

să i se sacrifice. Același lucru a fost mai tîrziu cu Roma, care a cerut ca toate națiunile să se sacrifice pentru ideea romană, care nu este decît continuarea ecumenicității, servită cu cîtva timp înainte de Alexandru-cel-Mare. Și Bizanțul a uzat astfel toate rasele din aceste părți, care, toate, s-au pus în serviciul acestei idei a monarhiei ecumenice.

Norocul cel mare al Românilor a fost că noi, fiind un popor mai mult de țărani și cu multă chibzuială, la care entuziasmul se formează foarte greu, noi nu ne-am lăsat seduși de ideea aceasta, care pentru secole a pulsat toate puterile de luptă și de creație în orice domeniu și ale Grecilor și ale Sârbilor și ale Bulgarilor, peste care s-au așterunt apoi Turcii.

Alexandru-cel-Mare vine cu Macedonenii lui ca să sprijine această idee necesară, de care nu se poate despărți nimeni și fără de care totul se prăbușește. În toate epocile este o idee de aceasta, despre care se crede că dacă piere ea totul se prăbușește, cum a fost ideea de civilizație, într-un anumit sens, sau ideea de Europa, în secolul al XIX-lea. Se credea că dacă nu este civilizația tuturora și Europa, pe urmă popoarele ajung să se încaere sălbatec. Acum se caută o altă idee către care să se îndrepte silințele tuturor națiunilor, pentru ca în această colaborare să se găsească o bază a epocii. Aceasta, fără îndoială, nu se va găsi în legislația de la Geneva, nici în Tribunalul de la Haga.

Și atunci el se duce în Asia, fără nici o dușmănie împotriva nimănui : el este omul în locul lui Dariu Codomanul. El este stîlpul care va susține această clădire, care n-are voie să se dărîme și, prin urmare, nimic din partea lui nu înseamnă o prigonire a oamenilor de acolo. El îi privește pe toți ca trebuind să intre în acest Stat și să colaboreze cu dînsul la refacerea unui edificiu care începe să se clatine. Oriunde a fost, el a intrat în obiceiurile acelui loc, cum de altminteri făcuseră și Perșii. Cînd regele persan a cucerit Haldeea, a fost un suveran haldeean, cînd a cucerit Asiria, a fost un închinător al lui Asur, cînd a ajuns în Egipt, Xerses n-a fost decît un înlocuitor al Faraonului, precum va fi fost și Alexandru, cu cornul la ureche al lui Isis, Amon, precum vor fi după dînsul urmașii lui Ptolomeu, generalul lui, seria de suverani a Ptolomeilor, care sînt creatorii unei sinteze.

El adună tot ceea ce este, caută să păstreze tot ceea ce are valoare și pregătește în felul acesta, fără să aibă idei abstracte, o sinteză. În mintea lui umblă și un fel de învățătură religioasă din care a ieșit mai tîrziu fenomenul, binecuvîntat pentru omenire, care se cheamă elenismul, și care înseamnă civilizația grecească, servită de rasele Orientului și împrumutînd de la ele anume tradiții religioase, ambiția de a face lucruri mari, împrumutînd un orizont pe care cetatea, așa de restrînsă, așa de meschină uneori, nu-l avea — și nu numai în ce privește posibilitățile de viitor din care a răsărit elenismul a lucrat așa Alexandru-cel-Mare, dar a lucrat așa și în unele amănunte ale guvernării lui. El a introdus și unele elemente noi, care i se datoresc lui și care arată o genialitate în mai mult decît un domeniu. El a vrut să creeze cea dintîi școală militară, în care ar fi intrat reprezentanții tuturor raselor. El, care luase pe fata lui Dariu și care stăruise din răsputeri ca generalii lui să ia fete din neamurile învinse, voia să creeze o forță militară internațională, care să-i stea la dispoziție, și prin care să-și poată desăvîrși opera.

Pe de altă parte, pentru a avea un chiag între deosebitele elemente ale Statului său, el a colonizat pe Macedoneni.

Un Grec, acum cîtăva vreme, credea că poate să spună că în drumul pe care l-a făcut în anumite regiuni din Asia, el ar fi găsit oameni care aminteau tipuri de acasă de la dînsul. Este posibil ; precum undeva, în Asia centrală, prin Bactriana, Sogdiana și în Turkestanul de astăzi, în mare parte rusesc, s-au găsit acum cîțiva ani niște oameni de dimensiuni colosale, al căror sens artistic era înainte de toate sensul grecesc.

Și Alexandru-cel-Mare a căutat, alegînd între deosebitele capitale ale monarhiei ecumenice, pe aceea care i s-a părut lui mai veche, mai vulnerabilă, poate și mai ușor de pus în legătură cu locul de unde pornise el și cu legăturile pe care înțelegea să le păstreze. El a ales acel Babilon, unde a și murit. Dar cînd a fost el acolo, în Babilon, cînd era vorba de a petrece, el petrecea cu ai lui, macedonean, și de acolo acele certuri, vărsări de sînge, moartea lui Cleytos, unul dintre cei mai buni tovarăși ai lui. Cînd era vorba să discute filosofie, el o făcea grecește, cu Greci de acolo, dar cînd era vorba de armată, el o făcea universal, militărește, iar cînd era vorba de cult, de prestigiu, cultul și prestigiul erau acolo, în Babilon, ceea ce trebuie să fie, singurul lucru care putea să fie acolo, adică moștenirea aceasta a celui mai depărtat trecut. El sacrifica zeilor locului și era încurajat de preoții de acolo și obiceiurile de acolo le observa în chip pedant, pînă și în cerințele cele mai timide. Și moartea lui, cum se știe, a fost anunțată pentru spiritele superstițioase prin aceea că, trecînd pe lîngă locul unde erau îngropați regii de odinioară, vîntul i-a smuls pălăria babiloniană pe care o purta și a aruncat-o peste aceste morminte. Și în boala lui, în frigurile acelea teribile de care a murit, atîta vreme cît a fost un element de rezistență fizică într-însul el s-a dus, cum se ducea un Suveran pios din evul mediu, s-a dus în fiecare zi — ca să zicem așa — la liturghia lui babiloniană.

Avem a face cu un tip mult mai complex decît ni-l închipuim. **Avem a face cu îndeplinitorul unei sinteze ale cărei elemente erau pregătite de multă vreme, cu integratorul unei noi perioade în istoria civilizațiilor umane.**

Partea militară a lui este numai un element din multele elemente care alcătuiesc personalitatea lui, care poate fi privită din atîtea puncte de vedere. El nu este numai un ostaș și nu are în jurul lui oameni care să fie generali în sensul actual, adică cineva care comandă o grupare importantă din armată. Nu se făcuse încă deosebirea aceasta care pune pe un om în afară de orice alte rosturi și îl leagă de unul singur, care să fie cel ostășesc.

Cunoaștem sensul cuvintelor pe

Cine ar scrie o carte a ipotezelor din cultura română ar trebui să pună la loc de frunte pe Bogdan Petriceicu Hașdeu. Nimeni n-a avut o mai mare pasiune a ipotezelor atunci cind de altfel ele erau un instrument de lucru inevitabil, iar numărul de ipoteze lansate de Hașdeu este enorm. Orice pagină a lui este un act de incitație intelectuală, o propunere continuă de a construi din elementele existente pentru a-l obține pe cel absent. Pe terenul lingvisticii, de altfel, Bogdan Petriceicu Hașdeu rămine un titan. El a făcut cercetări, a avansat teorii, a formulat ipoteze. Bagajul acestei moșteniri este mai mare decit cel pe care ni-l arată edițiile Bogdan Petriceicu Hașdeu apărute pînă acum după război. Monumentalul său dicționar n-a fost terminat, dar cu lămuririle de cuvinte lăsate de Hașdeu prin revistele sale se mai pot alcătui alte volume. In „Revista nouă" lingvistul Hașdeu a fost activ. El discută aici, de pildă, legenda lui Negru Vodă și intemeierea Țării Românești sau propune noi etimologii unor cuvinte cu o origină obscură. Orice etimologie este o ipoteză mai ales cind este vorba de fastuosul aparat cu care lucrează Bogdan Petriceicu Hașdeu ca etimologist. Iată un exemplu. Hașdeu ia un personaj folcloric și-i analizează numele. E vorba de Statu-Palmă-Barba-Cot. La prima vedere totul e clar, dar Hașdeu ne indică inversul. Drumul pe care ne invită e pasionant. Ce-l preocupă este acel „cot" din coadă. Pentru orice absolvent de filologie cu o brumă de cunoștințe istorice „cot" vine din latinește. Pentru Bogdan Petriceicu Hașdeu acest „cot" din porecla cu pricina nu este însă latinesc. Aparent totul e paradoxal. Dar savantul știe ce spune. Există și formula rămasă în limbajul copiilor „cotul-pișcotul" sau simplu: „uite cotul" care inseamnă „nu-ți dau nimic" și în care

BOGDAN PETRICEICU HAȘDEU

«STATU-PALMĂ-BARBĂ-COT»

iticii, ca și uriașii, sînt unul din elementele cele mai obișnuite ale basmelor la toate popoarele; dar, începînd de la grecul Pigmeu, adică omul cît pumnul, și pînă la germanul „Daumling", francezul „Petit Poucet" și rusul „Malciki ci palciki", adică oameni cît degetul, al nostru Statu-palmă-Barbă-cot își are o individualitate a sa foarte caracteristică între toți piticii cei legendari. El se luptă tot de unul singur, fără ajutorul altor pitici, avînd tovarăș nedespărțit, în loc de cal numai pe „jumătate de iepure șchiop", și totuși biruiește fără nici o greutate pe uriașii cei mai înspăimîntători, pe smuncitorii stejarilor și ai stîncilor, pînă ce, în sfîrșit, îl doboară și pe dînsul Făt-Frumos, care nu este uriaș. În Banat, poporul îi zice **Stati-cot** sau **Stați-cot** (Shott, Walach, Mahrchen, p. 298); în Ardeal: „Omul cît șchiopul / Cu barba cît cotul / Pe-un iepure șchiop călare, / Rezemat p-un pai de secară..." în Bucovina: Șchiopul cu barba cît cot (Sbiera, **Povești**, 80), în Muntenia Tarta-cot, peste Dunăre Năpalmă-om-doe-palni-barbă, în Macedonia, Palmă-om-

care le folosim?

cot înseamnă practic nimic și nu un detaliu anatomic al corpului omenesc. Către acest sens uitat, neglijat, conservat în limbajul copiilor ne conduce Hașdeu. Dar acest limbaj, să nu uităm, este transmis acestora de societatea adultă. Infantil aici înseamnă că se bucură de o circulație redusă. În Statu-Palmă-Barba-Cot marele savant crede a fi găsit vechiul cuvînt nelatinesc „cot", care înseamnă nimic și totodată proveniența lui străveche. Datorită suprapunerii fonice și concurenței cu nimic cuvîntul asiatic cot a cedat terenul latinescului cot și sinonimului său nimic. Ipoteza e seducătoare și ingenioasă. Amintim că pentru zeu limbajul copiilor păstrează vechiul cuvînt care-l desemnează în formula: „Să nu zici zău, / că-i numele lui dumnezeu!", ceea ce e încă o dovadă că în acest limbaj se conservă forme arhaice de limbă. Într-o rubrică a ipotezelor scriitoricești Bogdan Petriceicu Hașdeu își află oricînd locul.

și-barbă-cot, în Epir (Papahagi) numele însă cel mai oibșnuit este Statu-palmă-barbă-cot.

Alecsandri, **Poes, pop.** 132 : **„În poveștile populare există o ființă fantastică ce se numește : Statu-palmă, Barbă-cot, adică cu statul înalt de o palmă și cu barba lungă de un cot. El trăiește sub pămînt și umbă călare pe un iepure șchiop".**

C. Negruzzi, **Toderică : „Pe cînd trăia Statu-palmă-Barbă-cot și în Academia din Podul Iloaie da lecții vestiții dascăli Păcală și Pepele..."**

I. Creangă, **Povești I.** p. 224 : **„Și o dată scoate sfînta Duminecă obrăzarul și sabia lui Statu-palmă-Barbă-cot de unde le avea, și dîndu-le lui Harap Alb, ii zice : «ține acestea, că au să-ți fie de mare trebuință...»".**

Basmul **Sur-vultur** (D. Stăncescu, **Basme,** p. 31) : **„În vreme ce plîngea el, numai iaca se pomenește alături cu Tartacot, barbă d-un cot, călare pe-o jumătate de iepure șchiop..."**

Armătura lui Barbă-cot, după cum se vede mai sus, variază în legendă : după unii, este numai „un pai de secară", după alții : o sabie și un „obrăzar" adică „casque à visière", după alții — precum vom vedea mai jos, un colosal „buzdugan".

Mersul cel tipic al basmelor cu Barbă-cot este următorul : „Un Făt-Frumos, numit uneori Petru Firicel, alte ori Teiul-legănat, alte ori Fiuțul oii etc. își asociază treptat pe doi sau trei uriași, a căror grozavă putere se exprimă prin chiar numele ce le dă poporul: Sfarmă-piatră, Strîmbă-lemne, Scutură-munți, uriași descriși de Alecsandri intr-o admirabilă legendă : „Urlă-n vale urieșii !... Amîndoi cuprinși d'oradă / în vîrtej de nebunie, se fac Dunăre turbată / Și'n văzduh incep s-arunce, împroșcînd ca doi vulcani / Cei mai groși stejari din codri, cei mai sdraveni bolovani". Împreună cu acești tovarăși, Făt Frumos se așază intr-un bunget, de unde în fiecare zi unul pe rînd rămîne ca să gătească bucate, pe cînd ceilalți pleacă la vînătoare. De-ntîiu rămîne unul din uriași, dar tocmai cînd bucatele erau gata, iată că se ivește Barbă-cot, îl bate, îl dă jos, mănîncă bucatele fierbinți pe pieptul invinsului, și pleacă liniștit călare pe jumătatea cea de iepure șchiop. A doua zi tot așa o pătește al doilea uriaș. A treia zi însă Făt Frumos biruie pe Barbă-cot și îl robește, închizîndu-i barba în despicătura unui copac. Piticul totuși scapă de acolo, smulgînd copacul din rădăcină și ducîndu-l cu sine. Făt-Frumos cu uriașii îl urmăresc, pînă ce dau de groapa prin care Barbă-cot intrase sub pămînt, și-apoi urmează diferitele peripeții petrecute în «lumea neagră» pînă la «buricul pămîntului»".

Reproducem aici întreaga variantă românească trans-danubiană culeasă de d. Șt. Ciumeeti la Călive-Badralexi, în Macedonia : **„Niște uriași răpesc o fată de împărat și o ascund în niște păduri înspăimîntătoare unde păsări nu calcă. Palmă-om-și-barbă-cot află aceasta de la un iepure prieten al său. Iute pune mîna pe buzdugan, care cîntărea o mie de ocale și mai bine, și iepurele mergînd înainte iar el după iepure ajunge la locuința uriașilor. Era acolo numai unul din ei, care cum îl văzu începu să-și bată joc de dînsul. Amîndoi se luptară și uriașul e doborît. Cînd cade uriașul, întreaga pădure se clatină, încît al doilea uriaș se repede spre palat ca să vadă ce este pe acolo ; dar Palmă-om-și-barbă-cot îl omoară și pe dînsul. Același lucru se întîmplă și cu al treilea uriaș. Atunci fata de împărat, scăpată din robie, îl ia de bărbat pe pitic, iar iepurele rămîne pe lîngă dînșii ca să-i servească".**

Despărțiți de Dacoromâni în secolul X, Macedo-românii, fugind din Pannonia dinaintea invaziei maghiare, au dus cu dînșii peste Dunăre, și pe Barbă-cot cu iepurele, dar în cursul timpului numai atîta le-a rămas din ingredientele cele fundamentale ale basmului dacoromân ; restul a fost modificat ; dar în unele variante, mai ales acelea din Epir, pe care le cunoaștem de la d. Papa-hagi, a dispărut chiar iepurele, iar Barbă-cot s-a prefăcut intr-un pitic binefăcător, un fel de „spiriduș" din legendele noastre [1]).

Un pitic, citeodată o pitică de felul lui Barbă-cot, ne întîmpină nu rareori și-n basmele occidentale, fie franceze, fie italiene sau reto-romane, ba și în cele germane. Așa este, bunăoară, basmul flamand despre **Ucenicul fierar,** în care eroul Jan se asociază cu un urias ținînd un pod pe spinare, apoi cu un altul desrădăcinînd copacii din pămînt, de aici cu alți trei și se opresc cu toții intr-un castel pustiu în adîncul unui codru, gospodărind în fiecare zi cîte unul, întocmai ca în basmul românesc. Aci se încep pățaniile uriașilor din partea unui pitic roșu, cu o lungă barbă, care însă nu este singur, ci avea în ajutor o mulțime de alți pitici, omorîți la urmă de către eroul povestirii **(Contes flamands** in Revue d. trad. popul. t. 2 p. 559 sq.).

Este învederat că basmul românesc și cel flamand, ca și celelalte occidentale cu aceeași antiteză de un pitic față cu mai mulți uriași bătuți de dînsul, aparțin aceluiași ciclu legendar, ciclu care n-a fost clasificat de Hahn între cele patruzeci de tipuri generale de basme **(Griechsiche Marchen, I, 45—61)** dar trăsăturile cele distinctive ale lui Barbă-cot sînt cu totul altfel, și ele nu ne întîmpină pe deplin în Europa — dacă nu mă înșel — decît numai la vecinii noștri Serbi și Bulgari. Profesorul

[1]) **Teorie care nu și-a dovedit valabilitatea. aromânii fiind autohtoni. Basmul are deci aici un aspect arhaic.**

Jagic (Archiv, f. slav. Phil. t. 5 p. 27—32) a descris vreo şapte variante sîrbeşti, in care mai în toate piticul poartă întocmai numele Statu-palmă-Barbă-cot : „der Ellenbart-Spannehoch". Într-unul din ele, tovarăşii lui Făt-Frumos sînt anume uriaşii Strîmbă-lemne şi Sfarmă-piatră. Apoi învingerea piticului, închiderea lui într-un copac şi fuga pînă la gaura de sub pămînt, se încheia prin urmărirea şi prin trecerea eroului pe celălalt „tărîm". Aci nu este numai acelaşi ciclu, chiar acelaşi basm. La Bulgari, de asemenea, piticul poartă ca şi la noi numele cel compus: „pedia-ciliak-lakatu brada", literalmente om-palmă-barbă-cot (Sbornik t. 2, Narodni umotvorenia, p. 161). La ceilalţi slavi, afară de Serbi şi Bulgari, acest basm — nu zicem „acest ciclu" —, nu s-a constatat pînă acum, şi nu ştim dacă ceva în felul acesta există la Saşi sau la Unguri, cari ar fi fost în stare de a-l căpăta de la noi. Este el originar românesc ? Dar atunci de unde-l au românii, de vreme ce nu se află la ceilalţi neolatini ?

Este el originar serbo-bulgăresc ? Dar atunci de unde-l au sîrbii şi bulgarii de vreme ce nu se află la ceilalţi slavi ?

Un basm aidoma ca cel românesc, şi anume ca prototipul cel daco-românesc, nu ca zdruncinata copie macedo-română, se găseşte în Caucaz la poporul turanic numit Avari, un rest al groaznicilor Avari din veacul de mijloc şi rude cu Pecenegii, urmaşi ai celor Avari in regiunea Carpaţilor.

În basmul avar eroul numit Ureche de urs se însoţeşte cu doi uriaşi, din care unul smulge paltinii din rădăcină, iar celălalt învîrteşte o moară pe genunchi. De aici să ascultăm basmul în rezumatul francez de d. Cosquien (Romania, 1876, p. 89) : **„Les trois amis s'etablissent dans un endroit qu'ils trouvent convenable et vivent de leur chasse. Les deux compagnons d'Oreille d'Ours sont successivement, pendant qu'ils appretent le repas, garottes par un petit homme a longue barbe qui arrive chevauchant sur un lievre boiteaux et qui mange toute la viande. Mais l'Oreille-d'Ours epoigne le petit homme et lui emprisonne la barbe dans la fente d'un platane. Le nain s'etant echappé trainant le platane apres lui, les compagnons suivent ses traces et parviennt à une ouverte sur le bord de laquelle le platane a ete jeté. Oreille-d'Ours s'y fait descendre..."**

În basmul avar se regăseşte pînă şi „iepurele şchiop" pe care-l au numai românii, ba încă numai daco-românii deşi au păstrat pe „iepurele" totuşi au uitat că era „şchiop".

Concluzia noastră este că pe **barbă-cot** ni l-au lăsat nouă în Dacia lui Traian năvălitorii cei turanici din evul mediu mai probabil pecenegii, iar de la noi el a trecut apoi românizat la sîrbi şi la bulgari. Zicem românizat, şi sîntem datori a explica această românizare.

În basmul turanic nu ne intîmpină de loc noţiunea de **cot**, pe care o au toţi românii, transmiţind-o şi slavilor de peste Dunăre. La noi această noţiune figurează în toate numirile cele daco-române şi macedo-române ale legendarului pitic : **Barbă-cot, Stati-cot, Tarta-cot**, etc. În **Tarta-cot** compus din **Tarta** şi **cot** — tartar = lat. tartaros, adică infern, ca în textul bogomilic circa 1 550 **(Cuv. d. bătr. II, 465) „în focul nestins, şi în viermii neadormiţi şi în tartar..."** — în **Tarta-cot** noţiunea de **cot** ca termen de măsură n-are nici un înţeles. Lasă că o barbă numai de patru ori mai lungă decît statul nu este ceva destul de iperbolic în sensul iperbolei din basme, care ar cere un plus de cel puţin şapte ori nouă ori. Noi bănuim dară că acest **cot** este rezultatul posterior al unei etimologii poporane şi iată cum :

La daci, sau mai bine la traci, în genere, cuvîntul **cot** înseamnă ceva foarte mic, „un rien presque rien". Cu acest sens, el s-a conservat la Albanezi, în locuţiunea adverbială **mbe kot, pour rien, en van** ce se aude şi la macedo-români — în **cotu-îndeşert, degeaba.** Existenţa vorbei **cot, tres petit,** la traci nu este o simplă ipoteză, ci se întăreşte printr-un vechi text decisiv. În glosariul cuvintelor tracice s-a scăpat pînă acum din vedere un preţios pasaj din bătrînul Pliniu. Vorbind despre regiunea numită azi Dobrogea, el zice **(Hist. Nat. IV,** 18) : **„În latura unde fluviul Istru se varsă în Marea Neagră Tracia posedă cele mai frumoase oraşe : Istropol a Milesianilor, Tomi Callatis, numit mai înainte Acervetis, mai era odată Heraclea, şi Bizonea, cea scufundată sub pămînt ; mai este Dionisopolea, zisă altă dată Crunus, lîngă rîul Ziras, toată această regiune au ocupat-o schiţii, cei numiţi plugari, oraşele lor sînt Afrodisias, Libistos, Zigure, Borcobe, Eumenia, Parzenopolis şi Gerania despre care se povesteşte că existase acolo gintea pigmeilor, cea gonită de cocori şi pe care barbarii o numesc cattuzi** : „Pygmaeorum gens fuisse preditur, Catuzo Barbari vocant".

Pe pitici dară, barbarii din Tracia în epoca lui Pliniu Naturalistul ii numeau **cattuzi.**

În acest cuvînt, finalul este sufixul diminutival albanez **z** (de ex. **pak — puţin, pukăză** — puţintel, **doră — mînă** , **doră̆ză — mînuţă** etc.) pe care de la daci l-au moştenit şi românii, mai păstrîndu-l intr-un număr de cuvinte, bunăoară **pupăză, coacăză, spetează, cinteză, spînz, mînz** şi altele, unde sufixul tracic **z** s-a agăţat şi la unele tulpini latine — pupăză — upupa + ză, spetează, spatha + ză etc.

În acest chip, plinianul **cattuz** se descompune în **cattu** + **z** în care **cattu** înseamnă **ceva mic,** iar sufixul **z** il mai diminutivează întocmai ca în **mititel** sau **mic,** sau **mărunţel,** sau **mărunt.** Prin urmare, **albanezul kot în mbe kot pour rien, en vain,** se urcă la vechiul tracic **cattu** pitic.

Tracicul **cattu, pitic,** se confirmă nu numai prin derivatul albanez, dar şi prin paralele iranice, anume zendicul **kutaka,** şi afganicul **Kotah, petit** (Justi, Hb. d. Zendspr. 83) astfel că cuvîntul ni se prezintă cu o genealogie lingvistică ramificată.

zend **butaka** — trac. **kattuza**
afgan. **kotah** alban. **kot** rom. **cot**

Finalul **aka** în forma zendică este un sufix deminutival, ca şi finalul **za** în forma cea tracică.

Concordanţa vocalei labiale u (o) în toate formele iranice şi în forma albaneză ne face a bănui că tot vocala labilă cată să fi fost şi în forma tracică, şi, prin urmare, în textul lui Pliniu ar trebui citit **Cuttazos — (Cutazos)** în los de **Cattuzos.**

Înainte de secolul X, atunci cînd primiseră de la Avari sau de la pecenegi basmul cel turanic, românii cată să fi avut încă pe acel dacic **cot** cu sensul de pitic, care însă la noi nu putea să nu se ciocnească foneticeşte cu latinul **cot-cubitum** şi de aceea, printr-o asociaţie de idei foarte obişnuită în aşa numita etimologie poporană, iată că din cot cu barbă adică **nain barbu** se născuse **Barbă-cot,** adică barbe d'une aune, s-a amplificat apoi printr-o altă asociaţie de idei în Statu-palmă-Barbă-cot şi-n sfîrşit, astfel pe deplin românizat, a trecut la serbi şi bulgari.

Prin amestecul anticului element lingvistic dacic cu medievalul element legendar turanic, ambele cimentate printr-o etimologie poporană curat latină : „Status-palma-barba-cubitus" Barbă-cot este una din figurile cele mai interesante în mitologia poporană română.

UN DUBLET AROMÂN AL ŞCOLII ARDELENE

ntotdeauna „marginile" s-au atras! Este o vorbă veche românească, foarte bine cunoscută şi la aromâni care timp de secole au migrat an de an, din munţii Macedoniei şi peste Balcani — pînă în Carpaţii Daciei, de la curbura lor sudică în Maramureş. Drum bătut şi de românii munteni, îndeosebi ardeleni, pînă prin veacul al VII-lea, cînd aşezîndu-se popoarele slave sub Dunăre, pendulările păstorilor valahi peste fluviu mai întîi s-au rărit, apoi au încetat cu totul.

„Marginile" româneşti s-au atras dintotdeauna şi şi-au purtat reciproc afecţiune. Le apropia şi pericolul deznaţionalizării, ce plana asupra lor mult mai evident, ca o fatidică sabie a lui Damocles. Poate că aşa se şi explică reacţia de apărare a acestora, apărare a limbii, a fiinţei naţionale, a drepturilor poporului român asupra pămîntului străbun

Bătrîni din comuna românească Gopeşi (Macedonia)

Român din Giumaia (Salonic) în costum național

pe care s-au pomenit și pe care nu l-au părăsit niciodată (decît în mintea bolnavă a unor „istorici" aflați în slujba a biete interese meschine...).

Reacția ardelenilor față de tentativa de a-i face să-și uite originea și unitatea cu frații de pe toate meleagurile românești s-a numit Școala Ardeleană, firesc. Și ea — se știe ce a însemnat. A fost o Universitate de suflet românesc. A fost stînca de cremene de care s-au izbit și s-au spart, asemeni unor valuri noroioase de viituri, încercările caraghioase ale celor ce nădăjduiau că ne vor putea face să ne uităm numele. N-au putut însă, pentru că Samuil Micu, Gheorghe Șincai, Petru Maior, Ioan Budai-Deleanu și mulți alți cărturari ardeleni au tot risipit, cu lumina minții lor, întunericul ce venea asupra noastră.

Reacția aromânilor, a acestor români de sub Dunăre, nu s-a numit, cum s-ar fi căzut, Școala Moscopoleană. Dar ea ar fi meritat să se cheme așa, încît de aici, din Moscopole au roit în lume cărturarii aromâni după 1788, cînd marele lor oraș a fost distrus din temelii de hoardele turco-arnăuțești, ale satrapului Ali Pașa, fanatizate religios. Am zis marele oraș, fiindcă Moscopole (azi în Albania de sud-vest) număra pe atunci 60.000 de locuitori și era, sub acest raport, a doua importantă așezare citadină din Peninsula Balcanică, după Stambul. În timp ce Atena, din cauza vicisitudinilor soartei, de care a avut și ea parte, număra doar 9.000 de locuitori, din care majoritatea turci și albanezi de rit musulman.

Pomenit în documente dinainte de 1453, acest tîrg ce s-a numit și Voshopole (tîrgul păstorilor, după ocupația de bază a celor ce l-au întemeiat) se mîndrea spre sfîrșitul secolului al XVIII-lea cu veritabile instituții comerciale și bancare de nivel european. De aici au plecat bancheri renumiți, precum baronii Sina și Dumba, familiile Șaguna, Mocioni și Gojdu, cu ramificații în Ardeal, la Buda și la Viena. Tot aici în Moscopole exista încă din 1730 o mare tipografie, unică în Peninsulă, pentru ca în 1744 să fie înființată Noua Academie, ce fusese Colegiu mai înainte.

La tipografia din Moscopole, așa cum mărturisesc unii cărturari aromâni ai vremii, s-au tipărit și cărți în graiul lor de acolo, sub supravegherea învățaților de la Noua Academie, în fruntea căreia s-a aflat cîțiva ani Teodor Anastasie Cavalioti, corifeu al Școlii Moscopolene. Puține au ajuns la noi, deoarece după distrugerea orașului, dirijată, nu numai inspirată de Patriarhia constantinopolitană de atunci, tipăriturile aromâne au fost vînate precum „vrăjitoarele" în evul mediu și arse în public, spre a-i înspăimînta pe „ereticii" ce ar mai îndrăzni să-și vorbească limba lor.

Desigur, cărturarii moscopoleni nu au desfășurat activități de complexitatea, anvergura celor ale corifeilor Școlii Ardelene. Aceasta și pentru că, după arderea citadelei lor culturale au lucrat în condiții grele, departe de casa, de meleagurile aromânilor, pentru a căror luminare se străduiau. Iluminiștii aromâni însă nu

Româncă din Lumnița (ținutul Meglen) în costum național

s-au dovedit mai puțin conștienți de unitatea de limbă a poporului român. După cum erau la fel de conștienți de originea comună, traco-daco-latină, a tuturor românilor, nord și sud-dunăreni. Ei sprijinindu-și aceste convingeri cu argumente de ordin lingvistic și filologic, în principalele lor lucrări tipărite, de asemenea natură.

rintre cei mai de seamă iluminiști moscopoleni (care au lucrat, sau au plecat din Moscopole) s-au numărat **Teodor Anastasie Cavalioti** (1728—1786), **Daniil Moscopoleanul** (n. 1770, nu i se cunoaște data morții), **Constantin Ucuta** (despre care nu s-au păstrat date biografice), **Gheorghe Constantin Roja** (1786—1847), **Mihail G. Boiagi** (1780—1842), dar și **Nicolae Ioanovici,** stabilit la Timișoara, autor al unui „Dictionariu tru cinci limbe : ellinescu, grecescu, rumanescu, nemcescu shi madsarescu" (rămas în mss. La Academia Română), **Dim. Nicola Darvari** (din Viena), **Const. Emanoil Ghica de Djanfalva, Ioan Nicolidi de Pindo** (din Gramoste), care

au lăsat, de asemenea, lucrări de interes filologic, istoric, ştiinţific, privindu-i pe români în general. Toţi aceşti cărturari au fost contemporani cu reprezentanţii cei mai de seamă ai Şcolii Ardelene, care i-au încurajat, ajutat în activitatea lor.

De la cel dintîi, **T. A. Cavalioti,** profesor respectat şi director al **Noii Academii** din Moscopole, autor de cursuri de gramatică, poetică, filozofie, ne rămîne, între altele, şi o **Protopirie,** adică **Prima învăţătură,** tipărită la Veneţia în 1770. Este vorba de o carte de citire, scrisă în greceşte, cu texte biblice, dar şi cu un vocabular ce o încheie, cuprinzînd 1.170 cuvinte din limba greacă, traduse şi în aromână şi albaneză. Cavalioti premerge, cu cartea sa, lingvisticii comparate, vocabularul său fiind o mărturie preţioasă de limbă română mai ales, şi albaneză, de limbă română — dialect aromân, cea dintîi mărturie scrisă a acestuia. Cu litere greceşti, fireşte, care înlocuiau scrierea cirilică în spaţiul de influenţă culturală greacă. Învăţaţi precum I. Thunmann, G. Meyer, Fr. Miklosich, E. Picot au retipărit, ori s-au folosit de cartea lui Cavalioti, în lucrări ale lor privind romanitatea balcanică.

Se pare că menirea acestei **Prime învăţături** era de a răspîndi limba greacă şi printre aromâni. Cărturarul a alcătuit-o însă, conştient de emoţia ce urma s-o trezească printre conaţionalii săi, care vedeau astfel, concret, că poate exista scriere şi în graiul lor latin, fie şi cu litere străine! Constatînd acest efect al cărţii, oamenii Patriarhiei din Constantinopole au vînat-o apoi fără milă... Cu greu au scăpat cîteva exemplare, aflate departe de raza lor de acţiune!

Daniil Moscopoleanu este autorul unui alt monument de grai aromân, încă mai important decît acela al lui Cavalioti, anume **Învăţătură introducătoare,** tot un dicţionar, dar în patru limbi (tetragloson) : aromână, greacă, albaneză, bulgară, cu caracter de ghid de conversaţie. Autorul, el însuşi un învăţat elenizat şi **elenizant,** nici n-a bănuit ce furtună va stîrni în cercurile Patriarhiei constantinopolitane tipăritura sa! Care, menită grecizării aromânilor, le trezea — dimpotrivă, conştiinţa lor naţională adormită după secole de asuprire bizantino-turcă. În zadar erau îndemnaţi aici aromânii şi celelalte naţii să-şi lase limba străbună, în favoarea celei greceşti (şi încă în versuri) : „Bucuraţi-vă, tineri bulgari, albanezi şi aromâni.../ Deşteptaţi-vă din adîncul somn al neştiinţei,/ Învăţaţi limba romaică (greacă, n.n.), mama înţelepciunii" etc. Aceştia constatau **doar** că se poate scrie şi în limbile vorbite de ei acasă...

Constantin Ucuta, protopop de Posen (Prusia) tipăreşte, la rîndul său, în 1797, la Viena, o carte de mare succes, avînd în vedere intenţia pe care o exprima încă din titlu : **Noua Pedagogie** sau **Abecedar uşor spre a învăţa pe copii carte românească.** Este limpede deci, că nici după distrugerea Moscopolei, aromânii n-au renunţat la gîndul de a se instrui în propriul lor grai românesc. Şi nu e vreo influenţă din afară, a României, cumva... Fiindcă, pe atunci România nici nu exista ca stat independent.

Cartea lui Ucuta apare în tipografia marchizilor Puiu, şi ei aromâni. Ea stîrneşte furia nestăpînită a mai marilor Patriarhiei din Fanar, care îl excomunică pe autor. Aveau şi de ce. Iată, doar un fragment, edificator în acest sens, din prefaţă : „A

Perivale, vedere parţială

Aromâni apărători ai libertăţii lor (1889)

ghiuvăsitorului (către cititor). **Aşteaptă-o luñina aistă puţină, tră** (întru) **filisirea** (folosul) **a fumel'ilor** (copiilor din familie) **a nostror, că pistipsescu** (cred) **de multu ţi era dor se o vedz aistă arhizmă** (început) **tru** (întru) **fara** (neamul) **a noastră...**" Constantin Ucuta, ca un adevărat gramatician, clarifică în opul său, recomandă reguli ce ţin de fonetica, morfologia, sintaxa graiului aromân de mare utilitate în epocă pentru consîngenii săi, doritori să se instruiască în limba maternă.

ucrările lui **Gheorghe Constantin Roja** însă electrizează inimile, conştiinţele aromânilor, prin îndemnurile lor directe la trezirea din letargia în care căzuseră. Va fi străbătut în ele, desigur, şi ceva din militantismul, riguros ştiinţific, al lui Petru Maior, marele patriot şi reprezentant al **Şcolii Ardelene,** pe care autorul lor l-a cunoscut şi care i-' era prieten şi pildă bună de urmat.

După ce învaţă la Timişoara şi la Viena, unde îşi trece doctoratul, Roja publică la Pesta, în 1808, **Cercetări despre românii numiţi Valahi, care locuiesc dincolo de Dunăre** (în lb. germană, carte tradusă în româneşte în 1867, de un aromân din Craiova, Sergiu Hagiade). Aici, tînărul cărturar pledează, cu argumente ştiinţifice, pentru dovedirea originii comune a aromânilor şi dacoromânilor. Roja este însă şi autorul unei alte lucrări, de şi mai mare interes, **Măiestria ghiovăsirii** (citirii) **româneşti cu litere latineşti, care sunt literele românilor cealc vechi,** apărută la Buda un an mai tîrziu, în 1809. Învăţatul aromân este aşadar conştient că alfabetul nostru firesc este cel latin, pe care noi l-am părăsit atîta amar de vreme, datorită vicisitudinilor istoriei noastre. El este pentru unificarea graiului aromân cu limba română din ţară, propunînd înlocuirea grecismelor cu cuvinte româneşti de origine latină ; aşa cum Petru Maior cerea înlocuirea cuvintelor slave de la noi, în nordul Dunării, cu lexic aromân de origine latină. Se obţinea astfel, potrivit recomandaţiilor cărturarului aromân, o limbă română mai curată, latinizată, precum fragmentul ce urmează, desprins din textele sale : **„Cui place multă grăire, nu scapă de peccate. Quare dorme multu, nu va se aibă strañie** (straie) **pentru acoperire. Quare şi** (îşi) **face casa analtă, currundu va se o veadă apusa** (joasă, coborîtă)". Să ne amintim, pentru a realiza importanţa acestor îndemnuri, că în epocă, la noi în Principate, se mai scria cu alfabet chirilic. Ne aflăm în 1809 şi nu în 1829, cînd apare la Bucureşti **Curierul Românesc** al lui I. Heliade Rădulescu şi C. Moroiu. **(Albina Românească** ieşea în acelaşi an 1829, la Iaşi, tot aici, în 1840, **Dacia literară,** apoi **Propăşirea,** în 1844).

Romîncă fărşerotă din cîmpiile Tesaliei şi Efirului

Roja este reprezentat cu texte în ampla ediţie critică în două volume, a profesorului Florea Fugariu, **Şcoala Ardeleană,** apărută la Editura Minerva. Din păcate însă, numai el, dintre iluminiştii aromâni.

În sfîrşit, **Mihail G. Boiagi,** unul dintre gramaticienii noştri vechi, cu a sa **Gramatica română sau macedo-română,** Viena, 1813, în germană şi greacă, dar cu texte aromâne transcrise în alfabetul latin (literare, filozofice, ştiinţifice). Alte gramatici ale vremii, cu litere chirilice : Radu Tempea, 1797, Paul Iorgovici, 1799, Constantin Diaconovici Loga, 1822 etc.

Lucrarea lui Boiagi apare în timp ce Neofit Duca — dascăl grec alungat din Ţara Românească (pentru dispreţul arătat faţă de limba noastră) odată cu venirea lui Gheorghe Lazăr la Bucureşti, şi deschiderea şcolii româneşti — dezlănţuise în Macedonia o furibundă campanie anti-românească. La asemenea invective, cărturarul aromân din Viena răspunde cu demnitate în **Gramatica** sa : **„Românul n-are de ce să se ruşineze de limba lui, din contra, el se va simţi mîndru cînd, reuşind să-şi cultive spiritul, limba maternă îl va urma bucuros... Aşadar... nu înţeleg flecăriile nedemne ale lui Neofit Duca, căruia, fiindcă nu cunoaşte nici o altă** (limbă), **i-ar fi plăcut să distrugă toate limbile din lume, pentru ca în locul lor să introducă limba sa".** Şi acum, cîteva fraze numai din **Gramatică,** în grai aromân de la sfîrşitul sec. al XVIII-lea : **„Dionysiul-tyranul ieşi nuoară în piaţă. Şi cara** (dacă) **trecu tute bolţile, vidzundu niză** (lîngă) **alante şi un filosof care şedea tru ună boltă, lu întribă..."**

Fie şi din această grăbită enumerare de nume şi texte, lucrări filologice, se încheagă pentru cititorul de azi, de la noi, sper, imaginea strădaniilor românilor sud-dunăreni (aromânii) de a nu-şi pierde identitatea naţională, una cu aceea a fraţilor lor de aici, de dincoace de Dunăre.

Hristu Cândroveanu

CERCUL SE ÎNCHIDE

SANAȚIA ÎN ACȚIUNE

ROMÂNIA

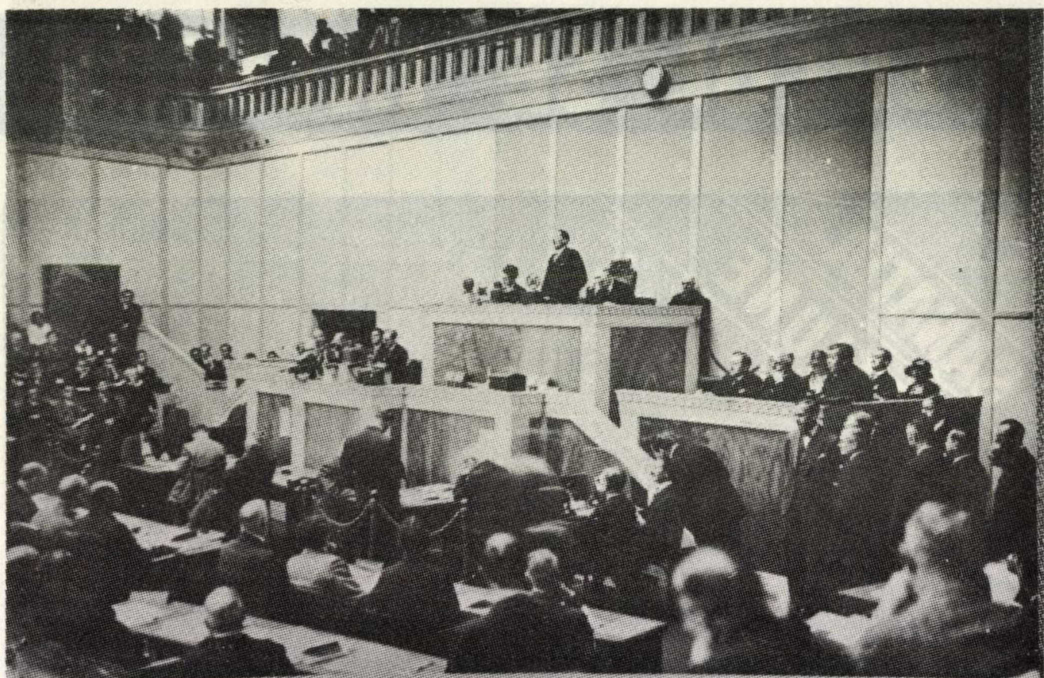
ÎNAINTEA CELUI DE AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL

Studiul lui George G. Potra cu acest titlu, a cărui primă parte a apărut în Almanahul Estival Luceafărul 1985 dezvăluie, cu ajutorul unei bogate documentații noi, în primul rînd poloneză, modul în care diplomația poloneză la sfîrșitul perioadei interbelice a acționat împotriva ministrului român de externe Nicolae Titulescu, căutind să obțină o dezavuare a lui în cercurile politice românești și străine, și făcînd prin asta o politică progermană a cărei lipsă de realism Polonia a plătit-o foarte scump. Tratarea temei de către George G. Potra are într-o măsură covîrșitoare un aspect înnoitor. Genialul Nicolae Iorga, pionier în multe direcții, a anunțat însă această temă, fără s-o dezbată, în cursurile sale despre Dezvoltarea imperialismului **contemporan ținute la Universitatea din București în anul 1940, anul morții sale.**

„**Iarăși, zice incomparabilul istoric asasinat de instrumentele nazismului în noiembrie 1940,** nu vreau să spun nume și nu vreau să mă ating de nici o nenorocire, de nici una din nenorocirile umane, dorind din toată inima noastră ca acei care acum nu mai au un stat și cu care am avut atît de bune legături de prietenie să ajungă din nou în stăpînirea statului lor național în marginile sănătoase ale naționalității, care acelea sînt cele mai bune, afară de elementele de infiltrație care nu se pot satisface, pentru că s-ar ajunge la cea mai bizară hartă a Europei. Dar eu îmi aduc aminte de două lucruri : de o cerere de colonii care a plecat din Polonia și de dorința unei flote de război pe mare. Cum am obiceiul de a manifesta liber părerile mele, totdeauna am fost împotriva unor asemenea aspirații. (...) Cînd mareșalul Pilsudski a venit de două ori, aici, în România, în legătură cu un anumit plan, care cuprindea legătura tuturor popoarelor de la Finlanda pînă la Bosfor, sub hegemonia statului polon, nu era vorba numai de apărare, ci de mai mult“. **Din această pricină partea românească a tergiversat convenția.**

Vedeți că imperialismul este în multe părți, și compoziția Statului polon n-a fost străină ea însuși de un anumit imperialism. În multe locuri este imperialismul acesta, **zice bătrînul istoric cu o limbă care avea să fie de moarte, și** otrăvește pretutindeni unde este, pregătind catastrofa mai depărtată sau mai apropiată“.

În momentul în care vorbea Iorga, Statul polon își pierduse ființa, dar timpul a realizat urarea de bine a istoricului, căci Polonia s-a refăcut după război „în marginile sănătoase ale naționalității“. **Măsura în care Iorga a văzut bine ne-o spune și** Sanatia în acțiune, **studiul de politică externă al lui George G. Potra, a cărei a doua parte apare acum.**

Geneva, 29 septembrie 1931. Nicolae Titulescu rostindu-şi — în calitate de preşedinte — discursul la închiderea celei de a XII-a sesiuni ordinare a Adunării Societăţii Naţiunilor

SANAŢIA ÎN ACŢIUNE

Pericolul Titulescu pentru Sanaţia

Diplomaţia Sanaţiei a canalizat întreaga sa acţiune împotriva politicii externe a României în şi prin atacuri vizînd în mod expres pe Nicolae Titulescu. Laitmotivul campaniei desfăşurate de Varşovia împotriva lui Nicolae Titulescu a fost pericolul pe care ministrul român al afacerilor străine îl prezenta pentru relaţiile dintre Polonia şi România, pentru alianţa şi colaborarea dintre cele două ţări. „Varşovia vă acuză de a fi inspirat în timpul şederii excelenţei voastre la Belgrad articolul din **Vreme** din 23 octombrie în care pentru întiia oară Polonia este atacată cu o violenţă neobişnuită. Am protestat pe lingă colegul meu polonez în contra acestor insinuări, care au ajuns şi la cunoştinţa altor colegi. Din diferite conversaţiuni — informa titularul oficiului diplomatic al României la Belgrad, în noiembrie 1934 — reiese că cuvîntul de ordine de la Varşovia este de a vă arăta ca factorul dezagregant al relaţiunilor dintre România şi Polonia şi că guvernul polonez condiţionează normalizarea lor nu de schimbarea politicii de pînă acum, ci de înlăturarea persoanei excelenţei voastre."[1]) Escamotarea adevăratelor mobiluri ale acţiunilor desfăşurate de diplomaţia Sanaţiei împotriva României, a politicii sale externe şi ministrului român al afacerilor străine — preluată sau împărtăşită şi de unii exegeţi postbelici ai relaţiilor româno-polone — a fost „o încercare specifică de a reabilita «contribuţia poloneză» la înlăturarea lui Titulescu."[2])

Documente emanînd de la diverse organe ale diplomaţiei Sanaţiei aduc numeroase argumente pentru iluminarea, în afara oricăror echivocuri, a fondului conflictului existent. Adresîndu-se preşedintelui Republicii Polone, Ministerul Afacerilor Externe al Poloniei sublinia — într-o notă[3]) purtînd data de 28 ianuarie 1936 — că „po-

[1]) **T.C., F.N., / Belgrad, 20 noiembrie 1934/, A. Gurănescu către N. Titulescu, la Geneva — A.M.A.E., Fond Geneva, vol. 21.**

[2]) **S. Mikulicz, l.c., p. 2 (traducere).**

[3]) Ibidem, **p. 7 (traducere).**

litica oficială a României, condusă de ministrul Titulescu, doritor de succese externe, de un an, mai mult sau mai puţin, s-a arătat nu prea paralelă cu politica Poloniei aliate. [...]. Aceasta s-a întîmplat mai ales în legătură cu relaţiile ambelor state faţă de sistemul francez de securitate colectivă în Europa răsăriteană, sistem pe care Titulescu l-a adoptat integral, tinzînd să încheie un pact de ajutor reciproc între România şi Soviete, împotriva atitudinii critice adoptate de Polonia şi de o parte însemnată a opiniei publice din România." Complementare afirmaţiilor din nota Ministerului Afacerilor Externe, mai sus amintită, aprecierile făcute în legătură cu acelaşi aspect de către ministrul Miroslaw Arciszewski, într-o scrisoare adresată colonelului Joseph Beck, la 19 noiembrie 1936, după o audienţă pe care a avut-o la regele Carol al II-lea, aduc noi clarificări. Referindu-se la audienţa acordată de monarhul român, diplomatul polonez nota : „Am remarcat că toate încercările de a crea în Europa răsăriteană o conjunctură politică contrară sau în afară de voinţa noastră au eşuat"[4]). Afirmaţia insolentă făcută de diplomatul polonez arată că Sanaţia nu înţelegea ca vecinul şi aliatul său să-şi elaboreze şi să promoveze o politică externă proprie. „Rar se întîmplă — remarca judicios S. Mikulicz — ca megalomania politică să se fi proiectat într-un mod atît de drastic asupra politicii externe, cum s-a întîmplat în relaţiile polono-române. Rămîne un fapt de netăgăduit şi anume că diplomaţia lui Beck privea extraordinar de defavorabil acţiunile mai active ale vecinului ei român"[5]). Diplomaţia Sanaţiei nu s-a mulţumit să constate divergenţele ; ea a combătut virulent acţiunea externă a vecinului ei, declanşînd — în imposibilitatea de a ataca direct această politică — un adevărat «război sfînt» împotriva omului care conducea destinele diplomatice româneşti.

Presiunile lui Arciszewski

Un rol esenţial în determinarea acestei atitudini a Centralei din strada Wierzbowa faţă de politica externă a României, faţă de persoana şi acţiunea lui Nicolae Titulescu, l-a avut ambasadorul polonez la Bucureşti, Miroslaw Arciszewski. Reprezentant tipic al diplomaţiei Sanaţiei, cu toate tarele sale, megaloman şi orgolios, Miroslaw Arciszewski a desfăşurat o activitate deosebit de nocivă, aducînd prejudicii fundamentale relaţiilor româno-polone. Interpretările sale speculative, aprecierile sale subiectiviste, îmbibate de ură, activitatea sa de prezentare tendenţioasă, deformată, a realităţilor politice din ţara noastră, a poziţiilor diverselor partide şi oameni politici, a relaţiilor dintre aceştia, au fost o principală sursă de informaţii şi argumente pe care s-a edificat vasta campanie de calomnii şi intrigi desfăşurată de diplomaţia poloneză împotriva lui Nicolae Titulescu. Folosind cu abilitate presiunea politică, ca şi dezacordurile interne din România, discutînd cu, şi flatînd pe unul sau altul din conducătorii grupărilor şi partidelor politice româneşti, avertizînd sau ameninţînd, diplomaţii polonezi acreditaţi la Bucureşti au reuşit să se facă ascultaţi în capitala României, influenţînd — impunînd

[4]) Ibidem, p. 5 (traducere).
[5]) Idem (traducere).

Fiecare discurs rostit de Nicolae Titulescu a fost o pledoarie patetică în favoarea ideilor păcii, securităţii şi colaborării.

pînă la un punct — hotărîrea de demitere a lui Nicolae Titulescu. Şi dacă faptul că Miroslaw Arciszewski a avut o acoperire din partea Varşoviei pentru toată această activitate funestă este mai presus de orice dubiu, nu este mai puţin adevărat, în acelaşi timp, că în zelul său antititulescian, acesta a făcut mai mult decît i s-a cerut, aversiunea sa personală dînd o dimensiune aparte activităţii desfăşurate de Legaţia Poloniei şi funcţionarii ei din Bucureşti.

Ni se pare edificator următorul episod. În timpul vizitei pe care a făcut-o la Sofia, în toamna anului 1934, Nicolae Titulescu a primit vizita ministrului polonez din capitala Bulgariei, Tarnowski. Această vizită, avînd un caracter eminamente protocolar, a determinat o reacţie violentă din partea lui Miroslaw Arciszewski, care — într-o convorbire telefonică, făcută fără luarea măsurilor elementare de precauţie privind asigurarea confidenţialităţii — reproşa colegului său din capitala vecină această întîlnire. „Mi-ai declarat prin telefon — scria Tarnowski lui Miroslaw Arciszewski, la 17 noiembrie 1934 — **primo**, că vizita mea la d. Titulescu, cu care nu voim să menţinem nici un raport şi cu care dorim să «terminăm» cu orice preţ, a stîrnit mare nemulţumire la Varşovia ; **secundo**, că, avînd în vedere conflictul tău cu d. Titulescu, eu nu trebuia să-l văd, deoarece aceasta îi poate înlesni jocul împotriva ta"[6]). Afirmaţia lui Miroslaw Arciszewski privind „nemulţumirea Varşoviei" faţă de întîlnirea lui Tarnowski cu Titulescu trebuie privită cu multă circumspecţie. Căci,

[6]) Ibidem, p. 6 (traducere).

credem noi, dacă Varşovia ar fi avut o asemenea atitudine (şi cînd spunem aceasta nu ne gîndim, desigur, nici un moment că ea l-a salutat), ea nu ar fi întîrziat să-şi arate expres şi direct nemulţumirea. Folosirea de către centrala Ministerului de Externe polonez a lui Miroslaw Arciszewski pentru comunicarea unei asemenea reacţii faţă de ministrul polonez la Sofia apare lipsită de sens. Sîntem tentaţi să credem că „nemulţumirea Varşoviei" era, în acest moment, înainte de toate, nemulţumirea lui Miroslaw Arciszewski. Avizat asupra conţinutului relaţiilor româno-polone, asupra crizei prin care treceau acestea, ca şi asupra conflictului Arciszewski-Titulescu, Tarnowski afirma că „noi trebuie să tindem la îndulcirea conflictului tău cu d. Titulescu, conflict iscat pe marginea declaraţiei tale, dacă nu vrem ca raporturile noastre cu România, departe de a fi excelente în ultimul timp, să nu treacă printr-o încercare destul de riscantă şi nu ştiu dacă şi indispensabilă."[7]). Glasul lui Tarnowski suna însă singular, opinia cercurilor politice conducătoare, ca şi a factorilor responsabili ai diplomaţiei poloneze a vremii neavînd realismul cerut de evoluţia normală a relaţiilor bilaterale şi de necesitatea apărării păcii şi securităţii în Europa.[8])

Departe de a recepta aceste sugestii, ministrul polon la Bucureşti — îndeaproape îndrumat de Joseph Beck şi Jan Szembeck — continuă fervent activitatea sa anti-Titulescu de la Bucureşti. Scrisoarea adresată de Miroslaw Arciszewski ministrului T. Schaetzl, la 12 decembrie 1934, conţine informaţii de-a dreptul revelatorii.[9]) Constatînd că „poziţia lui Titulescu în opinia publică s-a întărit fără îndoială", dar că acest fapt „va avea o influenţă inversă în sferele superioare", declarînd emfatic că nu acordă „prea mare importanţă acestor sfere, dacă este vorba de o decizie în momente critice şi de curaj", deşi „în sferele de intrigi şi de joc subteran ele sînt puternice", Miroslaw Arciszewski prevedea că „subminările reciproce se vor intensifica fără îndoială". Încercînd prea curînd satisfacţii, ministrul polon aprecia că „poate, pentru încă vreo cîteva luni, dl. Titulescu să mai aibă respiraţie, dar nu va rezista la nici o regrupare a forţelor din Europa, căci atunci întreaga sa concepţie politică va atîrna în aer. Această conştiinţă se coace cu încetul aici." Speranţele ministrului polonez se întemeiau pe rezultatele probabile ale vastei acţiuni pe care el însuşi şi colaboratorii săi o duceau împotriva apropierii româno-sovietice şi a promotorului ei, Nicolae Titulescu. „Aici — scria Miroslaw Arciszewski — se lucrează fără încetare asupra lămuririi oamenilor. Mă întîlnesc cu lideri, cu militari, cu miniştri şi văd că scepticismul creşte. Deocamdată oamenilor le lipseşte curajul faţă de puterea de fapt a lui Titulescu, dar la o ocazie corespunzătoare, la o alunecare, acţiunea poate fi uşor împiedicată. După cum ţi-am scris deja, acţiunea prosovietică de aici, contrar primelor mele presupuneri, chiar aşa uşor nu va prinde aici rădăcini. Argumentul veghei faţă de Soviete, cu care operez aici, cu tot fatalismul care caracterizează din acest punct de vedere opinia românească, este uşor de prins şi înţelegerea contrazicerii absolute a intereselor României şi Franţei faţă de problema Rusiei face progrese. Bineînţeles că, în acest moment, Titulescu are mîna plină de atuuri şi de bani, ceea ce face ca noi aici să ne putem opune prea puţin ; [...] sînt însă convins că cecurile obţinute le vom deconta cîndva pe piaţa de aici, dar pînă atunci trebuie să mai rezistăm"[10]).

Ministrul polon nu se resemna însă cu o aşteptare în inactivitate. „În ultimele două săptămîni — scria el — am primit la Legaţie aproape jumătate din membrii guvernului [...]. La mulţi dintre ei am simţit aceeaşi atitudine de şovăire : cine are dreptate, Titulescu sau Polonia ? Lupta dintre concepţiile gălăgioase ale lui Titulescu şi acţiunea tăcută, misterioasă şi puternică a Poloniei este în momentul de faţă un fond al problemei pentru spiritele româneşti."[11]) Miroslaw Arciszewski are, în acest context, convorbiri cu oameni politici de orientări foarte diferite, printre care menţionăm pe Constantin Argetoianu[12]), Grigore Gafencu[13]), Manolescu-Strunga[14]). Convorbirile sînt folosite, pe de o parte, pentru îndoctrinarea interlocutorilor în spiritul ideilor binecunoscute pe care diplomaţia Sanaţiei şi slujitorii ei le profesau fără încetare, pentru culegerea de informaţii care să poate fi folosite în campania anti-Titulescu. Legaţia Poloniei la Bucureşti încearcă, pe de altă parte, să realizeze breşe şi în unitatea de concepţie, atitudine şi acţiune a aparatului politico-diplomatic românesc, căutînd prozeliţi chiar în interiorul Ministerului Afacerilor Străine al ţării noastre. „Chiar la Ministerul de Externe român — remarca Miroslaw Arciszewski — sînt două tabere : statul major al lui Titulescu şi o serie de oameni ai săi, pe de o parte, precum şi cîţiva din funcţionarii superiori cu ajutorii lor, care se află de partea noastră, pe de altă parte."[15]) Neîndoielnic că aceste posibile slăbiciuni din interiorul Ministerului Afacerilor Străine al României vor fi folosite de Legaţia Poloniei în încercarea sa de a stimula orice posibile manifestări de neîncredere în politica promovată de Nicolae Titulescu şi de a sabota, în cele din urmă, această politică.

Cercurile politice româneşti erau în cunoştinţă de cauză cu acţiunea dusă de Legaţia Poloniei. Oamenii politici români erau puşi în gardă asupra profilului politic şi moral al ministrului polonez la Bucureşti, asupra conţinutului activităţilor sale. Din păcate, reacţia lor nu avea fermitatea şi unitatea cerute de situaţie.[16]) Avizate asupra fondului acţiunii desfăşurate de Legaţia Poloniei, misiunile diplomatice ale Franţei şi Cehoslovaciei din capitala ţării noastre au reacţionat prompt, angajîndu-se într-o acţiune de contracarare. „Francezii şi cehii duc aproape pe faţă o campanie împotriva Legaţiei."[17])

„Nu pot să spun — afirma Miroslaw Arciszewski la sfîrşitul anului 1934 — că m-aş simţi rău în aceste împrejurări. Mă învîrt mult, văd zilnic zeci de oameni, Legaţia este totdeauna plină. În clipa în care totul trebuie să se supună lui Titulescu, sînt simbolul forţei care nu dă nimic pe el. Cînd Titulescu vizitează pe oamenii politici şi pe lideri, eu fac în urma lui acelaşi lucru şi de aceea ştiu tot ce vorbeşte el cu ei."[18])

---

[7]) Idem **(traducere).**

[8]) Idem **(traducere). „Se constată deci că existau şi diplomaţi poloni care priveau cu atenţie şi cu raţiune problema Titulescu, precum şi relaţiile generale cu România. Din păcate, aceştia se aflau în minoritate."**

[9]) Diariusz i iteki Jana Szembecka, **vol. 1, p. 189—192 (traducere).**

[10]) Ibidem, **p. 190 (traducere).**

[11]) Ibidem, **p. 191 (traducere).**

[12]) Idem **(traducere).**

[13]) Ibidem, **p. 192 (traducere)**

[14]) Ibidem, **p. 191 (traducere).**

[15]) Idem **(traducere).**

[16]) Idem **(traducere).**

[17]) Idem **(traducere).**

[18]) Idem **(traducere).**

Sanaţia contra tratatului româno-sovietic

nul 1935 adaugă note suplimentare de tensiune în relaţiile dintre cele două ţări. Factori responsabili ai Ministerului de Externe polonez atacă direct pe Nicolae Titulescu. Jan Szembeck îi afirma, fără înconjur, lui Victor Cădere, trimisul extraordinar şi ministrul plenipotenţiar al României la Varşovia, în martie 1935, că „dl. Titulescu nu este amicul nostru"[19]) ; demnitarul polonez incrimina „întreaga concepţie genevo-internaţională a d-lui Titulescu (care) îl inspiră negativ faţă de actualele direcţii ale politicii polone"[20]) ; se uza de argumentul posibilităţii ca „din cauza d-lui Titulescu — în cazul cînd s-ar oferi prilejul — să se ajungă la o completă destrămare a relaţiilor polono-române."[21])

Tot ce se întîmpla în viaţa politică românească făcea obiectul unei directe şi permanente analize a Legaţiei polone din Bucureşti, al unor discuţii ample între şeful misiunii poloneze din România şi conducerea Ministerului Afacerilor Externe, aşa cum era aceea din martie 1935, de la Varşovia[22]) ; în cadrul acesteia, Miroslaw Arciszewski a relevat „necesitatea de a susţine această atitudine propolonă a regelui Carol"[23]), de a relua contactele pe linie militară între statele majore ale armatelor celor două ţări, lipsa acestora putînd să „influenţeze foarte negativ asupra poziţiei regelui faţă de Polonia, oferind concomitent o armă perfectă în mîinile adversarilor alianţei polono-române".[24]) Indiscutabil că, în contextul general al relaţiilor româno-polone, al blocării contactelor pe linia ministerelor de externe, diplomaţia Sanaţiei căuta să-şi asigure posibilităţile de acţiune pe linia raporturilor militare, cultivînd pe toţi oamenii politici care o puteau ajuta să contrabalanseze reacţia cancelariei diplomatice româneşti şi, mai mult decît atît, să-i asigure concursul în acţiunea pe care o desfăşura la Bucureşti impotriva conducătorului acesteia, Nicolae Titulescu.

Ştirile care circulau în iunie 1935 în legătură cu o apropiată semnare a unui tratat româno-sovietic de asistenţă mutuală concentrează cu prioritate atenţia şi preocupările Sanaţiei impotriva unei asemenea eventualităţi. La 17 iunie 1935, cu ocazia unei întîlniri între colonelul Joseph Beck, Jan Szembeck şi Lukasiewicz, reprezentantul Poloniei la Moscova, Jan Szembeck afirma că „din punctul de vedere al Poloniei s-ar ivi necesitatea de a-l înlătura pe Titulescu"[25]), „autorul direcţiei rusofile a politicii româneşti".[26]) De acord cu această concluzie, Lukasiewicz „îşi exprimă scepticismul în ceea ce priveşte posibilităţile de realizare a acestei decizii".[27]) Joseph Beck a refuzat, cu această ocazie, să dea curs propunerii făcute de Miroslaw Arciszewski, în sensul că Legaţia Poloniei la Bucureşti să facă un demers special, cerind o precizare faţă de

Varşovia, octombrie 1933. În centrul imaginii, Nicolae Titulescu, ministrul afacerilor străine al României, avînd la stînga pe Joseph Beck, ministrul de externe al Poloniei, şi la dreapta pe Victor Cădere, ministrul plenipotenţiar şi trimisul extraordinar al României la Varşovia.

ştirile privind eventualitatea încheierii unui tratat româno-sovietic.[28]) Problema atitudinii care ar fi trebuit adoptată în cazul încheierii unui asemenea tratat a constituit obiectul unui schimb de păreri făcut la 19 iunie 1935 de Jan Szembeck cu von Moltke, ambasadorul Germaniei în capitala Poloniei.[29]) Varşovia gîndea, în aceste condiţii, la măsuri care să acţioneze ca un factor de presiune politică asupra României. Colonelul Joseph Beck a propus ca primul ministru polon, însoţit de ministrul de externe, să facă o vizită oficială la Budapesta.[30])

Riposta lui Titulescu: înlocuirea lui Cădere

n condiţiile înăspririi relaţiilor bilaterale — înăsprire concretizată atît în atitudinea cercurilor guvernamentale şi a cercurilor politico-diplomatice, cît şi în tonul virulent al presei — Bucureştiul ia — se pare că în iulie 1935 — decizia de a înlocui pe titularul Legaţiei României la Varşovia. În locul lui Victor Cădere este numit Constantin Vişoianu, un om de încredere al lui Nicolae Titulescu.[31]) Victor Cădere îşi cîştigase „mari simpatii" la Varşovia datorită atitudinii sale lipsite de fermitate, jocului dublu pe care îl făcea, nerespectînd indicaţiile din ţară, totul aducînd prejudicii politicii externe româneşti, poziţiei cancelariei diplomatice româneşti în confruntarea cu diplomaţia Sanaţiei. Măsura adoptată — cu evidente şi puternice repercusiuni pentru capacitatea de influenţare a cercurilor politice şi diplomatice poloneze şi pentru efici-

19) Ibidem, p. 238 **(traducere)**
20) Idem **(traducere)**.
21) Idem **(traducere)**.
22) Ibidem, p.p. 247—248 **(traducere)**.
23) Ibidem, p. 247 **(traducere)**.
24) Idem **(traducere)**.
25) Ibidem, p. 317 **(traducere)**.
26) Idem **(traducere)**.
27) Idem **(traducere)**.

28) Ibidem, p.p. 317—318 **(traducere)**.
29) Ibidem, p.p. 319—320 **(traducere)**.
30) Ibidem, p. 334 **(traducere)**.
31) Anuarul diplomatic şi consular, **1942, p.p. 115, 185.**

Varșovia, 9 octombrie 1933. Nicolae Titulescu, ministrul de externe al României, împreună cu Victor Cădere, ministrul plenipotențiar și trimisul extraordinar al României în Polonia, și Vladimir Antonov Ovsenko, ministrul plenipotențiar și trimisul extraordinar al U.R.S.S. la Varșovia, după semnarea Procesului verbal de depunere a instrumentului de ratificare a Convenției pentru definirea agresiunii și a Protocolului de semnătură, încheiate la Londra, la 3 iulie 1933.

ența acțiunii lor anti-Titulescu — a provocat iritare extremă la Varșovia. Însemnările făcute de Jan Szembeck, subsecretar de stat în Ministerul Afacerilor Externe al Poloniei, ca urmare a unei conversații cu Joseph Beck, în iulie 1935, sînt edificatoare. „Discutăm problema rechemării ministrului plenipotențiar Cădere. Ministrul este foarte iritat. Subliniază că aceasta este fie dorința regelui Carol de a i se încredința d-lui Cădere o misiune de mai mare răspundere, fie o măsură a lui Titulescu îndreptată împotriva noastră. În acest din urmă caz, ministrul este gata să ridice mănușa ce i s-a aruncat și să reacționeze aspru la chemarea lui Cădere. Îl va chema mîine la el și va discuta cu el sincer ; ii va spune însă că faptul rechemării sale de la Varșovia nu se produce fără consecințe politice. Ministrul intenționează să arate în presă meritele lui Cădere, nu numai ca ministru la Varșovia, dar și ca un combatant și fost președinte al Fidac-ului ; bineînțeles că aceasta se va face într-o formă care să nu lezeze persoana lui Cădere. Beck se exprimă foarte furios despre Titulescu. Arată că va trimite o telegramă lui Arciszewski, recomandîndu-i să declare la București că, dată fiind lipsa din Varșovia a președintelui Republicii Polone, precum și desele sale plecări în scopuri sportive, chestiunea de agrement pentru ministrul român, dl. Vișoianu, nu va putea fi repede*) rezolvată".[32]) La 18 iulie 1935, Jan Szembeck are o convorbire specială cu Victor Cădere. Demnitarul polonez a pus din nou accent cu această ocazie asupra consecințelor deciziei privind rechemarea acestuia. „Un lucru este însă sigur — sublinia Jan Szembeck —, că urmașul d-lui Cădere va avea o situație extrem de grea, pe care nimeni dintre noi nu o va putea ușura".[33]). În aceeași zi de 18 iulie 1935, Joseph Beck îl informează pe Jan Szembeck asupra conținutului discuției purtate cu puțin timp în urmă cu Victor Cădere. Cu această ocazie, Joseph Beck îi comunica colegului său de echipă „că se gîndește să trimită un curier special, cu o scrisoare la dr. Skupnievski, subliniind o serioasă prevenire în ceea ce privește rezultatul ce poate să aibă pentru relațiile polono-române rechemarea ministrului Cădere".[34]) Reacția și demersurile Varșoviei au rămas fără ecou la București, măsura hotărîtă fiind ireversibilă. Nicolae Titulescu a făcut presiuni serioase asupra lui Carol al II-lea pentru a obține rechemarea lui Victor Cădere, suveranul român fiind obligat să cedeze în ciuda tuturor simpatiilor pe care le avea pentru trimisul extraordinar și ministrul plenipotențiar român în Polonia, fapt exprimat fără rezerve și cu ocazia pe care regele a acordat-o lui Constantin Vișoianu înainte de a pleca să-și ia în primire postul de la Varșovia.[35])

Alegerile pentru Consiliul Societății Națiunilor din anul 1935 au determinat o puternică înfruntare și confruntare a cancelariilor diplomatice ale celor două țări. Atitudinea comună adoptată cu această ocazie de U.R.S.S., Cehoslovacia și România, în sensul de a împiedica intrarea Poloniei în Consiliu, a determinat o paroxistică campanie anti-Titulescu în presa poloneză,[36])

*) **Constantin Vișoianu va pleca la Varșovia de-abia în ianuarie 1936 — cf. Armand Călinescu,** Memorii, **14 ianuarie 1936— A.I.S.I.S.P., Fond nr. XV, dosar nr. 65, f. 351.**

[32]) Diariusz i teki Jana Szembecka, **vol. 1, p. 337 (traducere).**

[33]) Idem **(traducere).**

[34]) Ibidem, **p. 338 (traducere).**

[35]) **„Vine să mă vadă Vișoianu înainte de a pleca să-și ia postul de ministru la Varșovia. Îmi povestește audiența lui la rege. Regele a vrut să-l ia repede — nota Armand Călinescu. «Vezi că dumneata mergi să iei un post în condiții grele, întrucît înlocuiești un om care a lăsat mari simpatii». (Cădere). Asta nu l-a împiedicat pe rege să-l lașeze pe Cădere. Cînd Titulescu a propus să-l ducă în America de Sud, regele nu i-a luat apărarea. «Da, sire, dar pretutindeni miniștrii m. voastre lasă simpatii. Și eu am lăsat la Haga»" — Armand Călinescu,** Memorii, **14 ianuarie 1936 — A.I.S.I.A.P., Fond nr. XV, dosar nr. 65, f. 351. Conținutul și tonul remarcilor făcute de Carol al II-lea cu această ocazie permit, îndreptățit, supoziția că factorii politici responsabili polonezi făcuseră, în mod direct sau prin intermediul lui Miroslaw Arciszewski, demersuri pe lîngă monarhul român. Atitudinile adoptate și în acest caz se constituiau într-o ingerință inacceptabilă în treburile interne și externe ale României, ingerință împinsă pînă la absurd, căci dacă s-au mai văzut proteste față de numirea unui reprezentant diplomatic, nu cunoaștem asemenea manifestări față de rechemarea unui trimis oficial.**

[36]) **„Gazeta Polska și Pravo, ziare din apropierea guvernului, publică azi telegrama din Geneva a Agenției polone Iskra. Telegrama începe astfel : «Ministrul afacerilor străine român, Titulescu, s-a dedat complet încercărilor de a acționa în contra intrării Poloniei în Consiliul Societății Națiunilor. Numai ieri a apărut la Geneva și deja astăzi ieșirea hotărîtă a d-lui Beck i-a dat cîmp de manifestare. De abia dl. Beck scobori de pe tribună și dl. Titulescu s-a așezat în băncile delegațiunii sovietice alături de dl. Litvinov. Apoi nu l-a părăsit timp de cîteva ore». Vorbind apoi de o acțiune dusă de excelența voastră și d-nii Litvinov și Benes spre a convinge unele state să nu voteze pentru candidatura Poloniei, ziarul continuă : «Dl. Titulescu, ca agent electoral, s-a manifestat în mod perfect" / Telegrama continuă atingîndu-se la adresa d-lui Litvinov și Benes și ajunge la concluziunea că alegerea Poloniei înseamnă un triumf al «hotărîrii și franchețej asupra intrigii»" — T.C. nr. 3040, (Varșovia, 17 septembrie 1935) C.D. Hiott către N. Titulescu, la Geneva — A.M.A.E., Fond Geneva, Societatea Națiunilor, Corespondența delegației române cu M.A.E., 1935, vol. 23.**

pe baza telegramei transmise din Geneva de **Agenţia Iskra.** Ziarele de opoziţie, în mod semnificativ, nu au reprodus această telegramă [37]). În acelaşi concert de atacuri, „ziarul guvernamental **Kurjer Poranny**, la sfîrşitul unui articol de fond consacrat politicii externe polone, conţine un nou şi perfid atac la adresa excelenţei voastre, acuzată că a jucat la Geneva «un rol lamentabil» ca «agent al d-lui Litvinov». România, continuă ziarul, «poate fi expusă de către propriul ei ministru al afacerilor străine la bănuiala de a nu-şi fi respectat propria demnitate şi de a fi renunţat la individualitatea ei politică»" [38]). Atacul **Agenţiei Iskra** a fost condamnat de o serie de ziare, printre care cele de orientare naţional-democrată, socialistă ş.a. ; aceeaşi dezaprobare era identificată în rîndul unor cercuri şi personalităţi poloneze [39]). Glasurile lucide ale oamenilor politici, partidele şi organele de presă care înţelegeau — în numele intereselor supreme ale popoarelor celor două ţări — să se pronunţe şi să acţioneze pentru a salva tot ceea ce mai era posibil să se salveze din relaţiile polono-române mai răsunau încă ; ele se vor mai auzi încă un timp, deşi mereu mai estompat, înecate de cascada calomniilor, injuriilor şi intrigilor pe care cercurile conducătoare poloneze — tot mai puternic legate de carul hitlerismului — le produc cu ferventă pasiune şi nedezminţită energie şi consecvenţă. Faţă de această adevărată campanie de presă îndreptată împotriva României, misiunea noastră diplomatică la Varşovia — în consens cu indicaţiile primite din ţară —a adoptat o atitudine energică, căutînd, în acelaşi timp, să angajeze un dialog efectiv şi să deschidă, prin însuşi acest fapt, calea unei reconcilieri [40]).

---

37) Idem.

38) **T. C., nr. 3 050,/Varşovia, 18 septembrie 1935/,**

39) Idem.

40) **„La cererea mea — scria Constantin Dinu Hiott, la 20 septembrie 1935 — ieri am fost primit în audienţă de Szembeck. I-am atras atenţiunea asupra telegramei** Iskra, **exprimîndu-i indignarea mea. Vizibil jenat, d-sa mi-a răspuns că nu ştie despre ce este vorba, că nu a citit nimic. Am ripostat că prima telegramă a fost publicată de toate ziarele guvernamentale. La aceasta, Szembeck mi-a răspuns că** Agenţia **Iskra nu este o agenţie oficială. Am arătat că în orice caz aceste atacuri perfide sînt de mică importanţă faţă de marea satisfacţie personală — de o proporţionare cum nu s-a obişnuit pînă acum — ce excelenţa voastră a avut-o la Geneva. «Care ?.» Am precizat : «Modul cum a fost aleasă România cu 50 voturi din 52». Foarte roşu, Szembeck a declarat că nu a examinat cifrele. Toate ziarele publică telegrama din Geneva a** Agenţiei **Iskra în care arată că zvonurile circulînd la Geneva despre votarea Poloniei în contra candidaturii României sînt, «pe baza informaţiunilor culese din cercurile competente», complet neadevărate" — T. C., nr. 3 069, /Varşovia, 30 septembrie 1935/, C. D. Hiott către N. Titulescu, la Geneva —** Ibidem. **Departe de a aduce o relaxare în relaţiile bilaterale, deznodămîntul alegerilor pentru Consiliul Societăţii Naţiunilor a generat noi fricţiuni, o înăsprire a tonului campaniilor de presă, în Polonia şi, ca reacţie, şi în România, proteste diplomatice de o parte şi de alta etc. Bucureştiul s-a arătat serios preocupat de turnura pe care o luaseră raporturile dintre cele două ţări. „Reîntors la Bucureşti, preşedintele Consiliului de Miniştri a binevoit a mă primi ieri 23 în chestiunea protestului Legaţiunii Poloniei. Am furnizat cu acest prilej materialul ; i s-a părut că atacul presei polone n-a fost provocat de presa noastră, că el a fost mult mai vehement şi mai grav şi că a fost susţinut de agenţii şi ziarele oficioase, pe cîtă vreme la noi doar două ziare independente îşi exprimă o simplă îndoială asupra votului Poloniei. Am subliniat că, totuşi, noi nu am protestat, ci Polonia, şi aceasta după ce presa înregistrase comunicatul că ea a votat favorabil României. Dl. preşedinte al Consiliului de Miniştri mi-a spus că va vorbi în acest sens ministrului Poloniei" — T. C., nr. 55 106, /Bucureşti/24 septembrie 1935, /G./ Paraschivescu — /V./Anastasiu către N. Titulescu, la Geneva —** Ibidem.

Miza pe adversarii lui Titulescu

n octombrie 1935, oficialităţile poloneze primesc în vizită pe liderul tinerilor liberali din România, Gheorghe Brătianu. În ciuda existenţei unor păreri divergente privind oportunitatea vizitei, oficialităţile poloneze au acceptat efectuarea ei în respectiva perioadă, politicianului aranjîndu-i-se un bogat program de întîlniri cu factori responsabili ai vieţii politice poloneze, printre care şi generalul Edward Rydz-Smigly. Elementul determinant, care a făcut să se treacă peste reticenţele iniţiale date de atitudinea critică pe care Gheorghe Brătianu şi partidul său o aveau faţă de Carol al II-lea, a fost, neîndoielnic, faptul că politicianul român se declara un adversar neîmpăcat al lui Nicolae Titulescu şi al politicii promovate de acesta [41]).

Intriga desfăşurată de Legaţia Poloniei la Bucureşti împotriva ministrului român al afacerilor străine continuă în ritm neslăbit. În octombrie 1935, Miroslaw Arciszewski ii comunica lui Kobylanski că, drept urmare a acţiunii pe care o desfăşura, se putea constata „extinderea în România a opoziţiei împotriva proiectatului pact sovieto-român" [42]) Convorbirea avută în octombrie 1935 de ministrul polon Miroslaw Arciszewski cu regele Carol al II-lea nu a dat însă rezultatele scontate de oficialităţile poloneze. Joseph Beck aprecia că „ultima discuţie a lui Arciszewski cu regele a dat rezultate negative. Regele a discutat într-un mod evaziv, iar conţinutul declaraţiilor sale ne arată că nu poate fi tratat drept un factor care, contrar tendinţelor şi politicii lui Titulescu, să constituie de partea română un reazim al alianţei polono-române" [43]). Felul de a acţiona al ministrului polonez la Bucureşti provoca din ce în ce mai mult superiorilor săi (nu pentru că aceştia n-ar fi fost de acord, în fond, cu acţiunea sa) serioase semne de îngrijorare. „În lupta sa contra lui Titulescu şi a politicii reprezentată de el — opina Joseph Beck —, Arciszewski a recurs la ultimul mijloc, foarte riscant şi periculos : la intrigile interne. Acest joc de-a opoziţia, poate, ce-i drept, să reuşească ; dar dacă ultimul efect se va constata că este negativ,

---

41) **„Am subliniat — nota J. Szembeck, pe marginea convorbirii sale cu generalul E. Ridz-Smigly, la 8 octombrie 1935 — că el se află într-o aspră opoziţie faţă de persoana d-lui Titulescu şi faţă de politica dusă de el". —** Diariusz i teki Jana Szembecka, **vol. 1, p. 363 (traducere).**

42) Ibidem, **p. 359 (traducere).**

43) Idem **(traducere).**

București, 10 martie 1934. Nicolae Titulescu, ministrul afacerilor străine al României, întîmpină pe peronul Gării de Nord pe Joseph Beck, ministrul de externe al Poloniei, și soția acestuia, la începutul unei vizite oficiale în România.

asta va însemna concomitent terminarea carierei de la București a lui Arciszewski. Trebuie să mai adăugăm că generalul Ridz-Smigly nu este încîntat deloc de jocul actual al lui Arciszewski"[44]). La 8 octombrie 1935, în contextul unei discuții mai largi, Edward Ridz-Smigly aborda cu Jan Szembeck modul și mijloacele de acțiune folosite de șeful misiunii diplomatice poloneze din România. „Despre politica aspră a lui Arciszewski față de Titulescu este informat, dar față de tactica lui Arciszewski este mai curînd sceptic. Știe, de asemenea (de la fostul ministru Zaleski), cît de mult îl urăște Titulescu pe Beck și cît de bine este informat despre toate, ce se vorbește despre el la ambasada noastră din București. Generalul ghicește chiar pe ce cale ajung la el aceste informații"[45]). Joseph Beck însuși considera că „Arciszewski duce o politică periculoasă și antipatică, așa cum sînt uneltirile cu opoziția internă. Generalul Ridz-Smigly — adăuga ministrul de externe polon — se teme foarte mult de această acțiune"[46]).

Ministrul Poloniei la București își asigurase uși deschise în cele mai înalte cercuri. Beneficia de audiențe la Carol al II-lea cu o frecvență invidiată de oricare dintre omologii săi. Regina Maria îl asculta, de asemenea, cu toată atenția. „Regina — raporta Miroslaw Arciszewski lui Joseph Beck — a discutat cu mine mai mult despre situația politică generală din Europa, despre problema Rusiei sovietice și mi-a spus că frecvent influențează pe fiul ei, făcîndu-l atent să nu se angajeze în combinații politice cu Moscova. Ea mi-a vorbit în această privință destul de optimist de dispoziția regelui Carol"[47]). Diplomația Sanației beneficia, de asemenea, de concursul reginei Elisabeta a Greciei. În urma unei discuții purtate în octombrie 1936, cu Alimănescu, Jan Szembeck nota : „Dl. Alimănescu este consilier juridic al reginei Elisabeta grecoaica, pe care o leagă de fratele ei, regele Carol, cele mai apropiate relații. Folosindu-se de ele, precum și de relațiile regelui cu dl. Scanavi (prieten apropiat al reginei Elisabeta) i s-a înmînat regelui Carol un memoriu care tratează despre raporturile polono-române, punîndu-se accentul principal pe sectorul economic și prin indicarea că dl. Titulescu sabotează în mod consecvent dezvoltarea schimburilor comerciale dintre cele două țări"[48]).

Faptul că, în ciuda protestelor și intervențiilor sale, Carol al II-lea a continuat să primească și să asculte pe ministrul Poloniei la București, a nemulțumit adînc pe Nicolae Titulescu. G.G. Mironescu îl informa pe Armand Călinescu, la 9 octombrie 1935, că „Titulescu e nemulțumit de întrevederile regelui cu ministrul Poloniei"[49]). Armand Călinescu afla, de asemenea, de la Sîn Giorgiu, la 22 octombrie 1935, despre cererile exprese pe care Nicolae Titulescu le formulase suveranului în cazul lui Miroslaw Arciszewski, fiind informat, în același timp, asupra refuzului acestuia de a da curs rugăminților și sfaturilor conducătorului cancelariei sale diplomatice[50]).

Centrala din strada Wierzbowa

entrala de pe strada Wierzbowa urmărea, cu maxim interes, toate acțiunile desfășurate împotriva proiectatului pact româno-sovietic. Comunicatul dat de guvernul român, în octombrie 1935, și precizările sale în legătură cu mult discutata problemă a încheierii unui tratat de asistență mutuală româno-sovietic au fost salutate cu bucurie explozivă la Varșovia și de reprezentanții diplomației poloneze peste hotare, care considerau că, prin aceasta, sub presiunea Poloniei, guvernul român a fost silit să abandoneze gîndul semnării unui asemenea tratat. La rugămintea lui Miroslaw Arciszewski, Römer, — care își petrecuse concediul în țara noastră — se reîntoarce, de urgență, la Varșovia, pentru a face „un raport asupra situației de pe terenul românesc"[51]). Potrivit informațiilor lui Römer, „publicarea acestui comunicat este con-

44) Ibidem, p. p. 359—360 **(traducere)**.
45) Ibidem, p. 363 **(traducere)**.
46) Ibidem, p. 379 **(traducere)**.

47) **S. Mikulicz, 1. c., p. 10, nota nr. 21 (traducere).**
48) **Diariusz i teki Jana Szembecka, vol. 2, p. 309 (traducere).**
49) **Armand Călinescu**, Memorii, **9 octombrie 1935 — A.I.S.I.S.P., Fond nr. XV, dosar nr. 65, f. 322.**
50) **Armand Călinescu**, Memorii, **22 octombrie 1935 — A.I.S.I.S.P., Fond nr. XV, dosar nr. 65, f. 323.**
51) **Diariusz i teki Jana Szembecka, vol. I, p. 383 (traducere).**

siderată la București drept un mare succes al ministrului Arciszewski"[52]) și că aceasta a „contribuit la întărirea poziției sale cu 90 la sută și este, fără îndoială, o parte a cîștigului său"[53]). Împărtășind factorilor responsabili ai Ministerului de Externe polonez îngrijorarea șefului Oficiului diplomatic polonez de la București în legătură cu posibilele reacții ale ministrului român al afacerilor străine, Römer afirma : „În momentul de față însă, Arciszewski a reușit să pregătească opinia publică din sferele superioare în sensul unei atitudini negative față de politica (...) a lui Titulescu. Chiar și în sînul guvernului s-au auzit voci critice. Mai ales miniștrii Ianculeț, Franasovici, precum și cei doi frați Angelescu, sînt în mod vădit porniți împotriva lui Titulescu. Sub influența lui Arciszewski, ei au cerut ministrului afacerilor externe să dezmintă știrile în legătură cu semnarea pactului. Rezultatul lor a fost publicarea astăzi a acestui celebru comunicat. Fapt este că acțiunea lui Arciszewski a provocat în opinia publică românească o puternică luptă între concepții. Vocile care îl atacă pe Titulescu se ridică din multe părți, iar tineretul naționalist este puternic pornit împotriva lui"[54]). Informațiile comunicate de Römer dau noi și importante elemente pentru cunoașterea dimensiunilor și direcțiilor acțiunii desfășurate de Legația Poloniei la București, vizînd în această etapă, se pare, modificarea pozițiilor și atitudinilor a înșiși membrilor guvernului. Grăbit să obțină succesul scontat, nemulțumit că acesta întîrzia să se materializeze așa cum îl dorea, Miroslav Arciszewski își pierde cumpătul față de propriii superiori, făcîndu-le aspre reproșuri în legătură cu sprijinul pe care ar fi trebuit să-l acorde acțiunilor sale și pe care avea impresia că nu îl primește. „Arciszewski este foarte nemulțumit de Centrala din Polonia — raporta Römer cu aceeași ocazie. Simte mare lipsă de instrucțiuni și de informații explicative, fără de care — după cum se crede — desfășurarea unei lupte eficace contra lui Titulescu, contra argumentelor sale, este aproape imposibilă. Consideră că acțiunea sa prezentă nu este suficient de puternic sprijinită din țară și asta îl enervează. Se plînge de presă ; ar fi vrut să apară în ea voci care să trateze așa cum trebuie problema polono-română"[55]). Discuția purtată, la 26 octombrie 1935, de Jan Szembeck cu Kobylanski, oferă elemente revelatorii privind concursul special pe care Ministerul de Externe al Poloniei îl acorda legației și ministrului Poloniei la București. Se poate spune, fără exagerare, că în spatele acțiunii desfășurate în anii 1934—1936 de către Legația Poloniei la București, s-a aflat în întregime, printr-un imens bagaj de informații și argumente, însuși Ministrul de Externe al Poloniei, care a făcut totul pentru a asigura succesul „războiului sfînt" pornit împotriva perspectivei încheierii unui tratat de asistență mutuală româno-sovietic și împotriva lui Nicolae Titulescu. „Kobylanski spune că acuzațiile lui Arciszewski la adresa Centralei din Polonia sînt nejustificate ; puțini miniștri plenipotențiari sînt informați atît de precis și atît de des ca el asupra dezvoltării politicii externe polone. Astfel, de pildă, ultima instrucțiune, trimisă la București cu ocazia anunțatei discuții a lui Arciszewski cu regele Carol, conține atîta material politic, încît poate fi folosit tot anul. Situația lui Arciszewski este totuși, fără îndoială, foarte delicată, iar Kobylanski cunoaște nervozitatea atitudinii sale. Și, de aceea, pentru a-i ridica moralul se propune să se trimită o telegramă de încurajare, care care ar conține cuvinte de recunoștință pentru eforturile sale"[56]). Telegrama de încurajare și de mulțumire nu avea însă să mai fie trimisă. În zelul său antisovietic și antititulescian, Miroslaw Arciszewski ajunge să se comporte ca un biet diletant ; calcă în străchini, face gafă după gafă, punîndu-și în dificultate patronii de pe strala Wierzbowa și prozeliții din România. Lubienski îl informează pe Jan Szembeck, în aceeași zi de 26 octombrie 1935, asupra faptului că imediat după publicarea comunicatului oficial negînd eventualitatea unei apropiate semnări a unui pact sovieto-român, Miroslaw Arciszewski trimisese lui Nicolae Titulescu o telegramă, apreciată de conducerea Ministerului de Externe polon „drept o măsură cu totul inutilă și nenorocită"[57]). În contextul nou creat, Joseph Beck și Jan Szembeck hotărăsc că „nu se poate exprima oficial recunoștință lui Arciszewski, tocmai în momentul cînd a făcut un pas atît de inutil" ; se recomandă lui

București, 20 iunie 1934. De la stînga la dreapta : Nicolae Titulescu, ministrul afacerilor străine al României ; Louis Barthou, ministrul de externe al Franței ; Edvard Beneš, ministrul de externe al Cehoslovaciei ; Bogoljub Jevtić, ministrul de externe al Iugoslaviei — după încheierea celei de a V-a sesiuni a Consiliului Permanent al Micii Înțelegeri (București, 18—20 iunie 1934).

[52]) Idem **(traducere).**
[53]) Idem **(traducere).**
[54]) Idem **(traducere).**
[55]) Idem **(traducere).**

[56]) Ibidem, **p. p. 383-384 (traducere).**
[57]) Ibidem, **p. 384 (traducere).**

București, 9 mai 1935. Nicolae Titulescu și alte oficialități române împreună cu Joseph Paul-Boncour, ministrul de externe al Franței, la ieșirea de la Camera Deputaților a României.

Kobylanski să-i trimită o scrisoare personală lui Arciszewski, „pentru liniștirea nervilor", „care ar conține cuvinte de recunoaștere pentru eforturile depuse de el" [58]). Ministrul de externe polon refuză, cu aceeași ocazie, să dea curs propunerii făcute de ministrul Poloniei la București de a începe prin presă o acțiune mai largă privind relațiile polono-române [59]).

În luna noiembrie 1935, Jan Szembeck și Kobylanski primesc la Varșovia pe politicianul român Nae Ionescu, reîntors de curînd din Catedrala conspirației și crimei regimului hitlerist. Șederea la Varșovia a omului politic român oferă posibilitatea realizării unui larg schimb de păreri [60]) pe probleme politice generale, ca și asupra situației interne din România. Un loc aparte în discuții l-a ocupat problema luptei împotriva încheierii unui tratat româno-sovietic și a lui Nicolae Titulescu. Căpăta încă o dată confirmare faptul că toți cei care se afirmau potrivnic apropierii româno-sovietice și ministrului român al afacerilor străine erau primiți la Varșovia cu toată prietenia și atenția.

Sanația încearcă să remorcheze politica externă românească

Urmărind cu inverșunare maladivă scopurile sale, diplomația Sanației se preocupa permanent de lărgirea ariei acțiunii sale. Consecventă principiului pe care îl adoptase, acela de „a îndoctrina" pe oricine lua legătura cu ministrul român al afacerilor străine, de „a reeduca" pe oricine gravita în jurul său sau era influențat de Nicolae Titulescu, Legația Poloniei la București urmărea cu atenție programul de vizite ale unor personalități străine în România, propunînd acțiuni în consecință. În urma discuției purtate cu Kobylanski, la 12 decembrie 1935, Jan Szembeck notează în jurnalul său : „În legătură cu vizita ce intenționează să o facă la București fostul președinte Millerand, a amintit despre sugestiile lui Arciszewski ca ambasada noastră din Paris să-l pregătească corespunzător pe Millerand, înainte de călătoria sa în România. Personal sînt de părere — afirmă Jan Szembeck — că ar trebui să aibă loc o discuție între Chlapowski și Millerand și în acest scop se pregătește o instrucție corespunzătoare pentru ambasador" [61]). Un tratament asemănător se aplică celor care vizitau Varșovia ; în vizită în Polonia, în noiembrie 1935, ministrul francez Anatole de Monzie a fost primit de colonelul Joseph Beck, cei doi abordînd printre altele problema raporturilor Poloniei cu România și chestiunea încheierii unui pact de asistență mutuală româno-sovietic [62]).

Imixtiunile tot mai frecvente și insolente ale cercurilor diplomatice poloneze din București, și în primul rînd ale titularului oficiului diplomatic polonez din capitala României, constituind adevărate presiuni asupra cercurilor guvernamentale române în scopul de a împiedica procesul de apropiere a țării noastre de Uniunea Sovietică, au devenit la sfîrșitul anului 1935 cunoscute în mod public, determinînd reacții ferme atît din partea unor cercuri românești, cît și din partea unor cercuri oficiale și de presă străine. „Diplomații polonezi — afirma A. Grigoriev în articolul **Polonia — România. Bizarele isprăvi ale diplomaților polonezi** publicat în **Journal de Moscou,** publicație apropiată Ministerului de Externe al Uniunii Sovietice — desfășoară aici **(la București — n.n. G.G.P).** o activitate febrilă care tinde să facă imposibilă apropierea dintre România și U.R.S.S. Această activitate merge pînă la imixtiunea directă a Legației poloneze în afacerile interne ale României. Un exemplu frapant în această privință este furnizat de demersul făcut de către ministrul Poloniei la București, pe lingă unul din membrii guvernului român, în legătură cu tolerarea în România a ziarelor sovietice ; după ce a atras atenția acestuia asupra faptului că România era «inundată» de numere din **Izvestia** și **Journal de Moscou,** ministrul l-a rugat să ia măsurile necesare contra acestui «rău». / /Un alt diplomat polonez se străduia, urmărind același scop, să influențeze redacțiile ziarelor din București. Neavînd, la prima vedere, o părere excesiv de bună despre interlocutorii săi, el recurge în acest scop la procedee deosebit de facile ; el încearcă să-l convingă că **Izvestia** care se primește în România... nu este o veritabilă **Izvestia** ; aceasta ar fi — se pretinde — o ediție specială pentru uzul României, în care nu ar fi nici un fel de propagandă și că bolsevicii nu arată românilor autenticele **Izvestia** cu propagandă. / / Dar, ceea ce este încă mai grav, este faptul că intrigile diplomaților polonezi ating probleme mult mai importante. / / Nu este un secret pentru nimeni că campania declanșată într-o parte a presei române contra ideii unui tratat sovieto-român de asistență mutuală și contra faimoasei eventualități a trecerii Armatei Roșii prin teritoriul român, pentru a acor-

[58]) Idem **(traducere).**
[59]) Idem **(traducere).**
[60]) Ibidem, **p. 407 (traducere).**

[61])Ibidem, **pg. 436 (traducere).**
[62]) Ibidem, **p. 414 (traducere).**

Sinaia. La mormintul lui Take Ionescu — Edvard Beneš, Bogoljub Jevtić şi Nicolae Titulescu, miniştrii de externe ai Cehoslovaciei, Iugoslaviei şi României.

da ajutor Cehoslovaciei, a fost inspirată de Legaţia poloneză. Evident, există în România oameni politici care, fără a suferi nici o influenţă poloneză, se pronunţă contra încheierii unui tratat cu U.R.S.S. Dar s-au găsit cîţiva politicieni, aparţinind mai ales micilor grupuri fasciste şi fascizante, care au publicat în presă declaraţii sub dicteul direct al Legaţiei poloneze". [63]) „Legaţia poloneză la Bucureşti — continua oficiosul sovietic — se străduieşte să influenţeze în sensul pe care ea il doreşte pe oamenii politici ai României ; fără a se împiedica de nici un obstacol pentru a-şi atinge scopurile sale, ministrul Poloniei la Bucureşti a încercat să impresioneze pe şeful statului însuşi. / / Iată aici detaliile interesante care circulă în legătură cu subiectul acestei convorbiri cu regele, convorbire care este un eveniment politic senzaţional. Ministrul Poloniei a mers mai departe. El a declarat că Polonia şi România sint, ambele, două mari puteri, trăsătura distinctivă a conducătorilor acestor două mari puteri fiind spiritul lor cavaleresc. Ministrul Poloniei gîndeşte că în timpul din urmă ministrul român al afacerilor străine s-a angajat din nefericire, în numele fidelităţii faţă de Franţa şi ideile democratice, în orbita influenţei franco-sovieto-cehoslovace şi că el antrenează, de asemenea, pe această cale periculoasă nu numai România, ci şi, de asemenea, Iugoslavia, şi aceasta împotriva guvernanţilor săi." [64]). Arătind că „în cercurile politice din Bucureşti se poate auzi exprimîndu-se din ce în ce mai tare indignarea pentru faptul că diplomaţia poloneză crede că se poate comporta la Bucureşti ca într-un stat vasal Poloniei" [65]). **Journal de Moscou** condamna „intimidările şi comentariile ministrului Poloniei la Bucureşti asupra incompatibilităţii unui tratat polono-român şi a unui tratat româno-sovietic" [66]), subliniind că „un tratat sovieto-român de asistenţă mutuală, dacă ar fi efectiv încheiat, ar putea fi dezagreabil doar pentru statele agresive care ar intenţiona să profite de România ca de o bază pentru o agresiune contra Uniunii Sovietice şi care ar considera regatul român ca un teritoriu destinat să fie împărţit între statele imperialiste. / / Trebuie să se conchidă că, luptînd contra unei apropieri sovieto-române, Polonia s-a hotărît definitiv să-şi legea soarta de aceea a biocului revizionist" [67]). În articol se evoca cu stupoare faptul că, în acţiunea lor, diplomaţii polonezi depăşiseră orice limite, dedîndu-se la ameninţări cu violenţa fizică împotriva personalităţilor politice româneşti care nu voiau să-şi modifice atitudinea în problema apropierii de U.R.S.S. [68]).

[63]) Journal de Moscou, **3 decembrie 1935 — A.I.S.I.S.P., Fond nr. XIV, dosar nr. 2 538.**

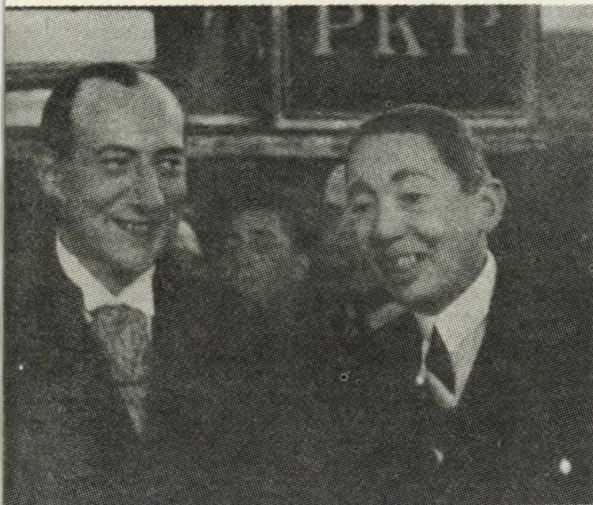
Sanaţia deschide uşa revizionismului horthyst

VOLUŢIA raporturilor bilaterale dintre România şi Polonia a continuat să stea şi în anul 1936 sub acelaşi semn de criză. „Relaţiile oficiale polono-române din perioada anului 1936 au fost aşadar departe de a fi idilice. În coloanele presei din ambele ţări apar rînd pe rînd articole formulate într-un ton potrivnic. Personalul diplomatic al Legaţiei Republicii Polone din Bucureşti îşi desfăşoară activitatea. Se duc zeci de discuţii cu oamenii politici reprezentînd aproape toate grupările. Toate aceste intîlniri au ca scop să convingă pe ascultători de «relele pe care le face Titulescu». I se reproşează, între altele, «frăţia» cu ministrul plenipotenţiar sovietic Ostrovski, şi chiar ultima intervenţie, aspră, a lui Titulescu, pentru împiedicarea agitaţiei antisemite. Ambele momente mai sus amintite constituie «încercări de a se opune deschis voinţei regelui, fapt pentru care **(Titulescu — n. S. Mikulicz)** trebuie să plătească». În sfîrşit, se colportează «informaţii secrete, demne de crezare»" [69]).

Cercurile guvernante poloneze şi diplomaţia Sanaţiei continuau să-şi desfăşoare acţiunea împotriva ţării noastre, a politicii sale externe, a lui Nicolae Titulescu personal, atît în interiorul României, cît şi în diverse alte capitale eu-

[64]) Idem.
[65]) Idem.
[66]) Idem.
[67]) Idem
[68]) Idem.
[69]) S. Mikulicz, l.c., p. 14 (traducere).

Varșovia, octombrie 1933. La începutul unei vizite oficiale în Polonia, Nicolae Titulescu, ministrul de externe al României, este întîmpinat pe peronul gării din Varșovia de către Joseph Beck, ministrul de externe al Poloniei.

ropene, prietene sau nu. E. Rydz-Smigly făcea [70]), în martie 1936, aspre reproșuri politicii Franței spunîndu-i lui Chastanet că țara sa „împinge România în brațele Sovieticilor", afirmînd, totodată, că „aceasta poate să ducă în România o stare de demobilizare morală" ; cu același prilej, E. Rydz-Smigly făcea aprecieri deosebit de critice la adresa „politicii prosovietice a României".

Legația română la Varșovia este confruntată în continuare cu efectele campaniei antiromânești și antititulesciene duse de presa polonă [71]). La 17 martie 1936, în audiență la Jan Szembeck, Constantin Vișoianu reproșa direct acestuia campania dusă de **Gazeta Polska**, „care demonstrează o atitudine ostilă a acestui ziar față de România" [72]). Titularul misiunii diplomatice românești la Varșovia lua indirect atitudine față de solicitudinea pe care cercurile guvernante polone o manifestaseră față de Gheorghe Brăitanu, ca și față de alți politicieni români, în vizită în Polonia, afirmînd că „el continuă să fie în raporturi rele cu regele Carol, precum și că își pierde echilibrul în combaterea «presupusului tratat cu Sovietele»" [73]).

Festivitățile organizate în capitala Poloniei, în martie 1936, de Societatea maghiară „Petöfi", pentru marcarea zilei naționale a Ungariei, reacția presei române față de conținutul și caracterul acestor manifestări, expresie a politicii naționaliste și iredentiste promovate de cercurile conducătoare maghiare, contrareacția cercurilor de presă și a cercurilor politice poloneze au dus la o nouă și puternică tensionare a raporturilor dintre București și Varșovia [74]). Kobylanski declara lui Jan Szembeck, la 19 martie 1936, că „se află în posesiunea unor informații din care reiese că aceste informatii **[puse la dispoziția presei române — n.n. G.G.P.]** au fost trimise la București de către atașatul de presă al legației românești de aici, dl. Cotruș. În afară de asta, este evident că întreaga acțiune a fost dirijată personal de ministrul Vișoianu. Dl. Kobylanski — nota Jan Szembeck — și-a exprimat părerea că, după completarea materialelor, va trebui să fie chemat ministrul Vișoianu, în scopul de a i se prezenta un proiect energic pentru întreaga chestiune, cu eventuala amenințare că va fi rechemat dl. Cotruș [75]). La 20 martie 1936, Constantin Vișoianu este invitat la Ministerul de Externe polon de către Jan

---

[70]) Diariusz i teki Jana Szembecka, **vol. 2, p. 120 (traducere).**

[71]) **Sugerînd o contrareacție, trimisul extraordinar și ministrul plenipotențiar român la Varșovia scria Ministerului Afacerilor Străine al României : „Polonia nu cunoaște actuala sa situațiune în cadrul internațional. Dacă ar ști izolarea pozițiunii poloneze, reacțiunea ar fi mai tare. Dar generozitatea Franței și a României a făcut adesea jocul domnului Beck, căci de cîte ori este strîmtorat în opinia sa publică, se întoarce către Franța și România și le găsește totdeauna surîzătoare și ospitaliere. Dacă am fi oglindă fidelă și am reflecta adevărata imagine a politicii domnului Beck, situațiunea sa ar fi fost demult compromisă sau ar fi schimbat d-sa atitudinea față de noi [...]. Rectificarea trebuie urmărită pe planul manifestărilor interne, mai mult chiar decît pe plan extern. Scopul general: egalitatea intre cele două țări [...]. Metoda: o reacțiune franco-română mai activă decît pînă acum în fața actelor poloneze contrare intereselor noastre specifice și politicii care stă la baza alianței noastre. Avantajul acestei reacțiuni ar fi întreit : 1) ea corespunde mai bine psihologiei poloneze și poate avea un ecou mai favorabil, rezultate mai utile (notez aici că mă întîlnesc cu opiniunea ambasadorului Franței, dobîndită pe urma experienței sale personale) ; 2) ea poate arăta opiniunii poloneze adevărata definițiune a politicii domnului Beck și poziția exactă a d-sale față de aliații Poloniei ; 3) ea va conduce la o clarificare a politicii poloneze, care beneficiază prea des de echivocul pe care și l-a creat. / / Îmi îngădui însă să subliniez în ochii excelenței voastre necesitatea egalității între cele două state în manifestațiunilor din România [...]. România să înconjoare Polonia cu aceleași sentimente cu care Polonia înconjoară România. Și în afirmarea și manifestarea lor să avem aceeași temperatură ca și ea. / / Excelența voastră mă va lăsa să constat că astăzi societatea românească, oamenii noștri politici, nu măsoară cu echitate necesitatea acestui echilibru. Chestiunea este prea gravă ca să nu o feresc de orice element personal. [...] Ea angajează interesele și demnitatea țării noastre. În numele lor scriu aceste rînduri. Ele nu sînt bine servite prin ușurința pe care Polonia o întîlnește la București, în vremea în care politica Ministerului de Externe din Varșovia merge pe alte căi decît cele ale alianței româno—polone și cînd acest minister inspiră față de România atmosfera cea mai rece. / / La noi se dau cîteodată acestei pozițiuni a Poloniei explicațiuni străbătute de preocupări și sentimente personale. Afirm că ea reprezintă politica externă actuală a Poloniei, gîndirea actualului ministru de externe. / / Și este în interesul alianței româno—polone să cunoaștem exact politica externă a Poloniei și să-i amintim cadrul natural al acestei alianțe" — R., nr. 1 432, Strict Confidențial, Varșovia, 15 mai 1936, C. Visoianu către N. Titulescu, la București — A.M.A.E., Fond 71, 1920—1944, Polonia, Relații cu România, 1936 ,vol. 56.**

[72]) Diariusz i teki Jana Szembecka, **vol. 2, p. 131 (traducere).**

[73]) Ibidem, **(traducere).**

[74]) Ibidem, **p. p.. 133, 137 (traducere).**

[75]) Ibidem, **p. 133 (traducere).**

Szembeck, care îi adresează un adevărat rechizitoriu în legătură cu reacția presei românești față de organizarea la Varșovia, la 15 martie 1936, a festivităților patronate de societatea „Petőfi". Varșovia avea serioase motive de îngrijorare. „După informațiile posedate de noi — nota Jan Szembeck — această campanie a provocat, într-adevăr, în România o mare impresie, bineînțeles în sens negativ pentru Polonia. S-a ajuns pînă acolo, în sînul factorilor competenți români, că s-au auzit voci pentru renunțarea la colaborarea cu Polonia în întreaga serie de probleme politice și economice" [76]). Șeful misiunii diplomatice românești la Varșovia respingea însă reproșurile făcute de partea polonă, arătînd că „opinia publică românească este deosebit de sensibilă la fenomenele prieteniei polone-ungare" și că indignarea acesteia era determinată de faptul că „serbările organizate (...) anul acesta au depășit cadrul de pînă acum" [77]). Constantin Vișoianu folosea prilejul pentru a reproșa „amestecul nepoftit al Poloniei în treburile interne politice din România" [78]).

Intrigile Sanației și riposta românească

Diplomația Sanației depune în continuare, în primăvara și vara anului 1936, o activitate de subminare a unității statelor care alcătuiau Mica Înțelegere și Înțelegerea Balcanică. La începutul lui mai 1936, Kobylanski sugera lui Jan Szembeck propunerea ca colonelul Joseph Beck să facă o vizită la Belgrad înaintea reuniunii din iunie 1936, de la București, a șefilor de stat ai Micii Înțelegeri. Scopul era clar. „În modul acesta — afirma Kobylanski — s-ar oferi prilejul pentru întărirea rezervelor Iugoslaviei față de intențiile și faptele d-lor Benes și Titulescu" [79]). Colonelul Joseph Beck dă curs sugestiei făcute de colaboratorii săi. Politica profascistă, proitaliană și progermană dusă de Milan Stojadinović îi va facilita atingerea scopurilor propuse. Este ceea ce îl determină pe ministrul român să facă o călătorie precipitată la Belgrad [80]), pentru a îndrepta lucrurile. Formal unitatea Micii Înțelegeri era salvată încă o dată ; în fond, criza rodea adînc — datorită înainte de toate politicii desfășurate de Stojadinovic et Co. — forța acestui organism de securitate regională.

Acțiunea desfășurată de Varșovia pentru izolarea lui Nicolae Titulescu în chiar interiorul echipei guvernamentale românești continuă fără ostenire. Joseph Beck și Jan Szembeck stabilesc ca demersurile făcute la București în orice

București, ianuarie 1933. Nicolae Titulescu, ministrul afacerilor străine al României, discutînd cu Armand Călinescu, om politic român, unul din liderii Partidului Național-Țărănesc, de care a fost legat atît prin concepțiile democratice, cît și prin adversitatea față de fascism.

problemă să i se adreseze lui Gheorghe Tătărescu și nu lui Nicolae Titulescu [81]).

În acest context de tensiune, fluxul vizitelor reciproce ale oficialităților din cele două țări este practic stopat [82]).

Ministerul Afacerilor Externe al Poloniei intensifică relațiile cu diplomații germani și maghiari în numele interesului de a împiedica semnarea unui tratat de asistență mutuală româno-sovietic. Convorbirile purtate de Jan Szembeck cu ambasadorul von Moltke [83]) și cu de Hory, ministrul Ungariei la Belgrad [84]) pun semnificativ în relief această preocupare comună. Pe linie diplomatică și pe linie militară se intensifică investigațiile în același sens. Au loc numeroase convorbiri în acest scop. Atașatul militar al Poloniei în România se deplasează la Praga, unde are o discuție pe această temă cu atașatul militar german în Cehoslovacia și România, Tschunke [85]). În relații strînse cu prințul Frederich Hohenzollern-Sigmaringen, așa cum am

76) Ibidem, p. 137 **(traducere).**

77) Ibidem, **(traducere).**

78) Ibidem, p. 138 **(traducere).**

79) Ibidem, p. 193 **(traducere).**

80) „Titulescu află că după vizita lui Beck la Belgrad, Sojadinovic ar pretexta nesiguranța prințului Paul pentru a nu mai veni în România" — Armand Călinescu, **Memorii**, 31 mai 1936 — A.I.S.I.S.P., Fond nr. XV, dosar nr. 65, f. 378.

81) Diariusz i teki Jana Szembecka, **vol. 2, p. 196 (traducere).**

82) **„În ce privește vizita ministrului Angelescu — nota Jan Szembeck în mai 1936 — acesta n-a primit încă aprobarea cuvenită din partea ministrului Titulescu. Dl. Kobylanski — scria Jan Szembeck în a doua parte a lunii mai 1936 — este de părere că, momentan, trebuie să se înceteze cu presiunile asupra părții române în această chestiune"** — Ibidem, **p. 200 (traducere).**

83) **Ibidem, p. 232 (traducere).**

84) Ibidem, **p. 234 (traducere).**

85) **Ibidem, p. 235 (traducere).**

avut prilejul să arătăm și în altă parte, maiorul Tschunke, care afirmase peremptoriu, în ultimele luni, că „regele Carol nu va aproba niciodată pactul cu Sovietele", declara cu această ocazie colonelului Kowalewski că „regele Carol ne-a trădat" [86]).

Incidentele continuă unul după altul. La serbările străjerilor, organizate la 8 iunie 1936, la București, delegației poloneze nu i se permitea să defileze. Cît de mult l-a afectat pe Miroslaw Arciszewski această hotărîre — pe el, orgoliosul reprezentant al Sanației, care cu mai puțin de o săptămînă înainte, la 2 iunie 1936, solicita indicații colonelului Joseph Beck în legătură cu oportunitatea unui demers pe lîngă autoritățile românești în scopul de a obține ca defilarea să se facă în ordinea de succesiune dată de alfabetul francez, ceea ce ar fi dat întîietate delegației Poloniei [87]) — ne-o probează indubitabil cele declarate de ministrul polonez, la numai cîteva zile după aceea, lui Armand Călinescu [88]). Fără doar și poate că în hotărîrea de neacceptare a străjerilor polonezi la defilare — hotărîre de inspirație titulesciană — era și dorința de a da o lecție intrigantilor diplomați polonezi. „Poate s-a voit îndepărtarea, pentru a nu asista odată cu Beneš. Sau Titulescu va fi voit să-i dea o replică lui Beck pentru încercarea de a împiedica venirea prințului Paul la București" [89]). Cîteva zile mai tîrziu, Armand Călinescu avea să afle noi elemente care țineau de substanța reală a crizei relațiilor româno-polone. La 19 iunie 1936, dr. Blumenfeld (Scrutator) afirma lui Armand Călinescu că „Titulescu [...] nu putea lăsa să defileze pe polonezi, cînd știe că Beck a făcut o convenție cu Ungaria, căreia îi recunoaște dreptul de a revendica o porțiune din Ardeal și o convenție cu Germania, căreia îi recunoaște dreptul de a revendica o porțiune din Cehoslovacia." [90])

Modul în care a reacționat Miroslaw Arciszewski cu această ocazie a provocat însă o puternică nemulțumire la Varșovia, inclusiv la nivelul șefului statului. Pe baza informațiilor primite de la atașatul militar polon la București, colonelul Kowalewski, generalul Edward

Roma, 27 octombrie 1930. Ședința inaugurală a celei de-a XX-a sesiuni a Academiei Diplomatice Internaționale. În prezidiu : vicontele de Fontenay, președintele A.D.I., ambasador al Franței ; Nicolae Titulescu, președinte al celei de-a XI-a Adunări a Societății Națiunilor, vicepreședinte al A.D.I. ; A.F. Frangulis, secretar general pe viață al A.D.I.

Rydz-Smigly aprecia că „Arciszewski a intervenit fără să se înțeleagă în prealabil cu Kowalewski ; în afară de aceasta, intervenția a fost făcută într-o formă extrem de aspră și, în plus, deși ministrul de război român a declarat că armata română nu are nimic comun cu acest incident, Arciszewski a găsit de cuviință să-i trimită o notă, precizînd textul intervenției pe hîrtie. Drept rezultat, demersul de la București a depășit cu mult cadrul care i-a fost rezervat în timpul discuției generalului cu Beck [...]. Era vorba să se atragă atenția părții românești asupra procedeului [...], iar nu despre o intervenție de amestec în această problemă, oricum măruntă [...]. Generalul a declarat mai departe că — după părerea sa — întreaga chestiune a ieșit cît se poate de prost ; intervenția a fost foarte aspră, iar răspunsul la ea încă nu a fost dat pînă acum [91]). „Această situație — se aprecia la Varșovia — nu mai poate fi tolerată ; trebuie să se tindă la explicarea întregii probleme și la curățirea atmosferei. Aceasta trebuie să se facă, în primul rînd, pentru alianța care, date fiind raporturile politice destul de înrăutățite, se bazează astăzi exclusiv pe contactele militare, care sub nici o formă nu trebuiesc înrăutățite" [92]). Jan Szembeck încerca să se disculpe, prezentînd generalului instrucțiunile trimise la București. „Drept rezultat al discuției — nota Jan Szembeck — am ajuns la concluzia că Arciszewski trebuie chemat la Varșovia, pentru a stabili cu el modul de rezolvare definitivă a întregului incident. Dacă însă chemarea lui Arciszewski la Varșovia se va constata că nu este posibilă (el se află în concediu), atunci problema va fi rezolvată prin Ministerul Afacerilor Externe cu ministrul Vișoianu. Generalul a arătat că Vișoianu i-a cerut audiență. Este însă hotărît să-l primească abia atunci cînd va veni în chestiunea «Trăgătorului». În caz contrar nu va fi primit în audiență" [93]).

86) Idem, **(traducere).**

87) **S. Mikulicz, l.c., p. 5, nota nr. 15 (traducere).**

88) **„Am la dejun pe ministrul Poloniei, Arciszewski, care-mi spune cu lacrimi în ochi că a suferit o mare ofensă. O.E.T.R., a invitat, pentru 8 iunie, o echipă de străjeri polonezi. S-a trimis o delegație în frunte cu ofițeri. Mai întîi, Legația noastră la Varșovia a făcut dificultăți cu viza pașapoartelor. Sosiți în țară, au fost plimbați prin Bucovina, cu gîndul de a le întîrzia sosirea. Veniți la București, după multe peripeții, nu au fost admiși la defilare. Guvernul polon a cerut acum să se facă un demers sever la Ministerul Armatei noastre pentru a cere satisfacție" — Armand Călinescu, Memorii, 11 iunie 1936 — A.I.S.I.S.P., Fond, nr. XV, dosar nr. 65, f. 380.**

89) Idem.

90) **Armand Călinescu,** Memorii, **19 iunie 1936 — A.I.S.I.S.P., Fond. nr. XV, dosar nr. 65, f. 380-381. Neavizat asupra substanței și dimensiunilor conflictului existent între Nicolae Titulescu și diplomația Sanației, Armand Călinescu — care, după toate informațiile de care dispunem, nu fusese supus pînă atunci în mod direct, de Miroslaw Arciszewski și Alfred Poninski, unei operațiuni de îndoctrinare — nota, puțin naiv și oricum simplist, în loc de concluzie la cele de mai sus : „Dacă e așa, mă întreb de se mai păstrează alianța noastră cu Polonia ?".**

91) Diariusz i teki Jana Szembecka, **vol. 2, p. 237 (traducere).**

92) Idem **(traducere).**

93) Diariusz i teki **Jana** Szembecka, **vol. 2, p. 237** sau **S. Mikulicz, l.c., p. 5, nota nr. 15.**

Măsuri inamicale față de România

Pe fondul unor asemenea stări de lucruri, în a doua parte a lunii iunie 1936, autoritățile poloneze adoptă o serie de măsuri inamicale față de țara noastră, printre care și împiedicarea călătoriilor, în scopuri turistice, ale unor cetățeni polonezi dornici să viziteze România [94]).

La București, diplomații polonezi își continuă neostenit acțiunea lor subversivă, dusă în toate cercurile politice, inclusiv în rîndul celor guvernamentale. Printre cei contactați apare și numele premierului Gheorghe Tătărescu, deși este foarte probabil ca diplomații polonezi să fi avut și pînă atunci convorbiri cu el. În aprilie 1936, în audiență la Gheorghe Tătărescu, consilierul de legație Alfred Poninski explică, demonstrează și probează pericolul pe care îl prezentau Nicolae Titulescu și politica promovată de acesta [95]). Aceeași cale de acțiune este urmărită și de Mıroslaw Arciszewski. „I-am spus **(lui Gheorghe Tătărescu — n.n. G.G.P.)** în mod particular că, colaborarea cu d. Titulescu întîmpină la noi atîtea piedici psihologice din cauza lipsei de încredere față de el în sferele cele mai largi ; în schimb, el, premierul, se bucură în Polonia de încredere și recunoaștere ; totuși, colaborarea politică nu se poate stabili totdeauna direct cu el.“ [96]). În aceste contacte, profitînd de conflictul Nicolae Titulescu — Gheorghe Tătărescu, diplomații polonezi caută și reușesc să speculeze adversitățile primului ministru față de ministrul afacerilor străine. Mai mult decît atîta, Gheorghe Tătărescu își declară deschis această adversitate, solicitînd concursul aparatului de propagandă polonez pentru a obține cîștig de cauză. Referindu-se la o întrevedere avută la 16 iulie 1936, Miroslaw Arciszewski scria [97]) : „În aceeași zi, m-a vizitat unul dintre membrii de frunte ai guvernului, cu care mă aflu in relații de strînsă prietenie. Mi-a spus, între altele, că premierul Tătărescu este foarte interesat ca, în conflictul său cu dl. Titulescu, opinia externă să-și manifeste încrederea față de el, ca față de un om de stat care controlează politica d. Titulescu. Este vorba în special de Polonia, cu care d. Titulescu a stricat relațiile și nu poate să le repare. În această privință, ar fi de dorit

București, iunie 1934. Nicolae Titulescu, ministrul afacerilor străine al României, împreună cu Louis Barthou, ministrul de externe al Franței, însoțiți de colonelul Delmas. ● Londra, iunie 1937. Nicolae Titulescu, fost ministru al afacerilor străine al României, și David Lloyd George, fost prim-ministru al Marii Britanii, în timpul unei întîlniri prilejuite de realizarea unui turneu de conferințe ale fostului șef al Cancelariei diplomatice românești în Marea Britanie.

---

[94]) **„Față de România — aprecia Constantin Vișoianu — niciodată guvernul polonez nu a avut o politică de încurajare a călătoriilor. Totuși, măsuri așa de grav restrictive, care în fapt echivalează cu o interdicțiune, nu fuseseră încă luate. Trebuie să adaug că guvernul polonez le explică prin lipsa unei convențiuni comerciale între România și Polonia, mai ales de cînd guvernul român s-a văzut nevoit să denunțe convențiunea de comerț cu Polonia. Cum însă convențiunea noastră de comerț nu comporta dispozițiuni privitoare la turism, măsurile guvernului polonez de care vorbesc au caracterul unor represalii, în vreme ce guvernul român nu numai că nu a edictat asemenea represalii, dar nici nu a suspendat măcar activitatea comisiunii poloneze de compensațiuni din România. Socotesc că ar fi oportun și folositor ca departamentul excelenței voastre să ceară explicațiuni Legațiunii polone, cu atît mai mult cu cît ministerul de aici nu lipsește niciodată a atrage atențiunea acestei Legații pentru cele mai neînsemnate întîmplări sau greutăți întimpinate de polonezi în România“. — R., nr. 1 897. Varșovia, 29 iunie 1936, C. Vișoianu către N. Titulescu, la București — A.M.A.E., Fond 71, 1920—1944, Polonia, Relații cu România, 1936, vol. 56.**

[95]) **Despre această întrevedere, aflăm dintr-o relatare mai tîrzie, de la începutul lunii iulie 1936, a lui Alfred Poninski asupra convorbirii cu Victor Antonescu. „În aprilie am avut o audiență [la premier — nota S. Mikulicz] în care i-am explicat toate faptele negative noi și i-am pus aproape în mînă dovezile despre distrugerea alianței de către persoane chemate din oficiu la întărirea ei.“ — S. Mikulicz, l.c., p. 5, nota nr. 15 (traducere).**

[96]) Ibidem, **p. 12 (traducere).**

[97]) Ibidem, **p. 11 (traducere).**

ca să apară în unul din organele guvernamentale polone un articol «elogiu» pentru dl. Tătărescu. [...]. Un asemenea articol îl trimit lui **Kurjer Poranny.**[98]). **Ministrul polonez la Bucureşti înţelegea foarte clar că dintr-o singură lovitură atingea mai multe obiective.** Satisfăcînd dorinţa orgolioasă a primului ministru, Miroslaw Arciszewski spera — pe bună dreptate — să beneficieze de o atitudine favorabilă (dacă nu chiar mai favorabilă) din partea lui Gheorghe Tătărescu (mai mult decît necesară după incidentele avute cu ministrul român al afacerilor străine, care au dus — după cum se ştie — la o întrerupere completă a raporturilor între cei doi). În acelaşi timp, Miroslaw Arciszewski spera că recunoaşterea publică pe care o făceau presa polonă — în condiţiile declarării tot mai insistente a ministrului român al afacerilor străine drept persoană **non grata** — era de natură să stimuleze cel puţin două lucruri : a) dorinţa lui Gheorghe Tătărescu de a juca un rol mai proeminent în politica externă a României prin înlăturarea lui Nicolae Titulescu ; b) aversiunea lui Gheorghe Tătărescu faţă de propriul său coleg de echipă, ministrul afacerilor străine **en titre,** care nu ar fi acceptat să dea curs veleităţilor de acest gen ale şefului echipei guvernamentale de la Bucureşti. La adăpost de sancţiunile pe care le merita, Miroslaw Arciszewski miza pe o înăsprire a raporturilor dintre primul ministru şi ministrul afacerilor străine, ceea ce i-ar fi făcut lui Nicolae Titulescu mai dificilă acţiunea desfăşurată în exterior, pe de o parte, ceea ce ar fi înlesnit reacţiunii internaţionale obţinerea unui succes în lupta înverşunată pe care o inaugurase de mult timp şi o desfăşura cu neostenită cerbicie împotriva şefului diplomaţiei româneşti, pe de altă parte. Dincolo de toate aceste supoziţii psihologice făcute de noi pe marginea articolului publicat de (sau din iniţiativa lui) Miroslaw Arciszewski în **Kurjer Poranny** — supoziţii care, ţinem să subliniem, refuză speculaţia gratuită — aceasta era încă un act duşmănos manifest al cercurilor guvernamentale poloneze faţă de ministrul român al afacerilor străine şi acţiunea sa, subtil prezentată ca „o politică personală". Miroslaw Arciszewski şi Alfred Poninski vor fi destul de abili să nu ceară o modificare a politicii externe româneşti ; ei o doreau şi o urmăreau prin înlăturarea ministrului român al afacerilor străine, convinşi fiind că această modificare ar fi intervenit în mod automat prin debarcarea şefului Cancelariei diplomatice româneşti.

Ultima campanie anti-Titulescu

Plecarea lui Miroslaw Arciszewski în concediu, la mijlocul lunii iunie 1936 — concediu diplomatic, luat în exclusivitate în intenţia de a nu fi prezent fizic la ceea spera şi avea să fie ultima campanie anti-Titulescu[99]) — plasează pe primul plan al intrigii pe care diplomaţia Sanaţiei o desfăşura la Bucureşti împotriva ministrului român al afacerilor străine, pe însărcinatul cu afaceri al Legaţiei Poloniei din capitala ţării noastre, Alfred Poninski. Pentru cineva neavizat, acceptarea de către colonelul Joseph Beck a concediului lui Miroslaw Arciszewski — într-un asemenea moment — ar putea apare, în ciuda tuturor argumentelor invocate şi prezentate, ca o hotărîre inoportună, insuficient gîndită. Pentru cineva neavizat ! Decizia lui Joseph Beck nu era deloc superficială. În primul rînd, el cunoştea, desigur, foarte bine pe Alfred Poninski, considerîndu-l apt să desfăşoare în continuare, cu rodnice rezultate, campania condusă pînă atunci sub responsabilitatea lui Miroslaw Arciszewski. În al doilea rînd, el împărtăşea, fără îndoială, opinia titularului misiunii diplomatice poloneze din Bucureşti privind oportunitatea unui concediu diplomatic. „Ucenicul" Alfred Poninski acţionează la înălţimea „maestrului" Miroslaw Arciszewski. Odată plasat în fruntea acestei acţiuni, Alfred Poninski face totul pentru a-şi onora şi conserva rolul mult aşteptat. Apreciind că „ministrul plenipotenţiar **(Miroslaw Arciszewski** — n.n. G.G.P.) se angajează pînă peste urechi în orice acţiune, pe care o conduce cu convingere[100]), Alfred Poninski încearcă să convingă Centrala din strada Wierzbowa că plasarea pe mai departe a ministrului polon în fruntea acţiunii ce o desfăşura Legaţia Poloniei din Bucureşti nu numai că nu era indicată, dar era chiar dăunătoare şi periculoasă. „Poninski nu vroia — remarcă judicios S. Mikulicz — ca Arciszewski să poată spune că el a dat lovitura de graţie în duelul cu Titulescu. Poninski vroia s-o facă singur.[101]).

A doua jumătate a lunii iunie şi prima jumătate a lunii iulie 1936 este foarte densă în contacte pentru Alfred Poninski. Se întîlneşte şi discută cu Octavian Goga, Alexandru Averescu, Gheorghe Brătianu, Constantin Argetoianu, V. V. Tilea, Victor Cădere, Grigore Iunian, Hodoş (desemnat de Octavian Goga să menţi-

---

[98]) Idem ; **Articolul, sub titlul** Căile de colaborare paşnică ale Poloniei şi României, **apare în** Kurjer Poranny **din 30 iulie 1936. Articolul este exact ceea ce solicitase premierul român : un elogiu la adresa sa. Textul, bogat în epitete, denotă un serios efort de construcţie, demn de cauze mai generoase. Se vorbeşte despre Gheorghe Tătărescu pe un ton ditirambic, evidenţiindu-se „multilateralitatea ocupaţiilor", „excelenta orientare în problemele economice şi financiare", „talentul parlamentarismului", „uşurinţa formulărilor", „iuţeala ripostei", „eleganta formă literară a discursurilor". Invocarea tuturor acestor calităţi este urmată de o tranşantă luare de poziţie. „Odată cu proclamarea de către Congres a lui Tătărescu ca viitor şef al partidului, autoritatea lui capătă şi mai mare putere. Aceasta este cu atît mai demn de subliniat, cu cît premierul român se interesează din ce în ce mai direct de problemele politicii externe. El este adeptul convins, fără nici un compromis, al menţinerii alianţei cu Polonia şi îndeosebi — ca şef actual al Ministerului Inarmării — al cooperării dintre armatele ambelor state aliate. De aceea, şi ultimul succes politic al premierului României poate fi salutat în Polonia cu cea mai mare simpatie. Atitudinea sa clară, lipsită de tacticile echivocului, faţă de problemele alianţei polono—române va putea cîntări mai greu decît pînă acum în atmosfera de aici, unde clocesc din abundenţă miazmele suspiciunii, insinuării, iar uneori şi ale unei nete rele voinţe faţă de aliatul român / polon /" — S. Mikulicz, l.c.. p.p. 11—12 (traducere).**

[99]) **La 15 iunie 1936, Miroslaw Arciszewski îi scria lui Kobylanski : „Plec pentru trei săptămîni, deocamdată în Austria. Îmi tratez nervii. Va fi bine dacă voi dispare de aici un anumit timp, deoarece aici toţi încep să se ia de păr, iar eu nu vreau să iau parte la aceasta" — S. Mikulicz, l.c., nota nr. 27 (traducere).**

[100]) **S. Mikulicz, l.c., p. 17 (traducere).**

[101]) Idem **(traducere).**

nă legătura cu Legația poloneză la București pe timpul absenței sale din țară). Pentru a nu da de bănuit în legătură cu toate aceste întîlniri, însărcinatul cu afaceri polonez realizează o bine pusă la punct **mise en scène.** „Întîlnirile, de care este vorba, n-au putut produce în afară impresia cum că legația ar fi neliniștită de ceva, aceasta deoarece domnii Iunian și Cădere au venit la legație la conferința juriștilor, dl. Argetoianu mi-a primit vizita pentru a-i mulțumi pentru participarea sa la deschiderea expoziției de fotografii, iar la dl. Tilea am fost la întîlnirea noastră amicală demult stabilită" [102]). Grija cu care Alfred Poninski își alege cadrul întîlnirilor sale ne obligă să recunoaștem că, alături de un plus de vitalitate, pe care el îl aduce acțiunii desfășurate de Legația Poloniei la București — evocat și subliniat mai sus — Alfred Poninski aduce și o serioasă notă de inițiativă și inventivitate, identificînd noi modalități de acțiune. Însărcinatul cu afaceri polonez reușește performanța unei adevărate instruiri a interlocutorilor săi, pe care-i coordonează cu multă abilitate. „Neluînd seama la optimismul lor, am căutat să insinuez cu băgare de seamă interlocutorilor mei — relata Alfred Poninski lui Joseph Beck — că situația cere din partea lor o mare vigilență [...]. Pe lîngă aceasta, ar fi fost o greșeală să nu se aprecieze la justa ei valoare abilitatea și șiretenia adepților concepțiilor prosovietice. [103]). Alfred Poninski nu se lasă sedus de succesele obținute ; acestea îl mobilizează și mai mult, constituind un adevărat stimulent pentru acțiunea pe care o desfășoară în continuare.

Discuția cu Octavian Goga gravitează în jurul relațiilor României cu Uniunea Sovietică, a încheierii unui pact de asistență mutuală între cele două țări, a atitudinii regelui față de aceste două aspecte. Informațiile pe care le dădea Octavian Goga și aprecierile sale despre modificarea atitudinii unor cercuri politice față de problemele discutate, despre conturarea unor noi curente de acțiune în această direcție constituiau o primă de încurajare dată diplomației Sanației, care constata cu satisfacție că punctele sale de vedere căpătau o mereu mai largă audiență în cadrul dreptei românești și că starea de criză pentru care acționa se apropia cu repeziciune [104]).

La 23 iunie 1936, Alfred Poninski întîlnește pe mareșalul Alexandru Averescu [105]). Mobilul întîlnirii este precizat fără nici un echivoc. „Deoarece în timpul ultimei sale șederi scurte în România, ministrul Titulescu a vizitat în două rînduri pe mareșal și, fără îndoială, a căutat să-l inspire în problemele ce ne interesează direct, reînnoirea contactului cu el s-a constatat a fi indicată și a fost prevăzută din partea dl. ministru Arciszewski". În cadrul acestei noi discuții, Alfred Poninski punea la dispoziția lui Alexandru Averescu tot „ce ne parvine direct, din informațiile cehe și din altele, despre declarațiile unilaterale și despre promisiunile de cea mai largă anvergură ale diplomației românești, în favoarea securității și intangibilității acestei republici **(Cehoslovace — n.n. G.G.P.)** și a înlesnirii eventualului ajutor sovietic, respectiv a aderării României la sistemul franco-ceho-sovietic [...]. Am arătat — continua Alfred Poninski — și manifestările cu totul exagerate de intimitate personală între ministrul afacerilor externe și ministrul plenipotențiar Ostrovski, care au avut loc după congresul monarhic din București, precum și faptul, comentat aici ca scandal, că d. Titulescu,

Varșovia, octombrie 1933. Nicolae Titulescu, ministrul de externe al României, în timpul unei vizite protocolare făcute cu ocazia călătoriei sale oficiale în Polonia, însoțit de oficialități poloneze și române.

înainte de plecarea sa la Montreux*), a petrecut întreaga noapte la legația sovietică și de acolo a plecat direct la tren". Răspunsul mareșalului Alexandru Averescu era mai mult decît încurajator pentru interlocutorul său polonez, fiind în egală măsură o dezavuare a politicii promovate de ministrul român al afacerilor străine, ca și un reangajament implicit de a acționa mai departe împotriva acestuia.

Convorbirea avută de Alfred Poninski cu mareșalul Alexandru Averescu, la care ne-am referit în cele de mai sus, ne permite cîteva constatări. Membrii Legației Poloniei de la București mai avuseseră întîlniri cu mareșalul Alexandru Averescu, Alfred Poninski vorbind despre o „reînnoire a contactului cu el". Contextul afirmației însărcinatului cu afaceri polonez ne face să credem că scopul și conținutul convorbirii (sau convorbirilor) avute cu Miroslaw Arciszewski și Alfred Poninski a fost similar aceleia pe care Alfred Poninski o are la 23 iunie 1936. Programul de întrevederi, în țară și străinătate, al lui Nicolae Titulescu este urmărit și notat cu deosebită grijă de diplomația Sanației, cu scopul de a-și stabili cu precizie punctele și locurile de contraacțiune. Orice persoană contactată de ministrul român al afacerilor străine, în țară sau în străinătate, este avută în vedere — se elaborează adevărate programe de întrevederi și convorbiri — pentru a fi „îndoctrinată" și „reeducată" de diplomația poloneză în sensul vederilor ei. Cum anume ? Cu argumente scoase din arsenalul nefast pe care l-a creat în trei ani de malefice căutări. În funcție de interlocutor, se folosesc argumente și mijloace specifice, deși nota generală a intervențiilor și discuțiilor rămîne, înainte de toate, atitudinea prosovietică a lui Nicolae Titulescu, intențiile sale de a lega România de Uniunea Sovietică printr-un pact de asistență mutuală (prevăzînd eventualitatea trecerii de trupe sovietice prin teritoriul românesc în scopul de a acorda ajutor Cehoslovaciei), răul pe care ministrul român al afacerilor străine l-a făcut și îl face relațiilor polono-române ș.a.

Relațiile Sanației cu Gheorghe Brătianu — relații deja cu tradiție — erau și mai strînse.

[102]) Ibidem, **p. 16 (traducere).**
[103]) Idem **(traducere).**
[104]) Ibidem, **p.p. 9—10 (traducere).**
[105]) Ibidem, **p.p. 13—14 (traducere).**

***) Este vorba de plecarea lui Nicolae Titulescu la Conferința de la Montreux (22 iunie—20 iulie 1936) consacrată redactării noii convenții în legătură cu statutul strîmtorilor Mării Negre.**

București, 16 martie 1933. Declarație de presă a lui Nicolae Titulescu, ministrul afacerilor străine al României, la ieșirea de la Parlamentul român, după discursul său privind semnarea Pactului de reorganizare a Micii Înțelegeri. ● Praga, iunie 1933. Thomáš Garrigue Masaryk, președinte al Cehoslovaciei (1918—1935) întreținîndu-se cu Nicolae Titulescu, ministru al afacerilor străine al României. ● Londra, iulie 1933. Nicolae Titulescu, ministrul afacerilor străine al României, împreună cu Maxim Maximovici Litvinov, comisarul pentru afaceri externe al U.R.S.S., și Nicolaos Politis, om politic și jurist grec, delegat al Greciei la Societatea Națiunilor. ● Paris, Palatul Elysée, 1934. De la stînga la dreapta, Nicolae Titulescu, ministrul afacerilor străine al României, Gaston Doumergue, președintele Republicii Franceze, Louis Barthou, ministrul de externe al Franței.

Însărcinatul cu afaceri polonez [106]) primea direct textul interpelării pe care liderul „tinerilor liberali" o făcea în Parlament în legătură cu proiectatul pact de asistență mutuală româno-sovietic.

Informațiile care circulau în legătură cu apropiata încheiere a pactului de asistență mutuală româno-sovietic fac ca o atenție particulară să se acorde contactelor cu Victor Cădere[107]) și V.V. Tilea, ambii aflați printre relațiile constante ale Legației Poloniei la București. În același scop, Alfred Poninski apelează la un membru al Consiliului Suprem al Apărării[108]).

Colaborarea Sanației cu Reichul

În primele zile ale lui iulie 1936, Alfred Poninski întîlnește[109]) și pe Victor Antonescu, ministrul de Finanțe. Abordînd problema relațiilor româno-polone, Alfred Poninski declara categoric omului politic român că „factorul știut [adică Nicolae Titulescu — n.n. G.G.P.] frînează metodic dezvoltarea lor normală și că importante sfere poloneze consideră actuala stare a acestor relații net nesatisfăcătoare". Ceea ce apare ca senzațional de această dată este faptul că interlocutorul lui Alfred Poninski — și Legația Poloniei nu se poate să nu fi știut acest lucru — era, prin soție, rudă cu Nicolae Titulescu. Orice rezervă în intriga contra ministrului român al afacerilor străine fusese depășită.

Din București, Legația Poloniei solicita constant Centralei din Varșovia noi argumente pentru campania anti-Titulescu, elaborarea unor

106) Ibidem, p. 10 (traducere).
107) Ibidem, p. 16 (traducere).
108) „Numai pentru informarea ta — scria Alfred Poninski lui Kobylanski — adaug că am verificat, printr-un oarecare membru al Consiliului Suprem al Apărării, un înalt general, atitudinea regelui, ca mai sus. Mai am și alte dovezi directe că Cădere are dreptate." — Idem (traducere). Nu am avut putința să cercetăm componența Consiliului Suprem al Apărării, foarte utilă pentru identificarea personajului la care se fac referiri.
109) Ibidem, p. 16 (traducere).

noi „dovezi ale vinovăţiei" şefului Cancelariei diplomatice româneşti. Iată o mostră a unei asemenea preocupări. „Rog să-mi telegrafiaţi — scria Alfred Poninski lui Kobylanski, directorul Direcţiei politice din Ministerul de Externe polonez — în ce măsură să exploatăm, pentru a-i dăuna [lui Titulescu — n. S. Mikulicz] şi a ne completa sarcina, chestiunea Dardanelelor, cum să prezentăm din această parte slăbirea securităţii ambelor noastre state, cum să formulăm opinia guvernului nostru în această problemă. Aceasta este necesar, căci cu ea dl. Titulescu îşi poate frînge gîtul [...]. Nu te teme şi, contînd pe presimţirea mea, trimite-mi telegrama, fără a aştepta întoarcerea ministrului plenipotenţiar"[110]).

În acţiunea sa împotriva orientărilor politicii externe româneşti şi a lui Nicolae Titulescu, diplomaţia Sanaţiei a cooperat strîns cu diplomaţia celui de-al treilea Reich. Şefii misiunilor poloneză şi germană din Capitala ţării noastre făceau cu regularitate schimb de informaţii, coordonîndu-şi de foarte multe ori punctele de vedere, atît în privinţa concluziilor pe care le formulau pentru centralele lor, cît şi în privinţa poziţiilor exprimate faţă de diverşi factori politici români [111]).

Aşa cum arătam în altă parte, diplomaţia Sanaţiei a mobilizat împotriva lui Nicolae Titulescu nu numai pe membrii Legaţiei Poloniei de la Bucureşti, ci şi pe alţi şefi de misiune, din alte capitale europene. Unul dintre aceştia a fost trimisul Poloniei la Berlin, J. Lipski. Adresîndu-se centralei din Varşovia la sfîrşitul anului 1936, J. Lipski scria : „Trimiţînd, în anexă, un raport asupra convorbirilor mele cu domnii [Gheorghe] Brătianu şi [Atta] Constantinescu aş ruga să păstraţi o desăvîrşită discreţie. În urma înţelegerii cu dl. Arciszewski, eu întreţin de mult timp cu cunoscuţii mei vechi, domnii [Gheorghe] Brătianu şi [Atta] Constantinescu, relaţii care, mai ales în perioada dificultăţilor cu Titulescu, au fost pentru noi foarte utile. N-aş vrea însă ca această relaţie a mea cu şeful opoziţiei să fie cumva dată la iveală".[112]) Afirmaţiile lui J. Lipski permit constatarea că, alături de şefii misiunilor diplomatice poloneze din Bucureşti şi Belgrad, ambasadorul polonez la Berlin a jucat şi el un rol efectiv — şi de lungă durată — în campania de intrigi ţesută împotriva lui Nicolae Titulescu. Este indiscutabil că prin intermediul lui J. Lipski o serie de informaţii preţioase legate de campania anti-Titulescu a ajuns deopotrivă în posesia Ministerului de Externe al Poloniei, ca şi a Ministerului de Externe al Germaniei. El nu avea rolul de a convinge, ci de a obţine şi a furniza informaţii şi argumente pe care Berlinul însuşi să le poată folosi în această acţiune, în care era la fel de interesat, pe de o parte, şi, desigur, de a obţine în acelaşi timp, din partea Berlinului, informaţii de acelaşi tip, care să fie puse la dispoziţia cercurilor diplomatice poloneze, pe de altă parte. Faptul că a fost intermediar pentru aceste informaţii nu face deloc mai puţin importantă acţiunea reprezentantului polonez la Berlin. Această acţiune rămîne — dincolo de orice posibile controverse — un nou argument pentru relaţiile de colaborare stabilite între diplomaţia Sanaţiei şi diplomaţia celui de-al treilea Reich. J. Lipski a fost pentru dreapta românească unul din canalele de comunicare nu atît cu Varşovia, cît mai ales cu Berlinul.

Afirmaţia comportă, după părerea noastră, cîteva dezvoltări. Înainte de toate — şi acest element de natură logică ni se pare a da motivare întregii afirmaţii — politicienilor români de dreapta nu le era necesar să se deplaseze la Berlin pentru a lua contact cu reprezentanţii diplomatici ai Sanaţiei ; la Bucureşti activau doar un Miroslaw Arciszewski şi un Alfred Poninski, prea bine cunoscuţi prin iniţiativele lor în direcţia contactării tuturor fruntaşilor reacţiunii, ca şi a acelor oameni politici care, într-un fel sau altul, le puteau servi în campania pe care o desfăşurau. Legaţia poloneză la Bucureşti şi personalul ei manifestau un interes foarte activ în această direcţie, interes care ne face să considerăm de neconceput, oricum puţin probabilă, ideea suplinirii, prin Legaţia poloneză de la Berlin, a necesităţilor de comunicare cu Varşovia. Cele de mai sus, odată spuse, nu

Miniştrii de externe ai României, Cehoslovaciei şi Iugoslaviei — Nicolae Titulescu, Edvard Beneš şi Vojlav Marinović, în viziunea caricaturistului Derso, aşa cum au fost imortalizaţi pe unul din pereţii cafenelei „Bavaria" din Geneva.

[110]) Ibidem, p. 17 (traducere).

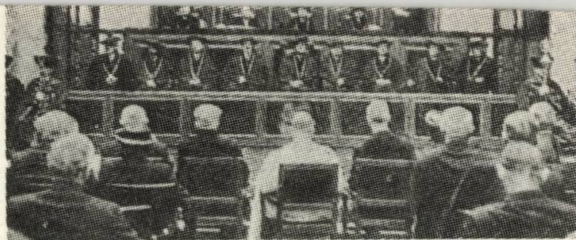
[111]) Analizînd şi prezentînd pentru superiorii săi evenimentele de la Bucureşti din iulie 1936 — cu toate concluziile pe care le implicau — evenimentele legate de dificilele discuţii pe care Nicolae Titulescu le-a avut cu Carol al II-lea, Gheorghe Tătărescu, o serie de membri ai guvernului şi diverşi oameni politici, Wilhelm von Pochhammer afirma că „în mod asemănător a raportat guvernului său şi ministrul plenipotenţiar polonez" — Jurnal nr. 1781/36 — I.A.5 — Bucureşti, 20 iulie 1936, Legaţia germană din Bucureşti (din ordin Wilhelm von Pochhammer) către Ministerul Afacerilor Externe, la Berlin — A.I.S.I.S.P., Fond nr. XVII, dosar nr. 1313, f. 10—15.

[112]) S. Mikulicz, l.c., p. 21 (traducere). Semnificativ pentru afirmaţia privind antrenarea a numeroase forţe politico-diplomatice în campania anti-Titulescu ni se pare şi faptul că raportul lui J. Lipski este trimis, în copie, şi misiunilor diplomatice poloneze de la Londra, Paris şi Geneva.

răspund totuşi unei alte întrebări care se formulează tot atît de logic. Avea oare dreapta românească nevoie de intermediul diplomaţiei Sanaţiei pentru a ajunge la guvernanţii celui de al treilea Reich ? Afirmaţiile de mai sus par a indica, la prima vedere, o negare categorică. Credem însă că luarea în considerare a datelor problemei impune un răspuns mai nuanţat. Contactul dreptei româneşti cu autorităţile celui de al treilea Reich s-a realizat treptat, adeseori fortuit, cu numeroase rezerve reciproce. Rezerve generate de foarte mulţi factori. Din partea guvernanţilor hitlerişti, rezervele erau determinate de suspiciunile faţă de poziţia politicienilor români, a căror înclinaţie şi dispoziţie nu puteau fi întotdeauna interpretate, în ciuda contactelor existente sau numai dorite, nici ca o atitudine progermană şi, mai puţin încă, ca o atitudine prohitleristă. Autorităţile hitleriste erau, de asemenea, concurate în încercarea de a-şi crea şi menţine o clientelă politică, în general, o clientelă politică românească, în particular, de fascismul italian, care revendica pentru el „virtuţi" cel puţin egale hitlerismului, „virtuţi" prezentînd în concepţia conducătorilor Italiei mussoliniene la fel de importante puncte de reper şi centri de polarizare. Cît priveşte politicienii români de dreapta, aceştia arătau la rîndul lor oarecare circumspecţie faţă de Germania hitleristă şi politica sa externă. Orientările de politică externă ale dreptei româneşti — ale celei mai mari părţi a dreptei româneşti, determinate şi alimentate de un fervent anticomunism — nu au condus, cel puţin în intervalul la care ne referim, la o aliniere automată a acesteia la coordonatele şi obiectivele politicii externe a celui de al treilea Reich. Şi aceasta pentru că tendinţele revizioniste ale acestei politici erau prea evidente, oricărui om cît de cît lucid nescăpîndu-i pericolele pe care o asemenea poziţie le implica şi pentru ţara noastră. Sînt toate acestea motive nu numai pentru a nu respinge un asemenea rol de intermediar al diplomaţiei Sanaţiei pe lîngă guvernanţii celui de al treilea Reich, dar chiar pentru a-l accepta măcar parţial. Dincolo de tot ceea ce am afirmat mai sus, ni se pare însă că J. Lipski şi misiunea diplomatică poloneză la Berlin au reprezentat un alt important centru de coordonare a acţiunii Sanaţiei împotriva lui Nicolae Titulescu.

Sanaţia — releu al relaţiilor legionaro-hitleriste

J. Lipski primea informaţii din partea oamenilor politici români de dreapta, trimiţîndu-le Berlinului. Cel fel de informaţii, nu e greu de descifrat, J. Lipski însuşi subliniind că „ele au fost pentru noi foarte utile" „în perioada dificultăţilor cu Titulescu". Ambasadorul polonez concentra pentru Berlin tot ceea ce putea constitui piesă la dosarul anti-Titulescu. Furnizorii de informaţii : Centrala din Varşovia a Ministerului de Externe polonez, Legaţia poloneză din Bucureşti, direct sau indirect, prin Centrală ; oameni politici români de dreapta în vizită la Berlin, fie că aceştia avuseseră „privilegiul" de a avea întrevederi cu căpeteniile hitleriste, fie că nu avuseseră o asemenea „şansă". Spre o concluzie evidenţiind un asemenea rol al Legaţiei poloneze de la Berlin înclină şi istoricul polonez S. Mikulicz (deşi aprecierea sa

Bratislava, 19 iunie 1937. Aspect de la ceremonia în cadrul căreia Universitatea Komensky a acordat lui Nicolae Titulescu titlul de doctor honoris causa ; fostul ministru român al afacerilor străine a rostit cu această ocazie conferinţa Ordinea în gîndire.

are o notă evidentă de subiectivism) : „Din nou se pune întrebarea : a fost oare Lipski omul providenţial al dreptei româneşti în lupta acesteia cu Titulescu ? Observînd cu atenţie desfăşurarea acţiunii mai sus schiţate, ajungem la concluzia că n-a fost. Un asemenea om providenţial a fost, fără îndoială, Arciszewski (sau, în lipsa sa, Poninski). Care este deci rolul lui Lipski ? Răspunsul nu-i greu : Berlinul l-a destinat pentru a lua parte la această luptă, adică locul funcţiunii lui Lipski. Prin urmare, informată urma să fie Wilhelmstrasse, iar nu Lipski, sau, mai corect, Wilhelmstrasse, prin intermediul lui Lipski." [113]) Care a fost ponderea reală a eforturilor desfăşurate de diplomaţia Sanaţiei împotriva lui Nicolae Titulescu. „Avertismentului clar dat de Polonia şi nicidecum intrigilor de culise ale Oficiliului de Politică Externă — afirmă Andreas Hillgruber — se datora faptul că, în cele din urmă, la 29 august 1936, regele Carol l-a demis pe Titulescu din funcţia de ministru de externe." [114]) Indiscutabil că Andreas Hillgruber realiza o minimalizare a rolului jucat de diferite organisme şi factori ai celui de-al treilea Reich. Această afirmaţie categorică este pusă sub semnul întrebării de S. Mikulicz care afirmă că „trebuie să privim sceptic unele argumente ale istoricilor germani"[115]) (desigur, cele referitoare la rolul determinant al diplomaţiei Sanaţiei). Şi în acest caz ne aflăm, după părerea noastră, în faţa unei încercări de minimalizare, mai voalată, a rolul Sanaţiei, roi pus în relief, printre altele, de însăşi reacţia cercurilor guvernamentale poloneze în momentul înlăturării lui Nicolae Titulescu, cînd, în mod emfatic, ele au reclamat pentru sine principalul merit în răsturnarea ministrului român al afacerilor străine, în scoaterea sa din viaţa politică a României, în ceea ce li se părea a fi o reorientare a politicii externe a României. Dificultatea de a emite o judecată definitivă în această direcţie — ca fiind susceptibilă să trezească oricînd controverse şi să stimuleze aducerea de contraargumente, logice sau documentare — ne face să ne mulţumim, în lipsa posibilităţii reale de a da un răspuns categoric, cu afirmaţia — pe baza tuturor informaţiilor de care dispunem, prezentate în acest cadru — că diplomaţia Sanaţiei a jucat, direct, pe cont propriu, sau indirect, prin intermediul unor forţe din interiorul sau din exteriorul României, un rol efectiv şi activ în intriga care a dus la demiterea lui Nicolae Titulescu.

George G. Potra

113) Ibidem, p.p. 21—22 (traducere).
114) Andreas Hillgruber, l.c. p. 12.
115) S. Mikulicz, l.c. p. 22 (traducere).

«CAZUL OVIDIU»

Povestit de el însuşi

UN DOSAR INCOMPLET AL ISTORIEI LITERATURII

Publius Ovidius Naso (43 î.e.n. — 17 e.n.), cîntăreţ al iubirilor gingaşe, unul din eroii unei drame încă neelucidate pe deplin

nul 8 e.n. părea să nu se deosebească prea mult de ceilalţi ani ai lungii domnii a lui Octavian August. Preluase conducerea imperiului cu 52 de ani în urmă, respectiv în anul 44 î.e.n., aducind Romei o lungă perioadă de stabilitate politică şi de înflorire în toate domeniile. Dar pe la mijlocul acestui an un zvon se strecura din ce în ce mai stăruitor în palatele de marmură ale nobilimii, în for, pe străzi, pretutindeni unde urechea omenească poate să audă şi vocea oamenilor să transmită mai departe — unele fapte, care, în afară de caracterul lor picant, aduceau serioase prejudicii casei imperiale.

Dar despre ce se şuşotea sau se vorbea cu voce tare în întreaga Romă ? Cine era autorul sau mai bine zis autorii scandalului ce punea într-o lumină defavorabilă casa imperială a lui August ?... Şi, într-adevăr, era vorba de persoane sus-puse, din „elita societăţii romane". Unele chiar din familia Cezarului. A aceluia care se străduise din răsputeri să moralizeze viaţa Romei şi a imperiului.

Toate acestea le aflăm de la mai mulţi istorici latini — Tacitus, Suetonius, dar mai ales din zbuciumatele scrisori de exil ale poetului Ovidiu, care, se ştie, a fost condamnat şi exilat la Tomis, unde a şi murit. Deşi „dosarul" său a fost încheiat la Roma, în acel an 8 e.n., Ovidiu n-a încetat să se apere şi să-şi pledeze, fără succes însă, propria lui cauză. În drama lui Ovidiu, care se încheie, aşa cum s-a mai spus, „pe malurile scitice", în anul 17 e.n. întîlnim mai multe personaje, de care este bine să vorbim, înainte de a-i da cuvîntul lui Ovidiu, înţelegîndu-se prin aceasta o spicuire şi aşezare mai propice a vorbelor sale din „Scrisori", pentru aflarea adevărului.

Să începem mai întîi cu **Octavian August**. Era nepotul lui Cezar, care îl desemnează prin testament ca succesor al său. Cu un an înainte de a se naşte Ovidiu, adică în anul 44 î.e.n. — Cezar este asasinat. În această perioadă, Octavian era un tînăr smead, aproape imberb. Drumul său spre puterea supremă de imperator a trecut prin furtunile unor evenimente istorice. La început aliat cu Antoniu, cu care porneşte la drum pentru pedepsirea asasinilor lui Cezar. Apoi luptă împotriva lui Antoniu şi a Cleopatrei, regina Egiptului, pe care îi învinge la Actium, în anul 31 î.e.n. Pe timpul lui August trăiesc o întreagă pleiadă de poeţi : Catulus, Vergilius, Horatius, Tibullus, Ovidius, Propertius ş.a., precum şi Mecena, protectorul şi sprijinitorul artelor. Tot în această perioadă trăieşte şi istoricul Titus Livius. Toţi aceştia, împreună şi cu alţii aduc strălucire

epocii, intrată în istorie sub denumirea laudativă de „epoca de aur".

Un alt personaj de maximă importanță pentru istoria acelor timpuri este **Livia**, soția împăratului. August o luase cu sila dintr-o căsnicie cu un alt bărbat, în plus fiind și gravidă. De fapt, August procedase tot așa și cu frumoasa soție a lui Mecena, pe care însă nu uită „să i-o restituie". Dar să revenim la Livia, pe care unii istorici o califică a fi fost un „Ulisse îmbrăcat în haine de femeie", reliefînd astfel șiretenia ei, priceperea de a trage sforile și a întinde plase, în care cad mulți dintre acei pe care-i consideră a fi periculoși pentru scopurile sale.

Într-o astfel de plasă a căzut și **Iulia**, fiica lui August, dintr-o altă căsnicie. Iulia este o femeie frumoasă. Îi plac petrecerile, luxul. În calea țelurilor politice ale Liviei, Iulia este un personaj incomod, care trebuie eliminat. Livia îl dorea ca succesor la tronul imperial pe fiul ei Tiberiu din prima căsătorie. Cînd moare soțul Iuliei, Marcus Agrippa, ea avea 27 de ani. Potrivit legii de atunci Iulia trebuia să se remărite. August i-l alege ca soț pe Tiberiu, dorind astfel să împace lucrurile. Tiberiu însă era căsătorit cu frumoasa Vipsania, pe care o iubea și de care era iubit. A fost nevoit s-o repudieze. Din anterioara ei căsnicie cu M. Agrippa, Iulia avea cinci copii, din care doi — Lucius și Caius — au fost adoptați de August. Această situație o favoriza pe Iulia. Se părea că a cîștigat partida, în lupta ei cu Livia. Dar Livia veghea. Urmărea cu ochiul ei ager toate mișcările Iuliei, care „își trăia viața", sătulă de atîtea căsătorii impuse. Tiberiu era al treilea bărbat. În afară de acesta a existat și un alt proiect matrimonial — de a fi căsătorită cu Cotyso, regele geților, care proiect, din fericire pentru Iulia, eșuase. În final, Livia a reușit să adune dovezi ce atestau viața ușuratecă, adulterină a Iuliei, pe care i le-a prezentat lui August. Acesta vrînd-nevrînd a trebuit să ia o hotărîre tragică — a exilat-o pe Iulia pe Insula Pantelleria, unde a și murit.

Iulia Minor, fiica Iuliei Maior, cum i se mai spunea mamei exilate, era nepoata lui August, trece și ea prin întîmplări asemănătoare cu cele ale mamei ei. Dragostea adulterină pentru Decimus **Iunius Silanus** este considerată crimă împotriva bunelor moravuri și este și ea condamnată la exil, ca și amantul ei. În acest angrenaj de împrejurări cade și Ovidiu, care este relegat — o formă de exil mai blînd, fără confiscarea averii și cu păstrarea drepturilor cetățenești.

Despre aceasta se vorbea la Roma în acel an 8 al erei noastre. Este anul de început al unei mari drame omenești : exilul unui foarte talentat poet, ale cărui „Scrisori din Exil" constituie un valoros document desfășurat pe mai multe planuri : istorie, geografie, precum și cu multiple alte informații, foarte importante pentru noi. Dar poate cel mai important aspect este cel uman, care asigură perenitatea operei sale.

Să revenim acum din nou la drama sa. „Dosarul său penal" a fost încheiat cu învinuirea **„Obscenii doctor adulterii"**, ceea ce înseamnă în limba noastră : „învățător al adulterului". Cu toate acestea, concluziile cercetătorilor nu coincid în a stabili vina poetului, pentru care a fost pedepsit destul de aspru. Și această lipsă de unanimitate în a-i stabili vina pare cu atît mai ciudată, cu cît Ovidiu însuși revine asupra celor întîmplate de foarte multe ori — în scrisorile sale din exil. E drept, el se apropie de miezul chestiunii, dar ceva totuși îl oprește de a spune clar și răspicat ce s-a întîmplat. Firește problema este delicată și primejdioasă. Și Ovidiu se teme de a nu-și agrava și mai mult situația.

Dar recitindu-i scrisorile, prin așezarea versurilor într-o anume ordine, cu un caracter autobiografic mai pronunțat, poate că, „cazul Ovidiu" va avea forma unor mărturisiri, lesne de parcurs și de înțeles. Să-l ascultăm :

„De loc sînt din Sulmona, cea cu fîntîni de gheață
„Departe de Cetate la mile nouăzeci
„N-am fost chiar eu întîiul copil : avui un frate,
„Născut mai înainte de mine cu un an.

Amîndoi, el și fratele, au fost dați să învețe :

„De tineri dați la carte, prin grija părintească,
„Umblarăm la ai Romei vestiți învățători.

Dar înclinațiile celor doi frați erau diferite :

„El fratele de tînăr, plecat spre elocvență
„Era să lupte cu armele din for
„Eu însă îndrăgisem cereasca poezie
„Și muza într-ascunsul la dînsa mă trăgea.

Tatăl lui Ovidiu însă nu împărtășea preocupările lui poetice :

„Ades îmi zicea tata : „Deșartă meserie !
„Homer nici o avere pe urma-i n-a lăsat.

Ovidiu încearcă să-și asculte părintele și să se lase de poezie, dar zadarnic :

„Înduplecat de sfatu-i, le-am părăsit pe Muze,
„Cercam să scriu cuvinte-n slobod mers,
„Dar ele pe-o măsură veneau să se așeze :
„Ce încercam a scrie era îndată vers.

Fratelui lui Ovidiu nu-i fu dat să trăiască, muri la vîrstă tînără :

„Cînd fratele împlinise abia două decenii,
„Muri, luînd o parte și din ființa mea.

Ovidiu se afirmase de tînăr. O femeie al cărei nume adevărat nu vrea să-l dea în vileag, dădu aripi imaginației sale poetice, îl inspira :

„Cînd am citit eu lumii întîi a mele versuri
„Eu barba mi-o rasesem cam de vreo două ori
„M-a inspirat femeia slăvită-n toată Roma
„Și căreia Corina în versuri eu i-am zis.

Se însură de tînăr, dar căsnicia aceasta n-a durat mult. Urmă a doua, dar nici cu a doua nevastă n-a făcut casă multă vreme. Urmă o a treia :

„A treia pînă la urmă rămase lîngă mine.

Pe aceasta o chema Fabia și a fost martoră a surghiunului lui :

„Și n-a roșit să fie soție de surghiun.

Plecarea din Roma a poetului e plină de dramatism. Despărțirea de casă, de soție, de cei ce-i sînt dragi, de puținii prieteni care i-au mai rămas, este descrisă în culori sumbre :

„Era aproape ziua cînd Cezarul dăduse
„Poruncă din hotarul Italiei să plec,
„Nici timp nu aveam, nici mintea nu-mi sta atunci la drum

„Nu-mi alesesem încă nici sclavii, soţi de cale,
„Nimic nu-mi pregătisem, nici straie de surghiun.

Disperat, este gata să-şi ia zilele, dar este împiedicat de Fabia, soţia lui.

„Pe cînd voiam cu fierul şi eu să-mi curm durerea
„Tot ea oprindu-mi braţul, mă dojeni aşa :
„Ce faci ? Acu-i nevoie de lacrimi, nu de sînge :
„Pe un principe cu lacrimi îl poţi îndupleca.

După cum vom vedea mai tîrziu, Ovidiu reţine sfatul Fabiei, dar în acel moment dramatic este plîns ca un mort :

„În casă numai plînset şi gemete, oriunde
„Îţi întorceai privirea, şi bocet ca la mort !
„Toţi mă jeleau : bărbaţi, femei, copii
„Şi ud era de lacrimi orice colţ.

Dar cel mai mult îl plîngea Fabia, despre care, din păcate, istoria nu a păstrat prea multe date :

„Atunci a mea soţie de umeri mi se agaţă
„Şi-mi spune aceste vorbe în hohote de plîns :
„O, nu te las din braţe, vom merge împreună,
„Surghiună sînt ca tine, te voi urma în surghiun.

Mijeau zorile şi ziua ce urma nu trebuia să-l mai găsească la Roma. Trebuia să se grăbească, îmbarcîndu-se la Brundisium, port pe ţărmul sud-estic al Italiei. Se iscă însă o furtună :

„Vai mie ! cum se umflă talazurile mării !
„Cum fierbe tot nisipul de valuri răscolit
„Şi apa cît un munte, izbeşte şi la proră.

Corabia este mereu împinsă înapoi, spre ţărm. Lui Ovidiu însă îi era teamă că o revenire pe pămîntul Italiei să nu fie interpretată ca o nesupunere faţă de porunca Cezarului :

„Ah, vîntul într-acolo să nu mă mai arunce.

Ajungînd la Tempera, pe ţărmul Bosforului, el părăseşte nava. Dar cît timp a mers pe bordul navei, a scris :

„Papyrusul e umed de albastrul val al mării.

Ovidiu călătoreşte mai departe pe uscat, dar şi aici este urmărit de ghinion. E atacat şi jefuit de tîlhari. Totuşi ajunge la Tomis, după o călătorie care a durat aproape 4 luni. Care îi sînt primele impresii :

„Eu sînt în fundul lumii, la capăt de pămînt.

Trece vremea, dar el se adaptează greu. Nu-i prieşte nici clima, nici apa :

„Nici cerul, nici pămîntul, nici aerul, nici apa,
„Nu-mi priesc şi trupul mi-i lînced tot mereu.

Poetul avea insomnii explicabile :

„De cînd venii aicea mă chinuie nesomnul

A slăbit, nu poate mînca :

„Sînt piele doar şi oase, mîncarea n-are gust.

Gîndurile îl poartă departe. Poate era mai bine ca Cezarul să-i fi luat viaţa.

„Şi mă gîndesc la ceea ce sînt şi la ceea ce am fost
„Mă prinde un dor de moarte şi-mi pare rău că Cezarul
„N-a răzbunat insulta cu un fier ucigător.

Dar tot el îl apreciază pe Octavian August, că nu a făcut-o :

„Fiindcă la mînie a avut atîta cumpăt.

Revenim aici la „problema cheie". În ce a constat greşala lui Ovidiu ? Se perindă mai multe cuvinte, care toate circumscriu o faptă,

Octavian August, Livia şi Nero, copil, eroii unor reale drame antice, reţinuţi pentru posteritate pe o camee antică, aflată în Muzeul Ermitaj din Leningrad

pe care Ovidiu o regretă acum. A vorbit, după cum am văzut mai sus, de o insultă adusă Cezarului, apoi vorbeşte de o rătăcire :

„Şi zeului să-i spuneţi de oarba-mi rătăcire.

Apoi :

„Greşeală a fost, nu crimă : voi zei prea bine o ştiţi.

Şi mai departe :

„Dintr-o prostie numai ajuns-am exilat.

El încearcă să delimiteze, să simplifice cele întîmplate :

„Pe mine poezia şi o oarbă rătăcire
„Pierdutu-m-a ; pe-a doua n-o pot destăinui.

Simţi citind toate acestea — cît n-ar da poetul s-o poată spune, să-şi uşureze sufletul dar îl reţine frica. Da, frica de Cezar. E destul de primejdios să vorbeşti despre intimităţile curţii imperiale, pentru că pot urma pedepse şi mai grele decît relegarea — acest surghiun relativ destul de blînd, el putînd de aici din îndepărtatul Tomis să scrie la Roma, soţiei şi prietenilor, să fie la curent, fie chiar cu întîrziere, cu tot ce se întîmplă la Roma — şi nu numai acolo. Totuşi, uneori sentimentul fricii este depăşit. În definitiv ce vrea Cezarul de la el ? Pentru că nici el, Cezarul, nu este „uşă de biserică", cum s-ar spune în zilele noastre. Are şi el păcatele lui. Şi în casa împăratului se găsesc opere de artă cu subiecte deocheate. Şi nu se sfieşte să i-o spună pe şleau lui Octavian August :

„Dar undeva, desigur, tu ai cîte o mică
„Pictură cu imagini şi dezmierdări de amor.

Şi, în definitiv, numai, el, Ovidiu, a scris despre meandrele iubirii ? Cîţi alţi autori nu i-au dedicat versuri ? Şi nu au păţit nimic :

„Eu, în sfîrşit, iubirea nu singur am cîntat-o,
„Deşi numai eu singur acuma-s pedepsit.

Şi Ovidiu începe să citeze cazuri concrete :

„Bătrînul Anacreon din Teos, cu a lui muză,
„Nu ne-a învăţat iubirea şi vinul să-l sorbim ?
„Dar lesbiana Safo ce le-a învăţat pe fete ?

Nu se opreşte la aceste fapte şi merge mai departe cu exemplele, citînd cazuri celebre, cum este acela al Elenei din Troia, soţia lui Menelau, al cărei adulter a făcut să curgă atîta sînge :

„Ce vezi în Iliada ? Că pentru o adulteră
„Bărbatul şi amantul se luptă între ei.

Ovidiu este convins că nu opera sa „Arta iubirii" a fost cauza nenorocirii lui :

„Eu cartea o scosesem şi m-ai lăsat să trec.

A tăinuit un păcat :

„De ce-mi greşiră ochii privind nelegiuirea ?
„De ce din întîmplare păcatul l-am ştiut ?

Păcat, păcat, dar care anume ? El compară vina sa cu aceea a lui Acteon, vînător vestit, care la o vînătoare a văzut-o scăldîndu-se pe Artemis, zeiţa vînătorii (Diana la romani). Supărată, zeiţa l-a transformat pe Acteon în cerb, care a fost pînă la urmă devorat de propriii săi cîini :

„Acteon, fără voie văzu Diana goală,
„Dar cîinii lui îndată pe el l-au sfîşiat.

Şi tot el trage concluzia :

„Ci ochii mei văzură o crimă fără voie :
„De aici-mi veni osînda ! De ce am avut eu ochi ?

Tot el, Ovidiu, îşi dă seama că este zădarnic să nege vina lui şi îşi găseşte o scuză – toată povestea a fost „în parte o rătăcire" :

„Ce-i drept, de toata vina eu nu pot să mă apăr,
„Dar vina mea în parte o rătăcire a fost."

Încearcă astfel să-şi atenueze vina. O leagă de „Arta iubirii", carte în care dă sfaturi de dragoste. Încearcă să fie cînd reţinut, cînd plîngăreţ, amintindu-şi poate şi de sfaturile Fabiei la plecarea din Roma. Şi deşi ştie bine că nu „Arta iubirii" a fost motivul principal al exilului său, el nu încetează a-l aminti. Chipurile, despre dragoste au mai scris şi alţii. Este o poveste veche – dragostea. De ce tocmai el, Ovidiu, să tragă ponoasele de pe urma ei. Dar cu Cezarul August nu-i merge. El nu dă crezare argumentelor sale şi nici nu se lasă înduioşat de lacrimile lui. A fost el dur cu fata lui, Iulia Maior, neîndurător cu nepoata sa Iulia Minor, cu poetul Ovidiu, autorul moral al nenorocirilor casei imperiale, de ce s-ar purta mai blînd ? Sentinţa a fost dată şi nu se mai revine asupra ei. Cuvintele „obscenii doctor adulterii" încheie definitiv dosarul penal al poetului Ovidiu. Dar începe un altul – cel omenesc – care nu se ştie dacă se va încheia vreodată.

În final poate n-ar fi lipsit de interes să arătăm ce s-a mai întîmplat cu ceilalţi eroi, implicaţi în toată această tragică poveste :

Cezarul Octavian August moare la vîrsta de 77 de ani, la 19 august, anul 14 e.n., respectiv în aceeaşi zi în care, cu 58 de ani în urmă, preluase puterea. Pînă în ultima clipă a vieţii a fost îngrijit de Livia, care n-a permis accesul nimănui. Palatul a fost înconjurat de gărzi.

Frumoasa Iulia Maior, fiica lui August, o tragică eroină a timpului său, aşa cum apare pe o camee, aflată în păstrarea Muzeului Luvru din Paris

Unii istorici nu exclud alternativa unei morţi violente.

Livia moare la vîrsta de 80 de ani. Despre ea istoricul Tacitus a spus că a fost o mare nenorocire pentru ţară, dar o şi mai mare nenorocire pentru tot neamul lui August.

Tiberiu, fiul Liviei, pentru care mama lui a făcut totul pentru a-l vedea împărat, nici n-a venit la înmormîntarea ei, motivînd „că este ocupat". El se afla pe Insula Capri şi nu vroia să-i fie tulburate plăcerile vieţii. Domnia lui Tiberiu s-a manifestat prin excese şi cruzimi. El a murit la 78 de ani. Se spune că în clipele agoniei i-a căzut inelul de pe mîna slăbită. Mulţimii care aştepta în faţa palatului i-a fost anunţată moartea împăratului. Dar deodată, Tiberiu s-a trezit şi a cerut de mîncare. Atunci prefectul pretoriului, ca să răzbune moartea predecesorului său Sejanus, executat din ordinul lui Tiberiu, l-a sufocat cu pernele.

Iulia Maior, mama Iuliei Minor şi fosta soţie a lui Tiberiu, este lăsată să moară de foame la Regium. A murit în acelaşi an cu tatăl ei, Octavian August.

Iulia Minor a trăit tot timpul sub supravegherea Liviei, care-i oferă condiţii materiale suficiente, numai ca să n-o tenteze o eventuală revenire la Roma. Moare în anul 28 e.n., în vîrstă de 47 de ani. Fiica ei din căsătoria cu L. Aemilius Paulus s-a măritat cu Appius Iunius Silanus, o rudă a fostului amant al mamei sale.

Eugen Panighianţ

CÎȚIVA PLEZIRIȘTI

Utopia amoriului: Slănic

Î n preajma lui 1848, într-o îndepărtată moşie moldavă, un paradoxal boier, a cărui biografie e de tot romanescă, evoca momentele fericirii amoroase pe care le trăise, cu multă vreme în urmă, în juneţe, pe la Slănic. Acest mascul senect, care părea a nu uita nimic din ceea ce îi adusese hazardul în materie de amor, era Costache Conachi. Cine ar sta să examineze lirica lui şi să extragă de acolo biografia ar întîlni mai întîi un număr impozant de femei ; omul invoca pe iubite şi le compunea poezii spre a înălţa clipa la proporţiile eternităţii. Această populaţie considerabilă unde foiesc o mulţime de Marioare şi de Aglae, pe unde trec cu iuţeală meteorică Elenca şi Lucsandra, Catinca şi Anica, alcătuieşte categoria **„conachistelor"** literaturii române şi ori de cîte ori un poet s-a amorezat de vreo femeie numită în acest fel, atitudinea estetică trebuia să se definească numai prin raport la Conachi. Ideea lui Maiorescu de a determina erotica în funcţiune de apelativul ibovnicei e verificată de aceste asociaţii fatale pe care intelectul le face à propos de amorosul Conachi : din pricina lui, în literatura română Aglae nu poate fi o Beatrice.

Această uşurătate nu dădu, cu toate acestea, în lături adîncimea sentimentală şi este în afara îndoielii că boierul pasionat se îndrăgostea cu sinceritate. Dacă o catagrafie a femeilor acestei poezii indică o pasionalitate torenţială, totuşi frivolitatea trebui să se curme odată şi odată : în mulţimea aceasta de femei i-a fost dat unei Zulnia să îl fixeze sentimental pe Costache Conachi şi să devină a lui Laura. Un astfel de **coup de foudre** trebuie asociat cu izolările balneare şi în treacăt observ că numeroase din amorezările romanticilor români se produceau la băi. De această fatalitate sociologică nu scăpase nici Conachi şi toată erotica lui se desfăşoară în urmarea unei mitologii balneare. Fără utopia amoriului care este, la el, Slănicul, ar fi cu neputinţă de înţeles lirica aceasta, unde a pătruns, prin mijlocirea biografiei, un sentiment al naturii. Fapt e că, în optica lui Conachi, cadrul fizic e o nesfîrşită sursă mnemotehnică şi de cîte

Costache Conachi

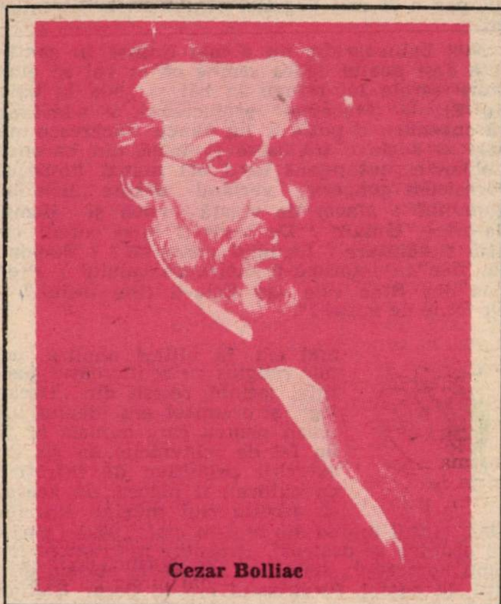
ori scoboară în natură el memorează clipa amoroasă. Prin 1346, după douăzeci și șase de ani de la teribila lovitură de săgeată a lui Amor, Ikanok, Conachi adică (întrucît iubiții se ascundeau după pseudonime), se jeluia pe lîngă stîncile de la Slănic unde trecuse întîia oară, în țipete, proba amoriului. Toate se dovedeau a fi însă deșertăciune, pulbere, țărînă : „Apoi dar scris au fost încă / Să te mai văz, naltă stîncă / Să te mai văz, dar, vai mie / Nu cu draga mea Zulnie /.../ Înțăleg, în țarnă toate / Le-au prefăcut cruda moarte /" (**„Slănicul, iarăși, după 26 ani“**). Și în iulie 1846, Ikanok suferea invocînd, eminescian, luna : „Stăpîna nopților lună, / Ce ceriul încoronezi / Oftatul meu ce răsună / Și lacrămile ce vezi / Du-le peste munți și spune / Stăpînei ce le-au pornit / Că o viață să răpune pentru dînsa la sfîrșit“. Căci nu e vorba de Zulnia e fără putință de îndoială, și emoțiile bătrînești ale lui Conachi se arătau în materie de erotică foarte viguroase. Iată o probă, de unde nu lipsesc ascunzișurile, fereala adică, „îmbrătoșările“ și altele de același soi : „Nopțile infricoșate / Ce pe furiș străjuiam / Păsurile măsurate / Ce pe prispă cumpăneam /.../ Și apoi îmbrătoșări / Cu aprindere de foc / Nesfîrșite sărutări / De mii de ori pe un loc“. Există aci indiscutabil o anumită ritualistică amoroasă și un canon care face repetiția esteticește monotonă chiar dacă principiile plăcerii sînt îndeobște mai puternice. Efectele ies aci mai de grabă din demisiunea amoroasă la vîrsta senectutii care e de un farmec nebun ; și, cu toate acestea, omul nu se împiedică să evoce Slănicul, localitatea acceselor lui virile. Ce să înțelegem altceva din aceste compuneri : „Amori, la a ta putere deacum nu mă mai închin / Na-ți și arc na-ți și săgeată, na-ți și ghimpul cu venin / Căci la invalizi ca mine ele nu să mai cuvin, / Te-am slujit cît am fost tînăr cu credință precum știi / La năvăli și la rătrete, în cetăți și pe cîmpii. / De cîte ori pentru tine chiar mort am fost între vii /.../ Mergi și du-te de la mine, frumușălelor să spui / Că acela ce prin versuri le-au slăvit, acuma nu-i / Decît un scheletru răce, răzămat pe cîrja lui“. De altfel, într-o vară la Slănic el reflecta, printre stîncile prăpăstioase, la mutarea în alte lumi ; văzînd pretutindeni în jur o schimbare universală : „Adeseori în pustiul acest de munți ocolit / Gîndul meu zburînd colindă a lui împregiur cîmpesc / Și mai nimic nu găsăște să fi rămas nezmintit /.../ Toate stau pe o schimbare de la cer pîn-la pămînt / Căci schimbare face viața feluritelor ființi / Contenesc, dar de-a mă plînge că ce-am fost acum nu sînt / Și că cale mi-i aproape către alte lăcuinți“. Asemenea vorbe par a fi mai degrabă recoltate dintr-o formulistică barocă, și prin frivolitate, de natură rococo, întrucît poetul care se închipuia cu un picior în groapă găsea, în iulie 1847, tot la Slănic (locul lui predilect unde operă în domeniul amoriului) pe o diavoliță cu chip îngeresc : „Mult te greșăi draga mea căci și amoriul și eu / De sîntem cu ochi legați și robiți de nurul tău / Dar cu atîta mai vîrtos sîntem și cunoscători“. Și spre a întări aceste încheieri, Ikanok compusese chiar și un stih : „Gîndeam c-am iubit un înger din ceri supt chip femeiesc / Dar n-au fost decît femeie din iad supt chip îngeresc“. Curioase vorbe, căci prin iunie 1847, așadar cu o lună mai înainte de aceste pasiuni senile, Conachi se plîngea Amoriului, lăsînd să se înțeleagă sfîrșitul ideilor pasionale, fără a uita totuși să se laude, ca un ostaș fanfaron (limbajul războinic e al lui) : „Armele, ce îmi dedesăși pentru proslăvirea ta / Atuncea cînd Afrodite m-au luat în sama sa / Țăndările de războaie ți le-aduc, să mă crezi / Că în cursul vieții mele am fost vestit amorez / Și că celor frumușele n-am dat pace nici răgaz / Pîn nu s-o-nchinat la tine ș-au gustat din al tău haz“.

Barlett : „Vedere din Țara Românească“ (din volumul «The Danube»)

devărul acesta trebuie să fi fost, căci întreaga poezie a lui Costache Conachi e a unui erotolog care și atunci cînd trebuia să cînte izolarea în pustiu, nu uita senzațiile sălbatice, cu trăznete care cad lîngă ibovnici: „Atunci fulgere cu trăznet prin văzduh scăpărătoare / Pămîntul tot în cutremur și stihiile-n perzare / Semăna înspăimîntate de atîtea pătimiri / te-am iubit pînă acolo unde ceriul în uimire / Să cutremură, Zulnio, de-a inimii mele stare / .../Petreceam zilele noastre în pustiul acel mare ! / Vai mie, zisăi pustiul și în inimă mă doare / Mă doare că acolo numai am trăit în fericire / Am gustat hazul din lume, cu plac

Cezar Bolliac

şi cu mulţămire". Toate sînt aci, chiar şi meditaţia la Slănic (cu predispoziţia cogibundă care este a vremilor), prin 1819, unde Conachi găsea un extract de vanitate universală („Muritor ce vii aicea viaţa să-ţi mai prelungeşti / Ia seama că-n toate celea periciunea ta găseşti / Munţi să pornesc, stînci se sfarmă, izvoară şi curg şi sacă / Copaciul creşte şi cade, părăile petre-neacă / ... / Lumea stă pe o schimbare, toate trec şi mor şi chem / Dar şi moartea este viaţă pentru cei care o cer".), reprezentare care e la el curentă din moment ce Lumea i se înfăţişa ca o mare primejdioasă : „Pre marea lumii aceasta lată / În care omul cu ah înoată / S-au cunoscut că nu poate să fie / Nici un lucru cu statornicie". S-ar putea trage încheierea că frivolitatea în amor a lui Costache Conachi găsea temei în labilitatea universală a materiei însă hotărît că aci principiul plăcerii este cheia. Această lume care se mişcă pe sfere mişcătoare ar fi putut să placă barocului dacă acela nu ar fi dramatic şi extatic, adică străin de hedonismul acestui boier, care ilustrează un rococo de Balcani. Sînt la el emoţia paradisurilor sălbatice, rousseau-istele retrageri „în locul acel de pustietate / Dătător de liniştire inimilor întristate". Mai apoi, primitivitatea cultivată (căci sălbăticia îi plăcea lui Conachi dacă se înfăţişa ca un latifundiu nemărginit) se vedea şi repudierea filosofică a sulimanului : „Pentru ce îţi ungi, femeie, faţa cu atita ghileală", zice el, iritat — „Şi îţi muruieşti obrazul cu băcan şi cu văpseală ? / ... / Lasă dar făţărnicia şi-a obrazului schimbare / Căci frumuseţea firească robeşte pre om mai tare". Acest naturism este acela al nobilimii travestite în ciobănaşi şi cine ar sta să examineze din acest punct de vedere pictura de dix-huitième ar observa de îndată că rusticismul e doar expresia unei candori a libertinajului. Cîte o emoţie de esenţă romantică extrage acest lirism din regimul ingenuităţii unei convenţii şi Aglae, de pildă, atacată de Cupidon, presimte stările din heliadescul „Zburător" („Iubitul şi uritul"). Balneologia lui Conachi era, neîndoios, un vis de Arcadie a rococoului, însă a unui rococo danubian.

Plimbări la Colintina şi nostalgia Caraimanului

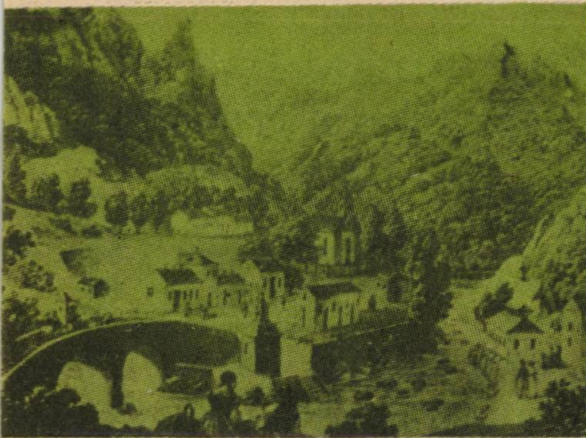

iaţă modernă, în sensul vacanţei balneare, smulsă cu greu biografiei funcţionăreşti de peste an avea însă Cezar Bolliac, om al clasei mijlocii, trăind din jurnalistică şi aparţinător, ca şi Grandea, ca şi alţii, numeroşi, de acea categorie pozitivă care nu a primit nimic prin genealogie şi se luptase a răzbi prin sudoarea unei trude nebune. Această tipologie e şi aceea eminesciană şi dacă ar fi să prenumărăm printre antecesorii lui Eminescu pe vreunul care exemplifică în chip fidel această poziţie ar trebui să-l aşezăm aci negreşit pe Cezar Bolliac. Înţelesul acestei corespunderi e şi mai pronunţat dacă punem în comparaţie soarta arheologiei lui Bolliac cu aceea a jurnalisticii eminesciene ; amîndouă sînt pînă astăzi înconjurate de prejudecăţi şi acest şir de reacţii fără măsurători pornind de la rădăcina consultabilă are originea într-o mitologie a puterii aristocratice, a unei presiuni de felul acelora venite de la categoriile superpuse. Oamenii trăiau într-un mediu fierbinte şi dacă aveau a gîndi pozitiv nu-i ajutase defel genealogia, hotărîtoare totuşi şi pe atunci.

În privinţa lui Cezar Bolliac, sentimentul vieţii moderne este însă foarte viu, el simţea, poate întîiul în literatura română, şi denumea în chip de „spleen", anxietatea fără motiv ; măcar dacă îl socotim printre cîntăreţii „spleenului" îl putem aşeza printre precursori. Acest ins, care simţea „globul că se mişcă şi cerul se clăteşte", încredinţat că nu-i place „nimic din astă lume" în ăst minut, avea trebuinţă de retrageri, fugind de lume, mai apoi, ca romanticii şi mai întîi în primblări împrejurul oraşului. El nu trăia, e adevărat, marile senzaţii izolaţioniste, pierdut în turnurile alpestre, ca Jocelyn, Cezar Bolliac avea la îndemînă numai o iluzie de utopie. Primăverile, el se plimba la „Colintina" care trebuie să fi fost un soi de Vichy ori un Bois de Boulogne agrest, şi această mică retragere înseamnă pentru Bolliac mi-

Preziosi : „La scăldat" (din volumul „Bucureştii la 1867").

J. Alt : „Mehadia" (din volumul „Donau Ansichten")

cul lui Eden bucureștean. Mai încolo, „Lacul" lui Lamartine se înfățișa, printr-un efort de imaginație, ca un obiectiv balnear. Ori de cîte ori ieșea din mecanismele vieții curente, poetul simțea totuși trebuința reflecției și încordarea intelectului este la el efectul unei vieți trepidante. Arareori, în călătorii, cînd nu reflectează, poetul se amoreza : „Zîna-mi fugea înainte, eu fugeam după dînsa / izbia d-a dreptul -n mine resufletul dintr-însa / De ce-ntîi să mă mir , Ea-și întorcea adesea capul să mă privească / Părea că este-o nimfă, o nimfă cîmpenească / Gonită de-un satir". De altfel, Cezar Bolliac e printre liricii români neguroși, prototipul lui e un soi de anti-Conachi și erotica se pornea la el doar în momentele vacui, adică în mediul balnear. „La băi", poetul eliberat de febrilitatea funcționărească găsea instinctele slobozite și făcea toate nebuniile care îi treceau prin minte. Catagrafia jocurilor amoroase este de efect și aflăm în acest chip cum se desfășura iubirea la români în lumile balneologiei, pe la anii patruzecișiopt. Nu lipsesc de aci întîlnirea romantică „pe rîpi tăcute / pe vîrfuri de munte", sărutările „jos lîngă gîrliță" (valahul „lac" lamartinian), ascunzișurile de lume, fuga în comun de ploaie, „tot într-o manta", nopțile secrete de „la moară", îmbrățișările fierbinți ucigătoare, se produc mai ales în trăsură : „Ții tu minte oară / toți cînd ne cătară / și noi în trăsură / strînși și gură în gură / Ne juram amor ?". Totuși, această sărbătoare e numai o părere și se produce arareori, cînd mințile liricului iau, cum se zice, foc ; Cezar Bolliac nu trăia monden și nu era un erotic al marilor emoții căci sentimentele lui par a fi mai degrabă sentimentele literaturii.

Nici balneografia nu e mai întinsă în cantitate deși poetul dădea semne că ar voi să elogieze rarele lui refugii la băi și „oda la baia lui Ercule (Mehadia)" prelucrează, e adevărat că ingenios, o pozie a lui Iancu Văcărescu pe care și acela o tradusese probabil din baronul Lobkovici, interesant fiind aci numai limbajul oarecum gongoric, vorbind despre „lichidul gumvital" : „Izvor de vieață nouă și demn de-orice cîntare / De unde-ți vine cursul cu astă fierbintare / Licuidul gumvital ? / Pucioasă, fier ce imprimă-n marmură calaiul / Prelins din Etna este sau Ecla-ți ține traiul ? / Ce Ocne de metal ?".

Omul era, în ultimă analiză, un mic religios cu sentimentul justiției sociale, reieșit din „Decalog", și eremitul era idealul lui uman pentru care euforia ar fi un fel de schivnicie, un șir de exerciții primitive de înfrățire cu natura ; îi plăcea, de aceea, să asculte rîul mugind într-un abis, vîntul tunînd din mal în mal, „păsări triste ce noaptea se deștept", „trăsnete în cremeni izbind neîncetat", stătea, în sfîrșit, la obîrșia gîrliții de cristal. Plezirismul era la Cezar Bolliac dacă nu o viață în... chinuri, în tot cazul un refugiu în natura incultă, o regăsire a unei divinități abstracte, uneori cristiane. Nu-i o întîmplare că omul elogia țiganii pe care, în spirit romantic, ar fi voit să-i vază slobozi ; acești araucani de la Dunăre ilustrau cel mai bine pentru el ideea omului natural, înțeles la proporțiile autohtone. Altfel, Cezar Bolliac e unul dintre admiratorii mediului alpin căci nu încape îndoială că iubea solitudinea reculeasă ; el urca pe Caraiman din aceste rațiuni și dintr-un instinct dacic (era între primii care se preocupau de Zalmoxis și de daci) : „Și iacă-mă pe vîrfuri ararea străbătute / și unde achilonii locașul lor își pun / Dar nici o vegetare ! A iernilor trecute / Ninsorile, prin rîpe, grămezi, grămezi s-adun / Nici mușchiul nu se ține pe cremenea lucioasă / Ce-o svîntă vijelia în drumul său trecînd / O ! nici un semn de viață / nimica nu trăiește / Decît pe-un colț de vultur lumina atinînd". Pornind de la primblările pe la Colintina, Cezar Bolliac ajungea, într-o „dimineață de Caraiman", la un lirism de cățărător.

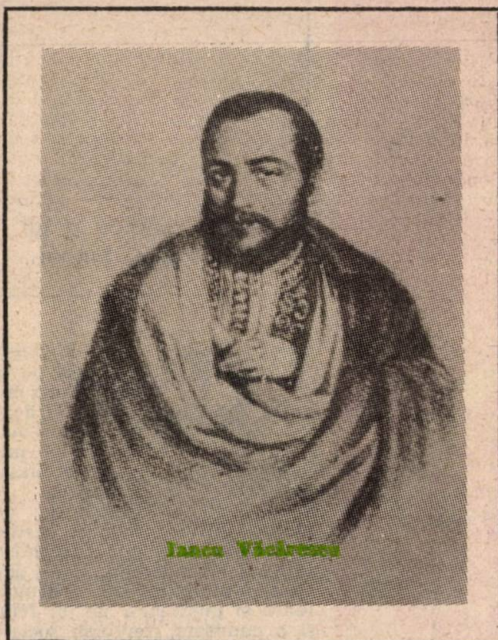
Ceasul muzelor

Misteriosul Iancu Văcărescu, conducătorul „Societății literare" ivite prin 1821 la Brașov, cu fugarii din Valahia stăpînită de Tudor, avea însă un secret și mai înfricoșat căci scria poezii pe care nu voia să le vadă nimeni. Cînd apăru, în „Curierul Romănesc" (din 1829) cu un sonet despre „Pace", omul trebui să vină cu mai multe precizări fiindcă acea compozițiune fusese furată de Heliade și divulgată la gazetă. De aci înainte, nu mai fuse nimic de făcut și Iancu Văcărescu sfîrși prin a se închipui poet. În bună măsură, era un poet adevărat și inspirațiunea lui trebuie legată de viața la țară. Rusticismul romănesc, propriu sfîrșitului de dixhuitième, se prelungise pînă la el și se adăogase unui soi de romantism lamartinian, aflat prin citirea de cărți franțuzești. Casa de țară era cîntată într-adevăr după Lamartine deși s-ar zice că simțurile sînt ale lui Iancu Văcărescu :

Mathias Anton Weiss : „Cozia" (1723)

Iancu Văcărescu

„Pe muntişor albeşte / Casa ce preţuiesc / Stînca pe ea domneşte / Juru-i împrejmuieşte / Un crîng de lemn ciinesc / Aci nu se ridică / Zgomot scornind ginsiri / Viersu-şi pre cît despică / Visarea-ţi nu ţi-o strică / Sfîşiind-o iar ţi-o-nşiri“.

Spre a compune, omul se retrăgea neapărat la ţară şi a lui inspiraţie e a unui proprietar de moşii, a cărui curiozitate în direcţia mişcărilor pe pămînt este cu totul scăzătoare. Balneologia e la Iancu Văcărescu o iubire de latifundiu căci utopia literaturii însemna, pentru inşi de acest soi, viaţă pură şi simplă. Izolarea lui nu e aceea a proletarilor de felul lui Bolliac, care au trebuinţă de vacanţă spre a descoperi mediile primitive, Iancu Văcărescu era, ca şi Conachi, un boier cu domenii care nu avea nevoie de o retragere la Karlsbad din moment ce putea să-şi întocmească izolările boiereşti chiar pe pămînturile rămase de la bătrîni. Văcăreştii dîmboviţeni, ai lui Iancu Văcărescu, erau un fel de domeniu balnear şi poetul elogia, în „Primăvara amoriului“, viaţa de latifundiar. El simţea în miniatural, adică în afectiv, şi mulţimea de diminutive arată că poetul se simţea gîtuit de emoţia izolării paradisiace. „Acolo am o căscioară / Pe-un vîrf de delişor / Curge-n vale o apşoară / Murmurînd încetişor“. Adăugăm aci „gîrliţa“, cu „crîngul foarte-nveselit“, vîlcelele înflorite, mieii, dealurile smălţuite, şi rezultă un tablou bucolic de Sicilie în gustul lui Teocrit, însă trecută bineînţeles prin neo-greci.

Micul jurnal de domeniu e, la Iancu Văcărescu, complet : omul săpa la vie şi la cîmp, împuşcînd apoi cu plumbi păsările din zbor, trăgea în fine din „lăcuinţa acvatică“ tot soiul de peşti. Această himeră de topografie campestră este a „curăţiei“ şi a „măsurii“, poetul avea, carevasăzică, o reprezentare morală. Mai departe, vine rîndul creaţiei, care părea a fi scoposul ultim. Iancu Văcărescu e întiiul care evocă în chip precis „ceasul muzelor“, creaţia, actul pur de a scrie. Acest moment, unde toate simţurile încep să se împleticească închipuind, prin sforţări emoţionale, alte lumi, e desfăşurat foarte nimerit : „Muzele ce-mi sînt dragi foarte / Mă-ntîlneau numaidecît / Cu nespusa lor dulceaţă / Minţile mi le-nmulţeam / mînă, duh, ochi, limbă, viaţă / Toate mi le-nsufleţeam“. E în afara îndoielii că rusticismul stă în legătură cu utopiile căci poetul fugea de lume din raţiuni morale. Nu zisese el despre contemporani vorbe precum acestea : „Lăsînd ale lumei mare/ Cinsti, nădejdi, şi fumuri reci / Amăgiri cu-ncredinţare / Desluşeam un veac mai bun / Cu a cărui aşteptare / Răul oamenii supun“. Poezia se alătură gîndirii despre cele nelămurite ale lumii şi, dacă ar fi să dăm deoparte stratificaţiile romantice, am găsi la Iancu Văcărescu un spirit religios însă de o religiozitate mai degrabă teoretică, a unui iubitor de iniţieri care nu sînt întotdeauna creştine. O astfel de iniţiere prin Amor (adică printr-o filantropie) este şi „Primăvara amoriului“, unde pare că s-a depus şi un înţeles care scapă privirilor prea repezi. Soţ în „Societatea filantropică“, Iancu Văcărescu era poate mai ştiutor decît se crede în mod obişnuit. Sigur e că acest post-clasicism care e al mentalităţii rococo, ascunde un fel de mistică palingeneziacă elogiind „Veacul de aur“ şi o Arcadie cîştigată în Valahia. Din acest punct de vedere, exerciţiile de lirică balneară (după baronul B.H. Lobcovici) par a cînta, cu iniţiere, un oracol, încifrat prin „fecioare Elicoane“, adică muzele, invocate în ceasul creaţiei. Balneologia lui Iancu Văcărescu era probabil o formă de filantropie luminată, de domeniu unde căuzaşii se ascundeau de ochi indiscreţi ai „lumii rele“.

Artur Silvestri

Ilustraţii de Th. Aman la „Balta Albă“

EXISTĂ O ISTORIE A ROMANIEI ORIENTALE?

Harta politică a lui Gheorghe Şincai

Fosta Romanie orienală, pe a cărei hartă politică doar România îi mai conservă nominal şi statal amintirea (o Românie, un platou întins, arată şi hărţile automobilistice din Iugoslavia în zona Macedoniei), a fost supusă multor invazii distrugătoare şi pustiirilor de tot felul şi a cunoscut convulsii sociale şi politice fără precedent. Complicaţiile unice pe care le prezintă istoria locurilor a determinat pe unii autori occidentali, primii care au reconstituit istoria zonei, să decreteze istoria Imperiului Roman de Răsărit ca o epocă de decadenţă a Imperiului Roman, ceea ce este inexact şi desigur părtinitor. Complicaţia relaţiilor şi conflictelor nu este o suficientă scuză.

Cel care dintre istoricii români a acordat o deosebită atenţie fenomenului a fost Gheorghe Şincai. Considerat simplu cronicar Gheorghe Şincai merită neîndoielnic altă consideraţie. Mînuirea izvoarelor se face la el dialectic, cu spirit critic, cronica avînd o concepţie care este aceea a unei geografii politice unice în care istoricul caută să identifice contribuţia românească. Şincai nu face teoria Romaniei orientale, ca mai tîrziu Nicolae Iorga, dar harta pe care o are neabătut sub ochi este aceea a Romaniei orientale, iar evenimentele urmărite sînt cele ale acestei Romanii, în funcţie de informaţiile de care dispunea. Nu e de prisos să mai spunem că izvoa-

STRAT ŞI SUBSTRAT

rele puse în circulaţie de Şincai au devenit clasice şi că numărul lor n-a sporit prea mult cu trecerea timpului, iar că identificările formulate de Şincai în materie de contribuţie românească la problema Sudului Dunării, chiar cele aparent hazardate, au fost confirmate aproape în întregime de cercetări ulterioare. Doar Nicolae Iorga se va mai ridica la cota viziunii lui Gheorghe Şincai, ducînd mai departe cîştigurile acestuia. Şincai a intuit importanţa Romaniei orientale, fără a-i da un nume. Iorga a formulat-o şi a urmărit-o, pe urmele lui Şincai.

Istoria Romaniei orientale

Ştupida şi interesata teorie a golirii Daciei de populaţie prin retragerea Aureliană trebuie pomenită aici doar pentru caracterul ei de curiozitate şi de fals ştiinţific. Retragerea Aureliană este o retragere administrativă şi strategică, populaţia a rămas, ea fiind în egală măsură dacă şi romană. Cine doreşte să cunoască istoria dincolo de apariţia romanilor la Dunăre, ia cunoştinţă de un popor dac numeros, rudă bună cu tracii sudici, a căror ramură era, cu o organizare statală şi militară demnă de respect, cu o economie vie, cu schimburi comerciale largi, cu dovezi de cultură materială şi spirituală impresionante. A. Bonnard vorbea atunci cînd scria despre civilizaţia greacă de un „şovinism elin", datorită căruia toate popoarele care nu erau greceşti deveneau „barbare". Bonnard foloseşte chiar cuvîntul „rasism". Prefaţatorul român al cărţii s-a străduit să atenueze aceste formule, încercînd să dezvinovăţească pe Bonnard, de ceea ce acesta n-a cerut să fie apărat. Exclusivismul grecesc de tip asemănător celui „rasist" de astăzi a fost o realitate. Una din strădaniile cele mai mari ale lui Alexandru cel Mare, el însuşi un barbar, a fost să demonstreze că nu este nici o deosebire între aşa-zişii „barbari" şi „greci". Tipul său fizionomic, de altfel, tipul său de energie, timpul său de iniţiativă nu sînt greceşti. Grecii, ne spunea N. Iorga, au purtat altfel de războaie decît cele concepute şi susţinute de Alexandru: războaie locale cu caracter de incident, ceea ce nu i-a împiedicat cînd s-a scris istoria perioadei lui Alexandru cel Mare să şi-l însuşească ca „grec". Acest proces de însuşire de la traci la greci a fost însă realmente vast şi cea mai elementară întoarcere la surse ne arată cît de debitori erau grecii tracilor în mai multe domenii ale vieţii lor.

Erwin Rhode ne-a înfăţişat în **Psiché** o succesiune foarte interesantă de asemenea împrumuturi spirituale, mereu reînnoite dinspre Nord, prin care Grecia şi-a clădit şi reclădit mitologia.

Rezultatul osmozelor

Orbită de faima romană, istoriografia română s-a specializat în romani, ignorînd pînă astăzi masivul şi importantul fond trac al vieţii româneşti. Ceea ce trecea înapoi dincolo de nivelul cronologic roman

LA DUNĂREA DE JOS

n-a mai interesat istoriografia română pînă la Haşdeu şi chiar şi după aceea. Cercetările pe stratul anterior celui roman au fost privite cu suspiciune şi amatorii de asemenea perspective porecliţi „tracomani". Dreptatea principială este însă de partea acestora din urmă: tracii au fost o realitate hotărîtoare a Carpaţilor, a Balcanilor, a munţilor din Grecia peninsulară. Iorga îi distingea pînă şi în Sparta peloponeziacă, trăgînd din componenta tracă severitatea vieţii spartane. Era imposibil ca numerosul popor trac de la Sudul şi de la Nordul Dunării să fi pierit în luptele cu romanii. Arheologia ne-o probează astăzi din plin. După cum la fel de imposibil ar fi fost ca evoluţia ulterioară a tracilor Nord-dunăreni şi a celor Sud-dunăreni să nu-şi aibă rostul ei în simbioza cu romanicii nou veniţi. Aurelian a lăsat plecînd o populaţie romană şi romanizată, romanizarea continuînd şi după aceea, datorită prezenţei tutelare a Imperiului Roman la Sudul Dunării.

Istoria românilor este de fapt istoria romanilor din această Romanie orientală şi a rupe din acest întreg numai istoria românilor de la Carpaţi, eroare care s-a făcut, înseamnă a nu înţelege numeroasele procese istorice, sociale, economice, culturale, politice, de a căror enigmă ne izbim altfel mereu. Istoria Imperiului vlaho-bulgar face parte din istoria acestei Romanii orientale. Ea nu este o istorie „bulgară", ci istoria unor nou veniţi implantaţi într-o Romanie de Răsărit ale cărei date generale le acceptă. Nici slavii, nici bulgarii n-au avut vreodată imperii. Ideea de Imperiu pe care o preiau prin intermediul acestei Romanii răsăritene este europeană, indiferent de vechile ei modele din Orientul apropiat. Bulgarii au avut hanate, slavii voievodate, ambele foarte diferite de ideea imperială. Această idee a fost găsită în Balcani, în mediul romanic de aici.

A treia componentă : slavii

Sărim peste alte popoare care au trecut prin Dacia şi Moesia, prin Panonia şi Iliria, pentru că nu sînt componente importante ale chimiei etnice de aici. Ele au fost avarii şi goţii amestecaţi în treburile Imperiului Roman de Răsărit care au dispărut realizîndu-şi menirea în alte arealuri de civilizaţie. Rolul germanicilor în perpetuarea formelor de stat ale Italiei decăzute din starea imperială este cunoscut. Lor le-au corespuns în răsărit slavii. Sînt veniţi prin secolul VI, cînd se presupune că limba română era în linii mari cea vorbită astăzi, pentru că slavii care au convieţuit cu românii n-au reuşit decît să-i dea un transport masiv de cuvinte, multe din ele dublete ale celor latine pînă astăzi, fără a reuşi să modifice cu nimic mecanismul central al limbii, format şi latin la venirea lor. Propoziţiile din cartea de istorie cum că slavii au fost un popor paşnic sînt foarte discutabile. Documentele scrise ni-i arată ca pe toţi invadatorii puşi pe pradă şi distrugere, pînă la statornicirea lor. **„În anul 548, slavii pradă Iliria pînă la oraşele Epadamanos şi Dirrachium şi se întorc cu o mulţime de captivi. În 550, altă năvălire pînă la Marea Egee, cu cruzimi grozave : numai într-un singur oraş, Toperus, ar fi ucis cincisprezece mii de bărbaţi, luînd femeile şi copiii în robie. Peninsula Balcanică e străbătută de la un cap la altul de neamurile slave, care foarte adesea se fixează şi aici. Pe la 584, scriitorul Ioan din Efes spune despre slavi că „locuiesc, se aşează şi se odihnesc în provinciile romane, fără grijă şi fără teamă, jefuind, ucizînd, arzînd ; au devenit bogaţi : posedă aur, argint, herghelii de cai şi multe arme şi au învăţat să poarte războiul ca şi romanii. Şi totuşi sînt oameni simpli, care nu îndrăznesc să iasă din păduri".** (C.C. Giurescu).

De reţinut este că slavii îşi însuşesc felul romanilor de a purta războiul, îşi însuşesc şi bunurile acestora, deci se poate vorbi despre un început de modificare a acestei populaţii scitice care intră în graniţele Imperiului Roman pentru a se aşeza acolo şi pentru a profita de civilizaţia lui. Termenii de comparaţie ai acestora din urmă pentru bulgari erau desigur hunii şi avarii, reprezentînd aceeaşi formulă asiatică. Sigur este că n-au fost priviţi cu simpatie.

Au avut deosebite calităţi de organizatori şi în planul vieţii sociale, dacă ne gîndim la „imperiul hun" sau la „imperiul mongol" dar fără durabilitate. Ceva din această vocaţie s-a păstrat în Europa numai acolo unde aceşti nou veniţi au intrat în simbioză cu autohtonii : adică pe teritoriul Romaniei orientale unde triburile maghiare au coabitat cu cele anterioare, iar cele bulgare cu populaţiile de baştină.

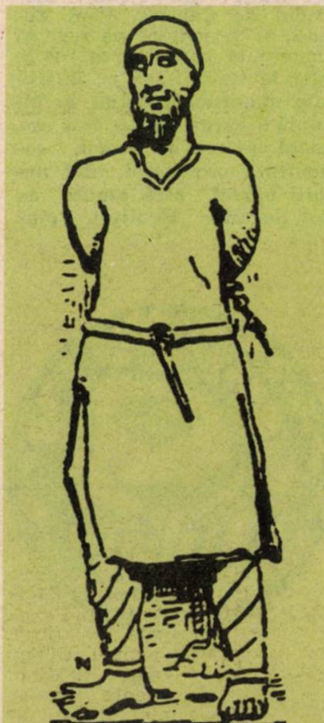
Comunitatea cea mai sigură pe baza unei asemănări inevitabile de popoare invadatoare şi asiatice se putea stabili între slavi şi bulgari. Ea a funcţionat, de altfel, în ciuda disensiunilor, şi a dus în cele din urmă la dizolvarea completă a acestor turanici de la Volga în masa slavilor de sud. Dacă n-ar fi cuvîntul „bulgar" s-ar fi putut zice că „bulgarii" nici n-au existat. Cînd zicem „bulgar" astăzi, numim un popor slav care a asimilat un procent de sînge turanic greu de evaluat, dar minor totuşi. Poporul de la Volga, de origine, a dispărut. Iar cînd zicem **Bulgaria** nu numim o ţară a acestor asiatici, şi ea pe vremuri pe Volga cu oraşul Bulgar, drept mare centru, ci o ţară de la sudul Dunării a cărei populaţie este rezultatul unui împătrit aliaj : traci, romani, slavi, bulgari. Mai exact spus, slavii au dat peste un strat romanizat care i-a influenţat şi modificat puternic, fără să-i dizolve dată fiind condiţia lor de pătură avantajată social şi politic prin situaţia de cuceritori şi de aliaţi ai noilor cuceritori : bulgarii. Este vizibil că aceşti slavi nu seamănă cu ceilalţi, nici chiar cu vecinii lor sîrbi. În ceea ce-i deosebeşte de slavii de Apus şi de Răsărit trebuie să căutăm opera acestui substrat, trac şi romanesc. Altfel zis, aceşti bulgari din Sud, care nu sînt bulgari, sînt mult mai bune rude ale românilor decît se poate presupune la prima vedere.

Romania orientală şi fixarea energiilor

Cu acestea păşim într-o sferă de înţelegere mai largă. Avem deci un Imperiu Roman aşezat pe o geografie „barbară" care nu este de fapt barbară : geografia tracă. Incapacitatea Imperiului de a-şi apăra graniţele de năvăliri duce la instalarea în imperiu a unor noi veniţi, intraţi ca popoare de pradă : slavii. Cauzele acestor mişcări de popoare n-au fost bine lămurite, dar sigur sînt foarte materiale. Bunăstarea bazinului mediteranean, a Imperiului Roman, cu alte cuvinte, va fi jucat un rol important în aceste năvăliri. Jacques la Goff prezintă invaziile ca o fugă înainte : **„Năvălitorii sînt nişte fugari împinşi din urmă de unii mai tari sau mai cruzi decît ei. Cruzimea lor este adesea cea a disperării, mai ales atunci cînd romanii le refuză azilul pe care ei il cer adesea in chip paşnic"**. Jacques la Goff este mai aproape de adevăr prezentînd astfel lucrurile. Avem de-a face cu un fel de lume a treia, care doreşte o nouă ordine economică şi politică şi şi-o face cu arma. Este de presupus că nu de dragul bătăliilor şi al morţii se angajează în lupte şi războaie nesfîrşite aceşti invadatori. Fascinaţia Imperiului Roman de Răsărit era imensă. Capitala lui a lăsat amintiri fabuloase. Ce va fi însemnat ea pentru aceşti adevăraţi barbari?

Revenind, trebuie spus că românii s-au aflat pe direcţia principală a acestui impact care a creat lumii a treia a Europei, adică barbarilor, un statut nou între popoarele ei. Apariţia Imperiului româno-bulgar la 1185 are un alt tîlc special văzut în acest context de dinamică socială şi politică a popoarelor : unele înglobate în Imperiu, altele care vor să ia parte la viaţa Imperiului, intrînd chiar cu forţa în viaţa acestuia. Cînd ştim ce înseamnă „bulgar" în actuala semnificaţie putem zice că Imperiul care a intrat la 1185 pe arena politică a Sud-Estului european este un stat româno-slav cu tendinţe de a echivala forţele „barbare" de viitură din imperiu cu cele „nebarbare" ale Imperiului.

Manifestările „imperiale" ale slavilor din Balcani, lîngă care trebuie să-i vedem tot timpul şi pe români, sînt urmarea energiei manifestată pe orizontala invadării, prelungită şi deviată pe verticală de întîlnirea cu aspiraţiile legitime ale populaţiei autohtone romanizate de a participa la viaţa Imperiului. Nu este lipsit de importanţă să observăm aşa cum am mai făcut, că populaţiile de sorginte asiatică care au întemeiat în Europa „imperii", de fapt mari „hanate", aşa cum a fost iniţial şi al bulgarilor, au ieşit din istorie fără urme, dacă n-au ajuns la o colaborare deplină cu factorii fundamentali autohtoni. Dintre toţi asiaticii nimeriţi în Europa, doar ungurii şi bulgarii au realizat în cele din urmă alcătuiri statale durabile, în care conlucrarea cu populaţiile aborigene a fost hotărîtoare. A fost unul din rolurile Romaniei orientale de a fixa şi statornici energiile.

Istoria Ungariei, o istorie a Romaniei orientale

O istorie maghiară concepută pe terenul înrudirilor caselor regale poate ocoli această problemă, dar o istorie de tip modern, care are în vedere instituțiile, clasele sociale, producția, contribuția fiecărei pături a populației, nu poate ocoli însemnătatea hotărîtoare a contribuției românești la constituirea și consolidarea în timp a statului maghiar. Chiar angevinii, care au venit cu marile lor planuri statale, abstracte, de cabinet normand și catolic, s-au sprijinit, în vremurile de anarhie întîmpinate, pe români. După cum nu e un secret pentru nimeni că toate cruciadele militare ale lui Ioan Corvin, voevodul Transilvaniei, regent al Ungariei, s-a întemeiat pe blocul politico-militar al țărilor românești, al „vlahilor" : Moldova, Muntenia, Transilvania, că mîna armată pe care s-a bizuit Ioan Corvin între toți oștenii Ungariei a fost cea românească, între care românii bănățeni și cnezii lor au făcut proba unei capacități militare lucide și eficiente. Procesul de șerbizare a românilor din Ungaria și Transilvania a dezarmat în cele din urmă statul ungar. Înainte de 1437 au fost mai multe răscoale țărănești, deci vlahe, care au dus la pierderea de către români a unor vechi libertăți. Vechea libertate a românilor de a purta arme ca oameni liberi a ocupat un loc însemnat. Finalul de la Bobilna a însemnat scoaterea românilor din drepturi politice și definitiva lor șerbizare, adică transformarea lor, din oameni liberi cu îndatoriri egale economice și militare, în oameni ai producției economice, fără alte drepturi. 1437 n-a fost totuși ultima mișcare românească. O notăm și pe cea din 1514, pentru că ea se petrece doar cu 12 ani înainte de prăbușirea Ungariei, la Mohaci. Participă la răscoala lui Doja mulți români, dar mai ales urmașii voevozilor din Maramureș. Rebeliunea ultimilor mohicani ai evului mediu român. Sfîrșitul răscoalei înseamă scoaterea acestora din drepturile istorice pe care le aveau. Așa se face că statul ungar s-a dezarmat treptat, singur, prin silnicirea categoriei etnice și sociale care-i asigurase inițial cheagul și forța militară. De altfel, orice contribuție militară ardeleană se confunda cu cea românească. În bătălia de la Mohaci, ne spune Gh. Șincai, episcopul de Calocea, Paul Tomori, ar fi convins pe rege să renunțe la participarea românilor la luptă : **„că ce le trebuie ungurilor românii la biruință !, carea, de au fost așa, destul de reu au vorbit,** comentează cronicarul, **căci ungurii numai pînă atunci au fost pururea biruitori, pînă cînd au fost una cu românii, iară după ce s-au despărțit de români, mai tot reu le-au mers, cum s-au arătat la anii de mai înainte".** Șincai se referă la radierea treptată a românilor de la drepturi și deci și de la participarea militară. Cît despre bătălia de la Mohaci la care episcopul Paul Tomori n-a voit să împartă cu românii cîștigul, ea s-a terminat prin zdrobirea Ungariei și transformarea, ei în pașalîc, ceea ce nu s-a întîmplat cu Transilvania, cu Moldova, cu Muntenia.

O Bulgarie fără participarea decisivă a românilor din Sudul Dunării la existența ei ca stat modern în fazele antibizantine ale acestuia iarăși nu se poate concepe. Nu este vorba de hanatul bulgarilor din prima fază care conserva deprinderile organizatorice, de popor asiatic suprapus, ci de statul lui Simeon „bizantinizatul", și, deci, bucurîndu-se de colaborarea autohtonilor. Istoria statului bulgar este o parte din istoria Romaniei orientale care-i presupune pe români la temelia evenimentelor. Să observăm în cazul acestei Bulgarii slave că cu cît se va șterge contribuția invadatorului asiatic, adică a colectivității volgare, cu atît apare la suprafața istoriei poporul român de la Sudul Dunării, firesc adaptat sistemului social și politic bizantin, adică imperial, care pentru noii veniți era o noutate căreia i se adapta treptat. Procesele sociale, economice, politice, culturale, din Sudul Dunării, în jurul anului o mie, nu diferă deci de altele petrecute în spațiul Romaniei orientale, care s-au fundamentat pe ajutorul autohtonilor eliminați cu vremea de la drepturi politice.

De la Troia la Constantinopol

Ar mai urma să ne oprim puțin asupra Imperiului Roman față de care se produce inițiativa vlaho-slavă de la 1185. Acest Imperiu Roman și-a moștenit titulatura de la Roma. El nu este cu adevărat un Imperiu decît din vremea lui Cezar. Acesta este de altfel Împăratul tipic, de la el a derivat titulatura de „cezar", ca demnitate imperială, de aici și-au împrumutat slavii cuvîntul desemnînd autoritatea statală supremă : cezar = țar. Este interesant să ne aducem aminte că paralel cu Imperiul lui Cezar se constituia la Nord-Estul acestuia un imperiu fără nume, impozant ca suprafață și forță militară, monarhia lui Burebista, și că o ciocnire între cele două mari formații gigantice ale momentului părea inevitabilă. Două asasinate politice, paralele, nu știm dacă legate între ele sau nu, au curmat viața celor doi conducători, amînînd data ciocnirii. N-are acum rost să ne întrebăm cum ar fi fost istoria dacă s-ar fi produs acest război cezaric. Fapt este că Imperiul Roman s-a întins tot mereu către răsărit. Mai mult de atît, conducătorii Romei părăsesc capitala italică, își aleg reședințele, mai mult sau mai puțin trecătoare, către răsărit, își mută acolo chiar capitala Imperiului. Istoriografii occidentali consideră o decădere această mutație către Răsărit, această deplasare a reședințelor imperiale care duce la părăsirea Romei. Este o simplă prejudecată, bună pentru Occident, care n-a înțeles niciodată Răsăritul și nu și-a propus să-l înțeleagă. Oameni de gîndirea atît de deschisă a lui Alexandru cel Mare n-au apărut în Apus. Numeroase cauze explică mutarea capitalelor către răsărit. Obligatoriu este să constatăm că noua capitală a urmașilor Romei este Bizanțul și că regiunea în care se află este foarte aproape de Troia, orașul de origină al Romei, după tradiție. Presiunea Iliadei n-a lucrat numai asupra lui Alexandru cel Mare, n-a lucrat numai asupra lui Vergiliu, ci și asupra împăratului Constantin, care a fundat aici noua reședință care-i va purta numele. Constantin a vrut să reîntemeieze Troia. Iată ce ne spune Schlieman : **„Cînd Constantin cel Mare s-a hotărît să construiască pentru vastul său imperiu o nouă capitală, care să ia definitiv locul vechii Rome, intenția lui a fost mai întîi să întemeieze noua Romă în țara strămoșilor de demult ai romanilor. După Zosimos, el a ales un loc între Alexandria-Troada și vechiul Ilion, după Zonaras, la Sigeion. Acolo împăratul a pus piatra fundamentală a orașului, o parte din ziduri au și fost construite, cînd au dat preferință Bizanțului, mai potrivit."** Ca și vechea Troie, a cărei populație angajată în războiul cu aheii era tracă, fiind ajutată de zeități trace, Bizanțul după nume este o localitate tracă. Aici, într-unul din punctele de trecere ale tracilor către Asia Mică, și-a stabilit Constantin cel Mare capitala care a dus gloria Imperiului Roman la cel mai mare renume. Imperiul Roman nu dispare odată ce are capitala la Bizant, este același Imperiu Roman, cu aceeași constituție internă, dar așezat strategic și economic în zona cea mai propice. Capitală a două continente, pe atunci Bizanțul și-a îndeplinit funcțiile imperiale cu o strălucire pe care Roma n-a avut-o niciodată. Un strat al culturii române, existent în romanul popular, conservă amintirea acestei capitale a cezarilor.

Ilustrații de Sabin Ștefănuță

Reconsacrarea Europei

Întorcînd spatele Occidentului, unui continent întreg, Bizanțul a dat un nume și acestei părți a lumii pe care o vitregea prin deplasarea sa către Est. Numele de Europa vine din Bizant și de la necesitatea de a găsi un nume uneia din provinciile sale. Situația merită a fi subliniată cu atît mai mult cu cît mulți „balcanici" vor neapărat să fie „europeni" și nu „balcanici". Ilustrative pentru misterul toponimicului „Europa" sînt textele lui Gheorghe Șincai de cronică. Împăratul poruncește la 591 pretorului **din Europa,** Evropa în grafia lui Șincai. Pretorul este „Prisc", înlocuit cu Petru, care devine el pretorul Thraciei. Ar rezulta că Thracia este în Europa. Altă dată, în anul 599, aduce o mare spaimă de „varvari" și sfatul **„să lase Evropa** și să fugă în Asia". Altădată ni se vorbește despre castelele **din Europa.** Această Europa este pentru Constantinopol ceva foarte tangibil, foarte apropiat.

Nu vom întîlni în legătură cu această Europa așa de des pomenită de bizantini, niciodată localități sau evenimente occidentale, ci evenimente răsăritene, legate strict de capitala Imperiului. Explicația este simplă : Europa era numele unei regiuni din provincia Tracia, cea mai apropiată de Bizanț, spre vest. Numele ei vine de la rîul Hebru, care pronunțat fără „h", a dat Ebru, de unde Ebropa, Evropa, Europa. Europa de referință a constantinopolitanilor era un teritoriu foarte apropiat, valea rîului „Evru" în Thracia vecină. A trece în Europa însemna a merge către vest, de unde extensiunea pe care a căpătat-o termenul ajuns să desemneze tot ceea

Miniaturi bizantine (după André Grabar : «Bizanț»)

ce era la vest de Bizanț, adică... Europa. Transferul este spectaculos. Curios este doar faptul că transportat din Răsărit, toponimicul Europa a început să aibă o utilizare restrictivă numai pentru Occident ! Astăzi prin Europa mulți înțeleg numai partea ei occidentală, deși la origine Europa desemna tocmai colțul ei cel mai răsăritean.

Grecizarea imperiului și abandonul populației romanice

Ajungînd în anul 679 Șincai scrie : **„Eu, ca să meargă lucrul mai respicat, întîi îți voi arăta, după obiceiul mieu, din avtorii cei bătrîni, ce s-au întîmplat în anul acesta cu bulgarii, românii și Împărăția Răsăritului ; apoi voiu descurca zisele celorlalți avtori, ca să se poată cunoaște și ști adevărul".** Semnificativ este că aici Șincai era preocupat de confruntarea celor trei elemente : bulgari, români, imperiali. Este vorba de nereușita bizantină de a-i alunga pe bulgari, care duce la instalarea acestora în regiunea Varnei, în Scythia Minor și Moesia Inferior și la controlul bulgar asupra celor 7 seminții slave izbucnite la 602 în imperiu. **„Tu, cititorule, ia aminte că, de la anul acesta, pînă la venirea ungurilor, bieții colonii lui Traian, și cei ce era în Dachia cea veche și cei din Dachia cea nouă, mai tot sub jugul bulgarilor au gemut".** Cronologia modernă dă anul 681 pentru crearea statului protobulgar, ceea ce nu schimbă cu nimic afirmațiile lui Șincai.

Pe la 705 fostul împărat Justinian al II-lea revenit în Europa din refugiul său nordpontic apelează la hanul Tervel pentru a-și recîștiga haine de purpură : **„Pre care priimindu-l Terbelie cu prea mare cinste, au pornit tot norodul bulgăresc (poate că și pre români) și la anul următoriu s-au dus la împărăteasca cetate".** Justinian ia Constantinopolul cu ajutorul lui Tervel, căruia-i acordă titlul de „cezar" și-i promite plata vechiului tribut. Dar la 708 îl găsim pe Justinian angajat într-un război cu **„Terbelie, craiul bulgarilor și românilor".** Imperialii sînt bătuți și fug : **„De-aci împăratul Justinian cu aceia, carii au scăpat din miinile bulgarilor (și doară și ale colonilor lui Traian, adecă ale românilor, pentru că aceștea, în timpul despre care scriu, erau supuși bulgarilor), au fugit la Anhial, cetatea Thraciei, și au închis porțile, iară bulgarii au înconjurat Anchialul".** Pe lîngă presupusa și plauzibila participare românească, episodul mai are o interesantă adnotare : **„Eu însemn aici că, după ce au cuprins bulgarii Dachiile și Mesia de Gios, pre împărații din Țarigrad mulți avtori nu i-au mai numit „ai romanilor", ci „ai romaichilor", precum se numesc pre sine grecii de-acum, căci grecii, fără ajutorul românilor, n-au putut moșteni gloria sau slava strămoșilor noștri, după cum se va arăta la anii viitori".** Șincai presupune deci că fără baza de mase a acestor „coloni" ai lui Traian, adică românii, Imperiul de Răsărit își pierde din semnificație și din putere.

Fără a duce la ultimele consecințe constatarea lui, Șincai se oprește asupra unui fapt extrem de însemnat pentru regiunile de răsărit ale Imperiului Roman. Grecizarea Imperiului Roman de Răsărit a fost un fenomen incontestabil, dar el nu înseamnă și grecizarea populației (proces care va veni ulterior, mai ales acolo unde nu existau tradiții de limbă latină), ci mai ales o grecizare a imensului aparat funcționăresc, a instituțiilor de cultură, a bisericii.

Grecizarea Imperiului Roman de Răsărit

rocesul de grecizare începe să se pronunțe încă de pe vremea lui Theodosie, după 400, cînd elementul roman face loc celui elen în protocolul și instituțiile imperiale. El capătă forme finale sub împăratul Mauriciu. Apariția unui aparat funcționăresc de limbă greacă este pentru populațiile de altă limbă, și mai ales de limbă latină, vechea limbă a instituțiilor imperiului, un eveniment plin de urmări. Abandonată politic, abandonată militar, populația de limbă romanică din Sud-Estul Europei se vedea abandonată încă o dată prin separația de limbă pe care i-o propunea imperiul care altfel s-ar cuveni să-i poarte de grijă, conform ideii de „pace romană".

Practic, acesta este un eveniment hotărîtor pentru situația românilor din Peninsula Balcanică și este foarte probabil una din pricinile care-i depărtează de cauza unui Imperiu grec, „romaic", ei considerindu-se romani.

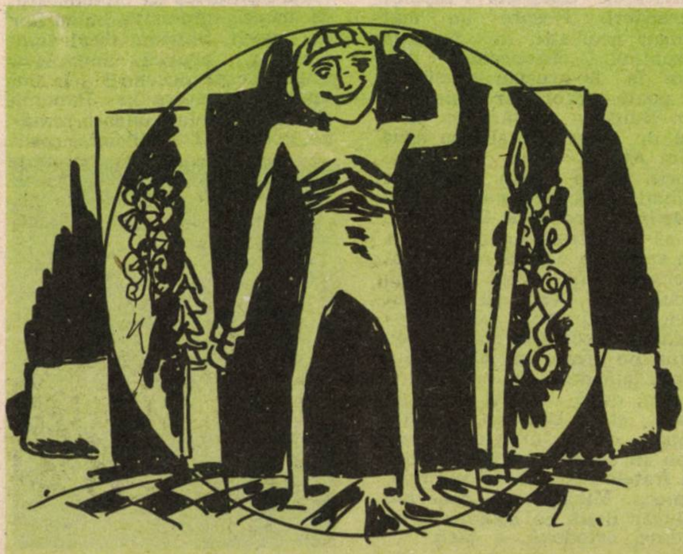
I. G. Sbiera face observația că limba latină oficială nu mai era totuna cu limba vorbită de populația romanică și că o ruptură era posibilă și pe această cale. Pentru I. Sbiera grecizarea completă a suprastructurii Imperiului Bizantin a echivalat cu o decapitare a poporului romanic de la Dunărea de jos, membrii lui nemaifiind decît **„niște orfani, după deznaționalizarea și grecizarea clasei lor dirigente"**. I. G. Sbiera lărgește această comparație : **„Vorbitorii graiului poporan roman i-am putea compara acum cu niște copii minori care rămîn în casa și pe moșia părintească după ce au repauzat părinții lor, dar nefiind ei în stare să grijească singuri de conservarea vieții și de creșterea sa, au luat alții în mînă această sarcină și grijă"**. Acești epitropi sînt în cazul dat grecii : **„Dar precum la copiii minori se întîmplă adeseori că tutorul strîmbătățește și despoaie pe pupilii săi, așa s-a întîmplat și aici. Imperiul Roman Răsăritean drept că a fost condus mai departe sub firma pupililor, dar în dauna lor"**. Grecii, „romeii", au fost cu alte cuvinte „părinții vitregi" pentru populația romană de la Dunărea de jos. Faptele nu-l contrazic din păcate pe I. G. Sbiera decît în mică măsură. **„Elementul roman**, continuă sagacele, dar uitatul istoric din Bucovina, **din răsăritul Europei, rămas teafăr pînă la finea răstimpului acestuia, pierzîndu-și clasa dirigentă, și-a pierdut superioritatea politică, iar delăturîndu-i-se graiul național cultural, nu s-a mai putut cultiva și dezvolta în mod propriu național a trebuit să aștepte timpul pînă se vor ridica din mijlocul său bărbați providențiali inimoși și cutezători, care să redobîndească măcar o parte din moșia strămoșească răpită, și care, din graiul zilnic, să-i creeze un nou grai cultural național", (CONTRIBUIRI PENTRU O ISTORIE SOȚIALĂ, CETĂȚENEASCĂ, RELIGIONARĂ BISERICEASCĂ ȘI CULTURAL LITERARĂ A ROMÂNILOR DE LA ORIGINEA LOR ÎNCOACE PÎNĂ ÎN IULIU 1504, CERNĂUȚ, 1906).** Șincai subliniază deci un moment important din viața românilor, care explică în mare măsură evoluția lor ulterioară. Acești „bărbați providențiali" ai lui I. G, Sbierea n-au întîrziat însă să apară și de ei va fi vorba mai jos. **Romania orientală** de la Sudul Dunării n-a sucombat definitiv prin părăsirea ei de către Imperiul grecizat al răsăritului.

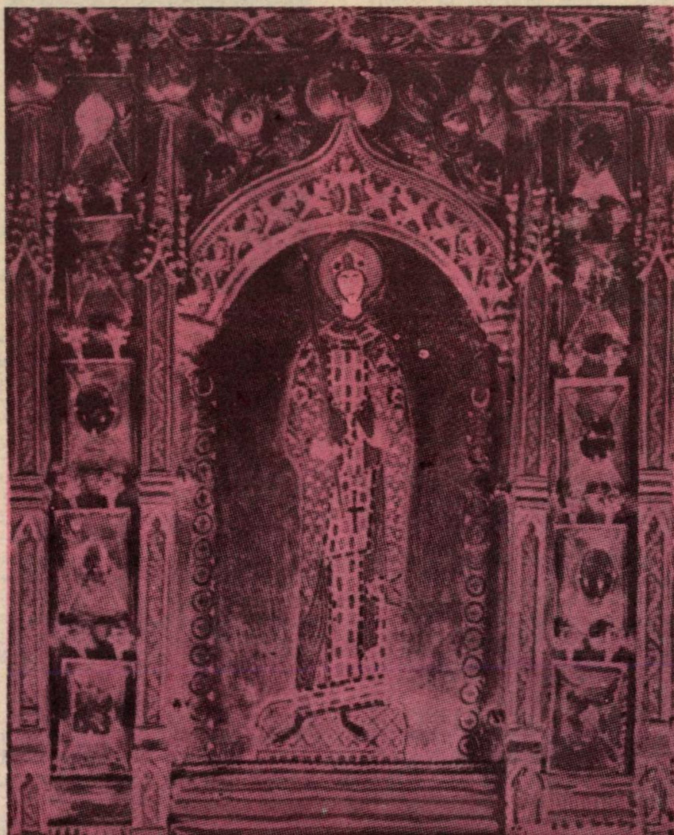

Bizantinizarea și desființarea Bulgariei

tapa următoare de care se ocupă Șincai privește creștinarea bulgarilor în chip oficial. Printre ei se aflau dinainte creștini și un episcop. Influența acestuia fiind mare, el cîștigînd prozeliți, este ucis în chinuri de hanul bulgar. Șincai presupune că ei sînt români. Dar la 863 țarul Boris se creștinează și odată cu el statul bulgar devine un stat creștin. Este o încercare de omologare a statului bulgar după tipicul bizantin și papal. De aceea, devine importantă pentru Bulgaria stabilirea unei autorități bisericești proprii, pe care ei o cer întîi Bizanțului, apoi Romei și din nou Bizanțului. Apelurile țarului bulgar cînd la Bizanț, cînd la Roma întețesc rivalități vechi. **„Și Bulgaria este pricina desdinării bisericii lui Hristos"**, scrie concluziv Șincai despre rezultatele acestei tentative bulgare de a întemeia un stat omologat politic între statele creștine. Creștinarea bulga-

rilor a însemnat primirea limbii slave ca limbă de cult, așa zisa mediobulgară, ca și a alfabetului cirilic, a dus la topirea ultimelor enclave turanice din suprastructura țaratului bulgar, în masa slavă. Creștinarea are drept rezultat slavizarea completă a foștilor cuceritori. Despre un stat bulgar neasiatic, de formulă bizantină „europeană", mai ales de la această creștinare se poate vorbi. Arhiepiscopia din Bulgaria dă țării un centru de coeziune și un sens nou. Atunci cînd fostul țar Boris, ajuns prin creștinare Mihail, hotărăște **după model creștin** să renunțe la sceptru și să se retragă în mănăstire, nu se poate dedica nestînjenit monahismului. Fiul așezat în locul său vrea să întoarcă țara la păgînismul asiatic. Călugărul redevine „țar", pune mîna pe arme, își prinde fiul rebel față de ideea creștină, îi scoate, după model bizantin, ochii și-l bagă în temniță, după care instalează pe tron în locul captivului orbit, pe fratele mai mic al acestuia, Simeon. Mihail țarul redevine călugăr după ce asigură noua ordine, ortodoxă, a țării.

Fiul cel mai mic, Simeon, creștinat și el, crescut în școlile grecești ale Constantinopolului, ține Imperiul bizantin într-o serie de războaie crunte. Împotriva acestui adversar instruit și extrem de ambițios, Bizanțul a folosit toată abilitatea sa diplomatică. El aruncă împotriva bulgarilor pe unguri, Simeon, după tipic bizantin, aruncă împotriva ungurilor pe pecenegi (de aici apariția acestora în Panonia și conflictele ungaro-române pentru Transilvania) apoi

cînd victoriile țarului bulgar devin insuportabile, se apelează la sîrbi, care-i provoacă degringoladă. Ultima întîlnire cu sîrbii îi va fi fatală teribilului țar bulgar de instrucție, credință și orizont cultural grecesc.

S-ar părea că acest creștin reeditează expedițiile de jaf și pradă ale sălbaticilor săi predecesori. Cu toate asemănările exterioare războaiele lui Simeon au alt sens. El urmează drumul deschis de tatăl său ținînd la „omologarea" maximă a noii Bulgarii creștine în profilul bizantin. Mihail a vrut-o un stat de formulă bizantină cu patriarh propriu și regim cultural la înălțimea acestei Europe răsăritene. Fiul, crescut la Constantinopol, vrea să-i fie recunoscută și titulatura de Împărat al Romanilor, titulatură pe care o negociază cu bizantinii, fără a o putea obține cu adevărat niciodată. Asimilarea de tip bizantin, prin creștinare, cu care Imperiul bizantin a înlocuit vechea politică de sabotaje interne a hanatului bulgar, a produs acest interesant efect : Simeon este un produs bizantin și înțelege să fie împărat al romanilor. **„Astfel, urmașul cel mai strălucit al lui Boris-Mihail, purtînd numele venerat al Sfîntului Simeon Stilpnicul, fiind crescut grecește ca Teodoric, are ca suprem scop să se piardă în unitatea romană de Răsărit, devenind „tată de Împărat" sau Împărat chiar la Constantinopol, care e pentru ai săi un Țarigrad"**, scrie Nicolae Iorga (în Istoria românilor, II).

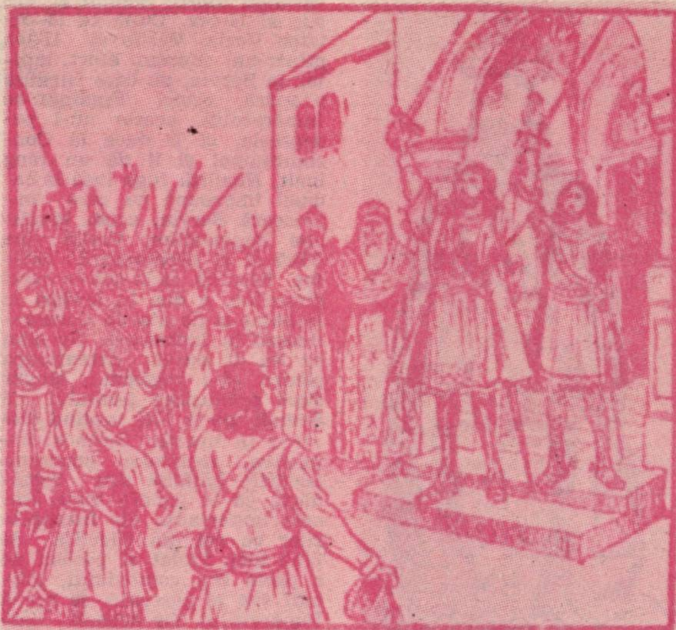

Imperiul de Răsărit absoarbe Bulgaria

Omologarea Bulgariei ca țară bizantină are ca urmare firească o supunere de bunăvoie a urmașilor lui Simeon Bizanțului. Petru, fiul lui Simeon, se grăbește să încheie pacea cu Imperiul, primește de soție bizantină nepoată de

împărat, şi titlul de **bazileus**, exclusiv pentru Bulgaria. Bulgaria va funcţiona, de acum pînă la 969 cînd moare Petru, ca un stat vasal Bizanţului, 42 de ani nu va mai fi vorba de nici o bătălie bizantino-bulgară. Un complot împotriva lui Petru, chiar la începutul domniei acestuia, este descoperit, iar Ioan călugărul, fratele său, întemniţat. Pentru mai multă siguranţă Petru cere împăratului Roman Lecapenos, ruda sa, concursul şi Ioan este pur şi simplu scos din Bulgaria cu viclenie şi dus la Ţarigrad. Bulgaria funcţionează acum ca un ţinut de marcă, cu rolul de a apăra Imperiul. Cînd n-o face, este pedepsită de Bizanţ. La 963, cînd lui Petru i-a murit soţia născută din împăraţii Bizanţului, el a reînnoit pacea cu aceştia, dînd chezaşi pe cei doi fii ai săi: Boris şi Roman. Moartea la scurt timp a lui Petru, „basileul", a dus la urcarea pe tron de către bizantini a lui Boris. Acesta n-a ţinut seamă de îndatoririle contractate de părintele său şi lăsînd pe unguri să prade Imperiul chiar după ce Bizanţul i-a cerut să intervină, va fi pedepsit, după vechiul procedeu: împotriva Bulgariei va fi aruncat un alt popor de invazie: ruşii. La 967 Bizanţul începe războiul cu bulgarii şi invită pe Sviatoslav cu ruşii săi să atace Bulgaria. La 968, Bulgaria este cucerită de Sviatoslav şi capitala Preslav cade în miinile acestuia. Boris, noul ţar, nefiind recunoscut de o mare parte a boierilor bulgari, devine prizonierul lui Sviatoslav cu fratele său Roman. Se pierde şi tezaurul regal. Dar cum Sviatoslav vrea să se substituie bulgarilor în Balcani şi să le preia statul, începe campania de alungare a acestor intruşi ambiţioşi condusă cu succes de Tzimiskes, care ia Preslavul de la Sviatoslav şi-l asediază la Silistra obligîndu-l să se retragă. Bulgaria nu mai există din acest moment. Imperiul bizantin îşi restaurează vechile graniţe de la Dunăre. Contactul cu populaţia românească de aici este refăcut.

La Ţarigrad are loc deposedarea lui Boris de însemnele puterii. Ceremonia este publică: i se ia coroana de aur, „cănacii de ibrişin, călţunii mohoriţi". Coroana de aur este închinată lui Dumnezeu, depusă într-o biserică, iar Boris făcut magistru. Bulgaria nu mai exista din acest moment, iar Imperiul îşi refăcea graniţa veche la Dunăre. Aventura bulgară — singura autentic bulgară — se isprăvise. Noile întocmiri statale antibizantine care apar reprezintă o fază nouă în viaţa popoarelor din Romania orientală, în care precumpănesc popoarele vechiului fond anteroman, vlahii şi albanezii.

Odiseea Niculiţeştilor în Vlahia Mare

Descoperirea unui document neobişnuit, pentru că se ocupă, faţă de alte texte bizantine, de viaţa provinciei şi nu a Bizanţului, ne îngăduie să vorbim despre un episod foarte semnificativ privind poziţia românilor în amalgamul de popoare al Romaniei orientale.

„Încă din timpul domniei ţarului Petru (927—969), din ţaratul bulgar s-au desprins mai întîi regiunea de pe cursul superior al rîului Struma şi, puţin mai tîrziu, toată Macedonia", notează Istoria universală scrisă de sovietici, volumul III (Editura ştiinţifică, 1960). C. C. Giurescu dă şi anul şi numele acestei divizări: **„La 963, o parte însemnată a Bulgariei, cuprinzînd Macedonia, se constituie ca formaţie independentă avînd în frunte pe un boier puternic din partea locului cu numele de Nikola"**. Secesiunea macedoneană este interesantă din mai multe motive. Mai întîi pentru că virtejul „bulgar", fie în forma strict „bulgară", fie în forma slavă, a privit mai ales geografia răsăriteană a Balcanilor, pe direcţia Constantinopolului. Apoi această Macedonie care se autonomizează era şi atunci şi a fost şi după aceea puternic vlahă. În al treilea rînd, aici a fost marele centru balcanic al vechiului imperiu macedonean întemeiat de Filip şi fiul său Alexandru. E o altă bază geografică, istorică, demografică. Informaţiile despre Nicola-Niculiţă, în alte documente, sînt sărăcăcioase, dar există, şi plecînd de la ele putem schiţa un tip de conduită socială şi politică a acelei vremi pentru un membru al aristocraţiei vremii. La 980 un Niculiţa este guvernatorul Eladei pus de Vasile al II-lea, încă nu Bulgaroctonul, care îi încredinţează în acest an funcţia **de strateg şi de**

domn al Vlahilor din Elada. Explicaţia stă în faptul că funcţia anterioară fiindu-i retrasă „domestic al excubiţilor", titlurile noi sînt o compensaţie. La puţină vreme acest Niculiţă supus Imperiului este înlocuit cu Kekaumenos (tatăl viitorului cronicar al evenimentelor Niculiţeştilor). Schimbarea trebuie pusă (legătura o face G. Murnu) în legătură cu frecventele năvăliri în Elada ale ţarului Samuil, faţă de care probabil că Niculiţă nu era, deşi strateg, un apărător sigur. Vasile al II-lea bănuia că Niculiţă simpatizează cu Imperiul lui Samuil. Cînd Samuil ia cetatea Larisa prin înfometare, el deportează pe locuitori, dar cruţă familia Niculiţeştilor pe care o ia cu sine. Ipoteza simplă este că fostul strateg rămas în capitala asediată a contribuit la căderea ei în mîinile cuceritorului din Apus. Niculiţeştii erau o familie fruntaşă în aristocraţia Tesaliei şi implicată fatalmente în marile acţiuni ale momentului. Fiul lui Niculiţă, alt Niculiţă, devine la 1001—1003 conducătorul militar al puternicei cetăţi Servia, punct strategic cardinal dintre Samuil şi Vasile al II-lea. După ce ia cetatea Veria, Vasile al II-lea printr-un suprem efort militar ia Servia, pe care Niculiţă o apără eroic. Predîndu-se împăratului, acesta nu-l pedepseşte, ci îl duce la Constantinopol şi îi dă un rang înalt. Niculiţă fuge însă la Samuel împreună cu care împresoară Servia, acum în mîinile imperialilor. Vasile vine după ei şi despresoară cetatea. Niculiţă cade într-o cursă bizantină, e dus în lanţuri la Împărat şi de aici la Constantinopol în închisoare. Nu ştim cît va fi durat detenţiunea pentru că-l regăsim, singur după prăbuşirea ţaratului lui Samuil, pe la 1019 luptînd disperat în munţii Gramos împotriva armatelor bizantine. Locurile bătăliei sînt româneşti, ca în genere toate scenele importante ale întîmplărilor cu cei doi Niculiţă de pînă aici. Izolat şi părăsit de o parte din combatanţi, ultimul cap al răscoalei se predă Împăratului. De această dată Vasile nu vrea să-l mai vadă şi-l aruncă direct în temniţa Salonicului. De aici încolo ştirile despre el lipsesc. S-a opinat că ar fi murit în prinsoare, dar G. Murnu care vede că urmaşii lui Niculiţă apar sub împăraţii următori la mare cinste, trage concluzia că importanţa acestei familii era mare în Tesalia şi acest lucru a cîntărit foarte mult. Aşa că fiul acestui rebel Niculiţă deţinut la Salonic, şi probabil graţiat, alt Niculiţă se va afla la 1066 protospătar la Larisa pe postul bunicului său, devenind şi el cap de răscoală antibizantină în fruntea românilor. Tratamentul îngăduitor aplicat de împăratul Vasile, celebru omorîtor de bulgari, indică nu numai o tehnică bizantină de a-şi apropia aristocraţia ţinuturilor ci şi originea nebulgară a Niculiţeştilor. Ajutorul pe care-l dă primul Niculiţă lui Samuel, colaborarea celui de-al doilea cu acelaşi ţar, ca şi faptul că cel de-al treilea Niculiţă, de la 1066, conduce o insurecţie vlahă, ne indică puternica realitate românească a locurilor, de unde şi denumirea de Vlahia Mare pentru Tesalia, Vlahia mică pentru Eolis şi Vlahia de sus pentru Epir.

Dar cazul primului şi celui de-al doilea Niculiţă, ne pune în legătură cu memorabila creaţie de stat a lui Samuil la vestul Balcanilor, în zona macedoneană.

Imperiul macedonean al lui Samuil

Isprava lui Samuil este pusă automat în legătură cu cea precedentă sfîrşită prin ţarul Boris, detronatul, devenit patriciu la Bizanţ. Dar acesta îşi avea capitala la Preslav, către Dunăre şi Marea Neagră, pe cînd statul lui Samuil înfloreşte de cealaltă parte a zonei Sud-dunărene, avîndu-şi centrul la Ohrida, în Macedonia. Un istoric (Stelian Brezeanu) numeşte din această pricină formaţia statală care începe cu Samuil la 976 şi se termină cu Ion Vladimir la 1018, **Imperiul macedonean** şi judecata lui are o motivaţie care ţine, după cum vom vedea, nu numai de geografie.

Pentru Şincai nu este nici o îndoială că cei patru fii ai comitelui Şişman David, Moise, Aron şi Samoil, sînt români. Dovada la care apelează Şincai este revendicarea lui Ioniţă Asan într-o scrisoare din acest neam. Cum obîrşia românească a Asăneştilor este pentru Şincai afară de îndoială, este limpede pentru el că cei patru erau români. Zona dealtfel este una dintre cele mai româneşti pentru timpul ei. Dealtfel, David a fost ucis de nişte vlahi chervangii. Moise a murit într-o bătălie. Aron cu fiii lui, minus Ioan Vladislav, a fost ucis ca simpatizant al Bizanţului de Samuil. Proaspătul cîrmuritor acţionează rapid şi eficace, alegînd momentele acţiunilor sale în funcţie de criza internă a Imperiului Bizantin. El bîntuie cu armatele lui tot apusul Imperiului, jefuieşte Macedonia, vecinătăţile Thesalonicului, Thesalia, ia cetatea Larisa, Grecia, Peloponezul, Thracia. Este vizibil că omul care acţionează într-un cadru dat, altul decît al hanilor-ţari, e un om politic care ştie

ce vrea. Pe cetățenii Larisei îi deportează folosindu-i apoi ca militari antiimperiali. Duce moaștele sfîntului Achile de la Larisa la Prespa, unde-și avea scaunul. Împăratul bizantin Vasile, care nu se numește încă bulgaroctonul, îndată ce a terminat cu uzurpatorul tronului fugit peste hotarele imperiului, inițiază o campanie contra lui Samuil, ținînd să ia Serdica (viitoarea Sofie), din mîinile acestuia. Samuil s-a ațitnut în munți și profitînd de retragerea neașteptată a lui Vasile, mînat de un zvon de uzurpare nouă, îi cade în spate, produce panică, cucerește tabăra imperialilor, care fugind părăsesc chiar însemnele împărătești pe cîmpul de luptă. Împăratul chiar scapă cu greu la Philippopolis. Campania din 997 începută de Samuil în Thesalonica este victorioasă. Prefectul Thesalonicii și fiul său cad în luptă cu toți ostașii lor, drept care Samuil și-a trecut trupele în Thesalia, Beoția, Attica, Peloponezul, de unde revin la Larisa. Armata trimisă de Vasile II îi surprinde în somn și numai noaptea îi scapă pe Samuil și Roman, fiul său, de sabia bizantină. Cei doi se prefac morți și fug prin munții Pindului, zonă vlahă, către locurile de-acasă. Samuil cucerește apoi Dyrrachium. În replică, Împăratul Vasile acționează în partea de răsărit luînd Pliska, Marele și Micul Preslav, înființînd aici o nouă temă bizantină: Paristrionul, cu centrul la Silistra. De aici înainte evenimentele curg în favoarea lui Vasile II, care cucerește Macedonia, cu Berroe și Servia, Thesalia cu Vodena, apropiindu-se de cuibul puterii lui Samuil. Pînă la 1014 Samuil va fi redus la regiunea marilor lacuri, la munții Albaniei și la Strymon, pentru ca în acest an la Cîmpulung, nume tipic românesc, armata bizantină să repurteze o decisivă victorie. Revanșa lui Vasile Macedoneanul este cruntă : cei 14 000 de ostași ai lui Samuil căzuți prizonieri sînt orbiți și trimiși astfel țarului lor care la vederea tristului spectacol moare, locul său fiind luat de fiul său Gavrilă, pe care nepotul Ioan Vladislav, cel salvat ca prin minune, îl asasinează și-i ia tronul.

Între timp Vasile Bulgaroctonul a cucerit și Melnicul și Bitolia și Prilepul și Istria. La 1018 încercarea țarului Ioan Vladislav de a lua înapoi Dyarrachiumul îi aduce moartea. Vasile Bulgaroctonul intră triumfal în Ohrida. Imperiul lui Samuil este suprimat, Peninsula Balcanică recucerită de Imperiu.

Noul stat n-a supraviețuit creatorului său Samuil, om de o capacitate politică și militară singulară.

Iorga notează aceste nume biblice, David, Moise, Aron, Samuel, și le atribuie în 1914 unui curent religios potrivnic Imperiului Bizantin, curentului bogomilic, capabil, după marele savant, să unească împotriva Bizanțului toate elementele de origină nobilă ale acestui Occident balcanic. Tot acum Iorga relevă rolul militar hotărîtor în vestul Peninsulei al albanezilor și vlahilor, și după toate semnele și în acțiunile lui Samuil, ale cărui centre de sprijin : Prespa, Ohrida, Prilep, Uskub, Vodena, Bitolia n-au fost niciodată în întregime slave. Bitolia este, de altfel, mai tîrziu, un foarte cunoscut centru aromânesc. În 1937 în **Istoria Românilor, Ctitorii**, capitolul Samuil este intitulat de Iorga **Românii și Statul macedonean.** De această dată numele celor patru comitopuli nu mai sînt legate de bogomilism : **„Numele șefilor primei mișcări sînt biblice, în legătură cu un fenomen religios necunoscut, care nu e maniheismul, potrivnic Bibliei. Dar astfel de nume se află la noi în județul Muscel și în toată țara Oltului ardelean, dacă le au secuii e de sigur fiindcă de la noi le-au luat : nume biblice la unguri vin numai odată cu calvinismul. De aici încheierea că și conducerea mișcării e tot românească“.** Iorga își amintește și de mărturia lui **Venianim de Tudela : „Că ro-**

mânii purtau numele evreieşti o spune rabinul Veniamin de Tudela, care adaugă că de aceea unii îi cred evrei şi ei şi-ar zice „fraţi" ai evreilor, pe care-i pradă, dar nu-i ucid, ca pe greci". Şi ca o ultimă precizare : **„Numele biblice sînt, de altfel, neobişnuite la bulgari în toată istoria lor"** Un factor coagulant şi director este pentru Iorga biserica slavă, care năpăstuită de cea greacă însufleţeşte pe luptători, unge un „ţar", creînd deci forme politice îndătinate „bulgare", un nou conducător, şi dă ţării o capitală spirituală, Ohrida (altfel „ţarul" fiind itinerant în funcţie de asediile pe care le întreprinde şi de problemele militare care-l solicită). Acest stat macedonean este în bună măsură o creaţie spontană, organică a locurilor şi împrejurărilor, **ca şi a oamenilor. Rangul de patriarhie, corespunzător condiţiei „imperiale" a lui Samuil, este retras, redus la cel de arhiepiscopie şi aceasta pusă sub control împărătesc şi nu patriarhal. E importantă depărtarea de centru, dar şi mediul etnografic cu puternice enclave vlahe şi albaneze, după cum şi rolul bisericii, formativ, prin aversiunea faţă de biserica greacă din Constantinopol. Caracterul „bulgar" şi vectorul politic sînt imprimate foarte probabil de biserica slavă. El gravitează în jurul spaţiilor** păstoreşti ale românilor, se întinde către Vidin, formaţie politică anterioară de oarecare

autonomie, care intră însă în statul Macedonean, după Iorga, în anume condiţii consimţite de o parte şi de alta. Începuturile superioare ale organizării oltene sînt, pentru Iorga, legate de acest dinamism statal din Occidentul balcanic şi de Vidin, care are o carieră aparte mai tîrziu. Statul macedonean al lui Samuil este mai mult un stat al revoltei la marginea de Apus a împărăţiei, valorificînd mulţimea vlahă şi albaneză, vocaţia de guerilă a luptătorului vlah. Vasile Bulgaroctonul distruge carapacea acestui stat „bulgăresc", polietnic, dar nu distruge stratul de sub această carapace : albano-vlah. Un Niculiţă continuă la 1019 în munţii Gramos campania antibizantină dar trebuie şi el să se predea lui Vasile Omorîtorul-de-bulgari, care nu-l suprimă, ci-l aruncă în temniţă. Acest stat va mai tresări în mişcări insurecţionale sub Delean, sub Alusian. Fosta Bulgarie a lui Samuil, alta decît a lui Simeon ca centru de gravitaţie şi vector politic, este împărţită în patru theme bizantine : Paristrion cu centrul la Silistra, Bulgaria cu centrul la Skoplje, Sirmium cu centrul la Sirmium şi Dalmaţia pe coasta Adriaticii.

Imperiul macedonean al lui Samuil reprezintă un fenomen nou faţă de ţaratul hanilor bulgari, care, odată bizantinizaţi prin creştinism, aspiră la integrarea bizantină şi la un rol imperial în Bizanţ. Samuil anunţă fărîmiţarea Imperiului Roman de Răsărit în viitoarele state balcanice ieşite din sfera gravitaţională a Bizanţului. Ţaratul „bulgar" al lui Simeon ilustra forţa centripetă a Bizanţului, pe cînd Imperiul macedonean al lui Samuil ilustrează o forţă centrifugă faţă de Bizanţ.

